

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.

Lösnummer af detta häfte kostar 2 kr.

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1917 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlitage af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom *uppsatser* i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade *meddelanden* från hithörande områden. Tidskriften kommer dessutom att meddela kortare *anmälningar* och granskningar af nyutkommen statsvetenskaplig litteratur, hufvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle äfven norsk och dansk.

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året, omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösä häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i december 1916.

P. Fahlbeck.

Innehåll:

P. Fahlbeck, Partiyra och utrikespolitik.

Robert Malmgren, Om järnvägs-, telegraf- och telefontaxornas statsrättsliga natur.

Gunnar Rexius, Problemet »Mellaneuropa».

Rudolf Kjellén, Staten i svenskt språkbruk. Terminologiska anteckningar.

Artur Montgomery, En studie i svensk valutapolitik vid midten af 1700-talet. (Forts.)
Litteratur.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

NITTONDE ÅRGÅNGEN

1916

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

LUND 1916
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

Innehåll.

Uppsatser.

	sid.
FAHLBECK, P., England och vi	1
— —, Partiyra och utrikespolitik	261
FAHLBECK, ERIK, Studier öfver frihetstidens politiska idéer	31, 104
GAHN, HANS, Primäruppgifterna i vår svenska befolkningsstatistik. 1749—1915	16
GRÄNSTRÖM, P. O., Den australiska Monroedoktrinen. Några bidrag till belysning af Englands koloniala fredsproblem	65
GUMMERUS, HERMAN, Det romerska rikets undergång. Olika meningar om dess orsaker	154
HARALDS, HJALMAR, Det svenska tvåkammarsystemets utvecklingslinie — —, Den tyska förbundsstatens uppkomst. Historisk inledning till Tyska Rikets och Preussens statsförfattningar	5 178
KJELLÉN, RUDOLF, Statskunskapens objekt	215
— —, Staten i svenskt språkbruk. Terminologiska anteckningar	302
MALMGREN, ROBERT, Om järnvägs-, telegraf- och telefontaxornas stats- rättsliga natur	266
MONTGOMERY, ARTUR, En studie i svensk valutapolitik vid midten af 1700-talet	244, 311
PETERSSON, ALBERT, Om den centrala statsmedelskontrollens ordnande REXIUS, GUNNAR, Det svenska tvåkammarsystemets tillkomst. Genmåle till D:r Hj. Haralds	197 90
— —, Problemet »Mellaneuropa»	284
WOHLIN, NILS, Några principiella anmärkningar om Sveriges tullpolitik efter kriget, i anledning af professor Heckschers uttalanden i arbetet »Världskrigets ekonomi»	133

Litteratur.

BOËTHIUS, S. J., Om statslifvet. — Af Erik Fahlbeck	322
HENRIKSSON-HOLMBERG, G., Socialismen i Sverige 1770—1886. — Af E. F.	127
HERMANSON, ROBERT, Svensk konungamakt, parlamentariskt styrelse- sätt och folkviljan. — Af R. Erich	61
Sveriges grundlagar och konstitutionella stadgar m. m. Med kortfattade förklaringar utgifna af KONRAD HAGMAN. — Af B. W.	55
VENNERSTRÖM, IVAR, Svenska Utopister (första delen). — Af E. F.	127

Strödda meddelanden.

	sid.
Krigspensioner i Förenta Staterna	196

Extrahäfte.

ERICH, R., Till läran om folkrättsliga rättsärenden och fördrag.

Partiyr och utrikespolitik.

Af

Professor **Pontus Fahlbeck.**

Man erinrar sig i dessa dagar ovillkorligen det medeltida ordstäfvet: nu ligja lag i spjutstångs ända. Visserligen ha vi hittills lyckats undgå kriget sjäft, men ha dock utsatts för flera af dess hemsökelser. England har dragit oss in uti sin blockad af Tyskland för att om möjligt få oss med eller, om det ej lyckas, böja oss efter sin vilja. Och vi, urstånd att med makt försvara vår rätt, ha måst sända män att tala för och köpa vår solklara rätt att föra fritt gods på fri köl till eget land för eget behof.

Det tyckes väl, att svenska folket under dessa förhållanden skulle som en man stå bakom konung och regering i deras sträfvan icke blott att hålla oss utanför utan ock att häfda vår rätt och vår fria själfbestämning. Men så är som bekant ej fallet. Med några få aktningvärda undantag bland såväl socialister som s. k. frisinnade fortsätta dessa partier ett hetsigt guerillakrig emot regeringen och i synnerhet dess främste man samt fordra hans afgang. Huru förklara detta och öfverhufvud söndringen inom vårt folk i dessa pröfvande tider?

Det här från vänsterhåll sagts, att proportionalismen skulle vara orsak till det långt gångna partisplitet. Med fullgodä skäl har från andra sidan visats, att detta är en villfarelse. Långt innan proporz allvarligt kom på tal i vårt land, hade ett extremt parti-väsen gjort sitt inträde i det politiska lifvet med socialdemokratien och arbetarepartiet. Detta förhållande måste genom en enkel reflexverkan tvinga de andra partierna in på samma väg. De till radikaler förvandlade liberalerna följde också arbetarepartiet snart

i spåren. Och sist har högern för att ej vara sämre rustad nödgats taga det stränga partiväsandets tvångströja på.

Men äfven denna förklaring förslår ej, allra minst i den fråga, som nu söndrar nationen, utrikespolitiken och dess problem för dagen, förhandlingarna med England. Den närmast till hands lig-gande tydningen vore då, att vänstern önskar, att vi skola öfver-gifva den neutralitet, som Kungl. Maj:t hitills med kraft och skick-lighet upprätthållit, samt öppet ställa oss på ena sidan med säker utsikt att råka i krig med den andra. Men det torde man dock kunna fritaga vänsterns män från, huru mycket de än lofprisa Ententen, svärma för Ryssland och nedsvärta Tyskland. Det är otvifvelaktigt, att sinnesstämningen bland arbetare och annat små-folk under vänsterpressens dagliga bearbetning fått en sådan från svensk synpunkt onaturlig riktning. Men därifrån och till öppet partitagande är steget långt och lär väl aldrig komma ifråga.

Äfven denna förklaring förslår således ej, eller förklarar blott endels den inre osämja, som råder i landet, och hvilken, om ock med någon öfverdrift, karaktäriserats som verklig partiförvildning. Grunden till den måste sökas uti partiväsandet själf och de mål, som ett eller flera partier för sig uppställt.

Bortser man från sådana orsaker till partibildning som olik-het i ras och religion och jämväl i klasser, hvilka olikheter äro konstanta och omedelbart intet ha med statslifvet att göra, så skall man finna, att de egentligen politiska partierna kunna delas uti sådana mera tillfälliga, som afse en viss stor fråga af allmän och enskild betydelse (*sakpartier*), och sådana mera fasta som när-mast afse makten (*makt- och personpartier*). Partier af det först nämnda slaget, sakpartier, äro ofrånkomliga i ett fritt statsväsen; och långt ifrån att skada detsamma, hålla de det tvärtom sundt och friskt. Hvarje stor fråga bedömes alltid olika, efter olika intres-sen och olika meningar om det allmänna bästa. Men ehuru med-borgarne dela sig och än så häftigt bekämpa hvarandra för en sådan fråga, kunna de gå samman i andra; och nästa stora fråga på dagordningen bryter de föregående partibildningarna och fram-kallar nya. Ett partiväsen af detta slag är till sin natur växlande och tillika godartadt trots den hetta, som äfven med det kan utveck-

las. Det är därför enligt Ostrogorskis mening (Les Partis politiques) idealet för ett partiväsen.

Maktpartierna åter ha till föremål icke en enstaka stor fråga och seger i den utan öfverhanden i alla frågor, både små och stora, och följaktligen herraväldet i stat och samhälle. Härigenom blifva dessa partier mera beständiga, men också gärna despotiska samt äro enligt sin natur i hög grad personliga. Ty makten utöfvas genom enskilda personer och eftersträfvast af sådana. Maktpartierna bära därför städse fröet inom sig till farliga söndringar, när de icke, såsom under parlamentarismens glansdagar i England, blott voro den yttre formen för, att en och samma samhällsklass mellan sig delade makten genom att turvis utöfva den. I sak skilde sig Tories och Whigs föga beträffande inrikes angelägenheter, aldrig i fråga om utrikespolitiken, hvilken alltid konstant fullföljde syftet att utvidga och stärka Englands merkantila öfvermakt.

I Sverige ha vi haft partier af båda slagen. Sakpartier voro landtmannapartiet och dess motståndare centern, protektionister och frihandlare samt nykterister, så länge de höllo sig för sig och ej allierade sig med socialister och andra. Maktpartier ha varit Hattar och Mössor under frihetstiden samt i våra dagar: teoretiskt socialisterna — eftersom proletariatet alltifrån Lassalles tid har eröfring af den politiska makten som sitt mål, ehuru det tillsvidare gömt på det — samt praktiskt den borgerliga vänstern, det s. k. frisinnade partiet. Anledning att detta parti, de forne liberalerna, blifvit ett maktparti är en olycklig illusion. De ville införa engelsk parlamentarism och till dess mekanism hör, som vi veta, kabinettstyrelse och partiregering.

Men då detta icke är förenligt med Sveriges författning eller politiska sedvänjor, såsom jag på annat ställe utvecklat¹, och landets högerpartier icke vilja ha en partiregering, så är härmed orsaken till den svåra partisöndringen klar och tillika den personliga hätskhet, hvarmed den föres. Ty kampen om makten blir alltid hatfull och oförsonlig. Det är all historias erfarenhet — utom som nämndt i England med de säregna förhållanden, som där mildra

¹ Engelsk Parlamentarism contra svensk. Ett stycke nutidshistoria. Lund 1916.

densamma. Vår egen historia ger belägg nog härpå, först under frihetstiden och så nu.

Och vid denna strid om makten har ofta inträffat, att det slagna eller underlägsna partiet söker stöd äfven utifrån, när det icke på annat sätt kan störta den hatade regeringen och själf intaga dess plats. Så skedde under frihetstiden och så sker det nu. Icke sympatier allenast för västmakterna och Ryssland utan vrede öfver händelserna i febr. 1914 och hat mot den regering ofvanför partierna och mest dess främste man, som vågade motsätta sig de parlamentariska illusionerna och maktsträfvandet, är den djupare orsaken till fronderiet och försöken att motarbeta den Hammar-skjöldska korrekta neutralitetspolitiken.

Det är den olycksaliga »engelska sjukan» i vårt politiska lif, svärmeriet för den engelska parlamentarismen och dess demokratiska afart det rena folkstyret, som gjort kampen om makten till vänsterpartiernas mål och syfte, och därigenom framkallat partiförvildningen och dess vedervärdiga följd, motarbetande af den egna regeringen på utländsk botten. Inser man emellertid detta, så kan man väl harmas däröfver, men tager också saken mera kallt — äfven om utlandet skulle därpå något missledas i sin uppfattning af den inre ställningen. Vår författning gifver regeringen fast mark under fötterna oberoende af partierna, hvarför den kan taga anfallen med lugn. Det är att hoppas, att den under de pågående förhandlingarna med England städse håller detta i minne. Det skall ock öppna ögonen på motparten, om så behöfs, och lära den förstå, att vänsterpartiernas vänliga miner intet betyda.

Men äfven bortsedt från den konstitutionella styrka, som den svenska regeringen trots partisplitet har, så sitter den i förevarande fall med flera trumf på hand — utom vår goda rätt, som borde vara nummer ett. Under närmaste åtta månader ha vi så godt som all förbindelse mellan England och Ryssland i vår hand; och — icke minst viktigt — vi kunna otvifvelaktigt försörja oss själfva genom ett noga beräknadt fördelningssystem beträffande de lifsmedel, som finnas. Vi behöfva således ej ge oss på nåd och onåd. Det är åtskilligt obehag förenadt härmed, men svenska folket har ej ondt af att nödgas dra in på sitt lefnadssätt. Må man blott till-

lämpa indragningen icke minst på restaurantlivets lyxvanor och festätandet.

Sker detta, så reda vi oss nog för det närvarande. Och för framtiden är ej lönt att nu sörja. Minst af allt bör hotet om kommande repressalier skrämma. Våra råvaror och halffabrikat och åtskilligt annat ha hela världen till marknad, huru än de politiska motsatserna omsättas i ekonomiska murar. För framtiden ha vi intet att frukta, men visserligen ej heller — enligt min mening — mycket att hoppas. De utsikter om en storartad export af industrialster, hvarom nu drömmas så vackra drömmar, skola visa sig be-
drägliga och det framför allt af — *brist på armar*.

Må alltså våra underhandlare i England ej låta sig af ekonomiska farhågor för eller förhoppningar om framtiden lockas att skänka efter en tum af hvad den närvarande och närmaste tiden kräver för uppnående af en modus vivendi med bibehållande af sträng neutralitet och oförminskad nationell värdighet. Det är, hvad man har rätt att af dem hoppas och vänta.

Om järnvägs-, telegraf- och telefontaxornas statsrättsliga natur.

Af

Professor Robert Malmgren.

Bestämmandet af de afgifter, som skola erläggas för begagnande af statens järnvägar samt telegraf- och telefonanläggningar, har hittills skett genom den styrande makten, K. M:t i statsrådet eller vederbörande centrala ämbetsverk på K. M:ts be- myndigande. Inom riksdagen har detta prerogativ vid upprepade tillfällen framkallat opposition, ur såväl grundlagsenlighetens som lämplighetens synpunkt.

Första gången detta inträffade synes ha varit vid 1885 års riksdag, i samband med en attack mot konungens ekonomiska lagstiftningsmakt. I en inom AK redan 1884 väckt och nu förnyad motion (n:r 121) påpekades vissa förmenta orättvisor angående fyr- och båkaavgifterna m. m., och då det här rörde sig om »en djupt ingripande beskattningsfråga, uppgående årligen till över 1 1/2 mill. kronor, som utan riksdagens hörande påläggas svenska folket», hvilket förhållande motionären fann vara stridande mot RF §§ 57 och 60, jämförda med § 73, så föreslogs en sådan ändring af RF § 89, att ekonomisk lagstiftning, »framför allt den del däraf, som i någon mån inkräftar på svenska folkets själfbeskattningsrätt», komme att behandlas enligt föreskrifterna i RF § 87. KU afstyrkte, men vid dess utlåtande fanns fogad en reservation af HEDIN, som påpekade det konstitutionellt betänkliga uti, »att K. M:t allena bestämmer sådana allmänna afgifter som järnvägstrafikavgifter och telegrafporto m. m.», hvilka »till sin ekonomiska natur» vore »af alldeles enahanda art med postmedlen» (som ju enligt RF § 60 -

räknas till bevillingarna). Utskottets hemställan bifölls af båda kamrarna utan diskussion¹.

Påföljande år upptogs den af HEDIN uttalade tanken i form af en motion i AK (n:r 87) om ändring af RF § 60 därhän, att järnvägstrafik- och telegrafmedlen skulle hänföras till bevillingarna. KU afstyrkte (utl. n:r 6), men ledamöterna från AK ställde sig välvilliga och hemställde om ett nytt mom. till nämnda § af innehåll, att »särskilda afgifter för begagnande eller omedelbar förman af statens inrättningar eller för påkallande af ämbetsåtgärd må af konungen inom af riksdagen bestämda gränser fastställas». Som motivering anfördes, att den beskattning, som i själfva verket under en eller annan form utöfvades af K. M:t med förment stöd af RF § 89, stode i mer eller mindre tydlig strid med svenska folkets urgamla själfbeskattningsrätt. FK biföll KU:s hemställan utan diskussion, hvaremot AK, som blef färdig med sitt beslut först sedan medkammarens blifvit kändt, lät vid utskottets hemställan hero under ogillande af de i dess betänkande uttalade åsikterna om riksdagens beskattningsrätt².

Vid 1887 års januaririksdag återkom samma motion (AK n:r 74), men dess behandling medhans ej före riksdagsupplösningen. — Vid samma års vaderiksdag bragtes frågan om järnvägsmedlen på tal i form af en interpellation i AK, därvid interpellanten (SILJESTRÖM) erinrade om, hurusom inom KU i sammanhang med frågan om den ekonomiska lagstiftningen tvifvel yppats angående gagneligheten af »att riksdagen icke på något sätt medverkar vid bestämmandet af fraktafgifterna å statens järnvägar — riksdagen, som likväl afgör, huruvida portot för ett lokalbref skall vara 5 eller 6 öre, och som bestämmer den obetydligaste tullsats i tulltariffen». Det var dock icke egentligen detta spörsmål, som föranledt interpellationen, utan i stället betänkligheter, som yppats med anledning däraf att rätten att bestämma öfver trafikavgifterna utöfvats, ej af K. M:t, utan af trafikstyrelsen, och i sitt yttrande öfver civilministerns svar å interpellationen betonade interpellanten uttryckligen, att det ej varit hans mening, att riksdagen i fråga om järnvägstaxorna skulle äga

¹ 1885 KU utl. n:r 15; FK prot. III: 41, 29; AK prot. IV: 56, 49.

² 1886 FK prot. III: 31, 1; AK prot. IV: 44, 1.

samma befogenhet, som den ägde öfver tulltaxorna, något som icke heller från annat håll inom kammaren ifrågasattes ¹.

Vid riksdagen 1889 motionerade L. O. SMITH i FK (n:r 58) om upphäfvande af konungens ekonomiska lagstiftningsmakt, under framhållande bl. a. af K. M:ts »orimliga och inkonstitutionella makt» att bestämma järnvägs- och telegraftaxorna, fastän han ej kunde bestämma postportot. Något sakskäl för denna olikhet kunde motionären ej finna, och något formskäl så mycket mindre »som just analogien med postbevillningen, enligt 60 § RF, aldrig borde ha tillåtit minsta tvekan därom att det ankomme på riksdagen att besluta om de nya afgifterna». Motionen afstyrktes af KU utan meningsskiljaktighet och föll i FK med 104 röster mot 9, i AK utan både diskussion och votering ².

Året därpå upptogs genom motion i AK (n:r 229) af A. V. LJUNGMAN det förslag till ändring af RF § 60, som framställdes af reservanterna inom 1886 års riksdags KU, men afstyrktes af KU och föll i båda kamrarna, i AK efter ett yttrande af motionären, däri denne sökte bestrida det ifrågavarande kungliga prerogativet genom åberopande af uttrycket »allmänna afgifter» i § 60 ³.

Vid riksdagen 1891 tillstyrkte AK:s tillfälliga utskott n:r 3 i anledning af väckta motioner en skrivelse till K. M:t med anhållan att K. M:t ville föranstalta om en utredning angående införande af zontariff vid statens järnvägar »samt med ledning af denna utredning vidtaga de åtgärder, som kunna finnas lämpliga». Den citerade formuleringen af utlåtandets kläm är så till vida anmärkningsvärd, som den ena af motionerna gått ut på att K. M:t skulle »för riksdagen framlägga de förslag», vartill utredningen kunde föranleda. Någon kritik af motionen i denna punkt förefinnes dock ej i utlåtandet. Under diskussionen i kammaren begagnade S. A. HEDIN tillfället och gick till storms mot K. M:ts rätt öfver järnvägstaxorna. »Hur länge skall det fortgå så, att K. M:t skall äga uteslutande rätt att bestämma öfver de taxor, af hvilka en af statens största inkomster, nämligen trafikmedlen, beror». Grundlagstiftarne öfverlätto för 80 år sedan åt riksdagen att

¹ 1887 B AK prot. I: 3, 17, 4, 1.

² 1889 KU utl. n:r 12; FK prot. III: 38, 18; AK prot. IV: 47, 3.

³ 1890 KU utl. n:r 15; FK prot. III: 37, 15; AK prot. IV: 45, 30.

ensam bestämma postportot; järnvägsavgifterna vore en mycket viktigare inkomstkälla. K. M:t hade blott »tagit sig denna makt», under det att naturligtvis det rätta hade varit, att efter analogi med postbevillningen K. M:t åtminstone delat denna makt med riksdagen. Han påyrkade därför, att riksdagens begäran om utredning skulle formuleras så som i den nyss citerade motionen. Denna ståndpunkt blef emellertid afvisad af kammaren, som biföll utskottets hemställan utan votering. Något öfverensstämmande beslut af båda kamrarna kom dock ej till stånd, utan frågan förföll¹.

Vid riksdagen 1892 framhölls i en inom AK väckt motion (n:r 151) det oegentliga i att riksdagen, som enligt RF § 57 skulle »allena» reglera statens inkomster, saknade bestämmanderätt öfver så viktiga inkomstkällor som järnvägs-, telegraf- och telefonmedlen, och påyrkades dessas likställande med postmedlen genom en ändring i RF § 60. KU hemställde (utl. n:r 5) på anförda skäl, som dock ej berörde den rättsliga sidan av saken, att motionen ej måtte vinna riksdagens bifall, men nu liksom 1886 reserverade sig AK:s ledamöter i utskottet, och sju af dem påyrkade en sådan ändring af § 60, att järnvägstrafik-, telegraf- och telefonmedlen uppräknades bland bevillningarna. I motiveringen anfördes, att »såväl järnvägstrafik- som telegraf- och telefonmedlen obestriddligen äro af samma statsekonomiska natur som postmedlen», att »följaktligen förstnämnda statsinkomster och skattetitlar otvifvelaktigt, ifall de inrättningar, som gifvit upphof till desamma, vid tiden för nu gällande RF:s antagande funnits till, i likhet med postmedlen såsom arter av bevillning blifvit upptagna under 60 § RF», samt att »fortfarande uraktlåtenhet att inordna merbemälda statsinkomster med deras växande betydelse under skyddet af nyssnämnda § och således deras fortsatta undandragande riksdagens maktsfär icke synes stå väl tillsammans med den 57 § RF». Reservationen vann AK:s bifall, hvaremot FK anslöt sig till utskottsmajoriteten².

I skrifvelse till K. M:t hemställde 1893 års riksdag om utredning rörande möjligheten af »nedsatta afgifter för persontra-

¹ 1891 Mot. AK n:r 123 och 152; TU:s utl. n:r 14; AK prot. II: 29, 43; FK prot. III: 37, 19.

² 1892 FK prot. I: 18, 46; AK prot. II: 22, 31.

fiken å statens järnvägar och införande av persontariff med fallande skala», samt att K. M:t måtte »med ledning af denna utredning vidtaga de åtgärder, som kunna finnas lämpliga». Detta beslut var i öfverensstämmelse såväl med den i ämnet väckta motionen som med tillfälliga utskottets utlåtande, och den af HEDIN vid 1891 års riksdag uttalade uppfattningen hade denna gång ingen förespråkare i kamrarna¹. — Vid samma riksdag återkom A. V. LJUNGMAN med sitt förslag om ändring af § 60, men denna gång så formuleradt, att afgifter för begagnande eller omedelbar förmån af statens inrättningar eller för påkallande af åtgärd från statens ämbets- eller tjänsteman fastställas af riksdagen. Resultatet blef äfven nu afstyrkande från KU:s majoritet och kammарbeslut (så godt som utan diskussion) i enlighet härmed². — Detta upprepades äfven 1895, då emellertid intresset för motionen tydligen var minimalt: motionären var ensam reservant i KU och ställde själf i »liktalet» i kammaren sitt förslag på framtiden³.

1897 återkom i motionsform reservationen från 1892 om järnvägs-, telegraf- och telefonmedlens inrangerande bland bevillningarna, motiverad på ungefär enahanda sätt: då postmedlen hänförs till bevillningarna, hade grundlagstiftarna därigenom »en gång för alla principiellt fastslagit, hur andra samfärdsmedel under statens vård böra anses och behandlas». Denna gång föll motionen i båda kamrarna, i FK utan diskussion och votering, i AK med 110 röster mot 64⁴.

Den 7 april 1905 utfärdade K. M:t bestämmelser om zontariff för trafik å statens järnvägar. Detta uppkallade vid 1906 års riksdags remissdebatt BRANTING, som beklagade, »att f. n. hela detta viktiga statsfinansiella område är undandraget riksdagens närmare granskning». Det vore ett synnerligen stort missförhållande, att, när t. ex. riksdagen hade sitt ord med i afvseende

¹ 1893 Mot. i AK n:r 217; TU:s utl. n:r 20; FK prot. III: 35, 43; AK prot. III: 33, 38; Riksd. Skr. n:r 116.

² 1893 Mot. AK n:r 7; KU:s utl. n:r 13; FK prot. II: 20, 3; AK prot. III: 24, 7.

³ 1895 Mot. AK n:r 166; KU:s utl. n:r 16; FK. prot. III: 29, 41, AK prot. IV: 37, 22.

⁴ 1897 Mot. AK n:r 138; KU:s utl. n:r 4; FK prot. II: 17, 2; AK prot. III: 21, 57.

på hvarje liten förändring i postafgifterna, K. M:t kunde utan riksdagen genomföra en sådan revolution af trafikafgifterna som nu skett; man hade ej funnit det lämpligt att på något sätt underställa det färdiga förslaget riksdagens pröfning. Någon diskussion om åtgärdens grundlagsenlighet uppstod dock ej, och i dechargebetänkandet och debatten därom gjordes ingen anmärkning mot åtgärden i fråga¹.

Riksdagen 1912 antog ett i AK väckt och i tillfälligt utskott tillstyrkt förslag om skrifvelse till K. M:t med begäran, att K. M:t ville öfverväga, huruvida och på hvad sätt ändrade bestämmelser rörande telefonafgifter kunde vara af behöfvat påkallade, »och för riksdagen framlägga det förslag, hvartill utredningen kunde gifva anledning». Riksdagens kamrar enades alltså härvid om den formulering af sin begäran, som af HEDIN vid 1891 års riksdag påyrkats i AK, men som då af kammaren afböjts — en formulering, som brukar innebära, att riksdagen anser sig äga eller åtminstone önskar medbestämmanderätt i den fråga, om hvars utredande framställning göres. Det finns emellertid ingenting, vare sig i motion, utskottsbetänkande eller kammardebatt, som antyder, att beslutet fattats i medveten anslutning till den uppfattning, som HEDIN vid nämnda tillfälle sökte göra gällande².

Det 1915 utfärdade nya telefonreglementet gaf anledning till spörsmålets upptagande vid innevarande års riksdag. Under remissdebatten i AK vände sig V. RYDÉN mot att sagda reglemente utfärdats i administrativ ordning, hvarigenom regeringen »alldeles otvetydigt» hade »trätt riksdagens rätt för när». I statsverkspropositionen till 1915 års riksdag hade K. M:t uttalat sin afsikt »att söka få till stånd genom riksdagens medverkan en omreglering af telefontaxan», dels för att utjämna telefonkostnaderna, men dels också för att tillföra statskassan en inkomstökning. Det var detta man nu gjort. »På administrativ väg har en beskattning härigenom, om man ser saken totaliter, blifvit pålagd svenska folket». Visserligen kunde regeringen åberopa sig på att zontariffen på sin tid genomfördes utan riksdagens medverkan, »men den beteckna-

¹ 1916 AK prot. I: 3, 15.

² 1912 Mot. AK n:r 28; 3:dje TU utl. n:r 6; AK prot. IV: 34, 29; FK prot. III: 34, 61.

des dock af den riksdag, som då satt, såsom ett öfvergrepp mot riksdagen af den maktfullkomliga regering, som då fauns»¹. Jag har undersökt 1905 års lagtima riksdags protokoll för tiden efter zontarifftaxans utfärdande, men ej kunnat finna något ogillande uttalande af vare sig riksdagen i dess helhet eller någondera kamraren. Ej heller vid 1906 års riksdag framkom, såvidt jag kunnat finna, någon opinionsyttring utöfver det häröfvan citerade yttrandet af BRANTING.

•

Såsom af det föregående framgår, har något bestridande från hela riksdagens sida af K. M:ts rätt att förfoga öfver järnvägs-, telegraf- och telefontaxorna ej förekommit. Det beslut, som 1912 års riksdag fattade, bör rimligtvis ej betraktas annat än som en uttalad *önskan* om medbestämmanderätt. — En undersökning af konstitutionsutskottets dechargebetänkanden ger äfvenledes vid handen, att någon ansvarsåtgärd från utskottets sida med anledning af nyssnämnda rätts praktiserande icke vidtagits eller ens reservationsvis blifvit ifrågasatt. — Av riksdagens kamrar har FK, bortsedt från beslutet vid 1912 års riksdag, genomgående ställt sig på K. M:ts sida. AK har däremot vid tvänne tillfällen intagit en motsatt ståndpunkt, nämligen 1886 och 1892. Från enskilda riksdagsmän har opposition upprepade gånger försports och i enstaka fall samlat betydande minoriteter såväl inom AK (1897) som KU (1886 och 1892) hvars majoritet undantagslöst anslutit sig till K. M:t.

De argument, som oppositionen begagnat sig af, äro i hufvudsak följande. Man har fäst uppmärksamheten på den slående likheten mellan postmedlen å ena sidan samt järnvägstrafik- och telegrafmedlen å den andra och framhållit, att, därest järnvägar och telegraf funnits vid tiden för RF:s tillkomst, sistnämnda medel otvifvelaktigt fått en plats bland de i § 60 uppräknade bevillningarna. Här synes det alltså vara en analogisk tillämpning af § 60, som påyrkas. Man har vidare sökt åt uttrycket »allmänna afgifter» i § 60 gifva en sådan tolkning, att däri skulle inbegripas alla afgifter för begagnande af statens inrättningar. Och man har slutligen helt allmänt velat göra gällande, att påläggande af dylika

¹ 1916 AK prot. I: 6,37.

afgifter är en beskättningsåtgärd och därför enligt § 57 beroende af riksdagens samtycke, alldeles oafsedt huruvida § 60 kan åberopas eller ej. — Understundom har argumenteringen allenast afsett att ådagalägga behöfligheten af en grundlagsändring, som för framtiden förhindrade en olämplig, ehuru ej direkt lagstridig praxis. I andra fall — och det är dessa, som här uteslutande intressera oss — har man velat säga, att denna praxis redan med nu gällande grundlagsbestämmelser är olaglig.

Hvad då till en början beträffar sammanställningen af järnvägstrafik- och telegrafmedlen med postmedlen och de därur dragna slutsatserna, må först i förbigående omnämnas, att det år 1886 väckta förslaget om ändring af § 60 i syfte att göra förstnämnda medel till bevillningar af KU bemöttes med ett påpekande af, »att postmedlen icke såsom öfriga särskildt uppräknade bevillningar (med undantag af vissa stämpelpappersmedel) äro skatter, utan särskilda afgifter, som erläggas för begagnande af en statens inrättning», och att man alltså fullt lika logiskt kunde påyrka dessa medels uteslutande från bevillningarna. Detta resonemang kan äga sin riktighet de lege ferenda, men naturligtvis ej då det gäller att fastslå gällande rätt, hvilken odisputabelt bland bevillningar upptar postmedlen trots dessas egenskap att ej vara skatt, utan betalning för utfördt arbeté. Lika litet kan man emellertid af likheten mellan postporto och telegramavgift draga den slutsatsen, att telegrafmedlen böra anses som bevillningar. Att tillämpa en grundlagsbestämmelse analogiskt är efter mitt förmenande visserligen icke i och för sig något otillåtligt, icke ens i betraktande af RF § 84¹. Men för det ifrågavarande fallet måste en sådan tillämpning anses utesluten, af det skälet att § 60 tydligen afser att göra en *fullständig uppräkning* af hvad som skall hänföras till bevillningarna.

Vida mera afseende förtjänar åberopandet af andra punkten i § 60: »Ej må några allmänna afgifter, af hvad namn och beskaffenhet som helst, utan riksdagens samtycke kunna förhöjas, tullen å inkommande och utgående spannmål allena undantagen». Uttrycket »allmänna afgifter» synes vid första påseende så pass omfattande, att äfven afgifter för begagnande af järnvägar, telegraf

¹ Jag delar här den uppfattning, som uttalats af ALEXANDERSON i Föreläsningar öfver tryckfrihetsprocessen, ss. 9 ff.

och telefon kunde anses ingå däri, i synnerhet som otvivelaktigt postportot måste betraktas som en dylik allmän afgift. När icke förty doktrinen städe varit af en motsatt uppfattning, har detta sin grund i det bekanta stadgandet i AnsvL. § 3 om »avgifter hvilkas föremål äro inrättningar till enskildas gemensamma nytta och bekvämlighet». Lagrummet stadgar straff af ämbetets förlust för statsrådsledamot, som tillstyrker konungen »att vidtaga sådant steg, hvilket uppenbarligen är stridande mot RF:s bokstafliga föreskrift uti 57 §, rörande rikets ständers beskattningsrätt, uti 60 §, till förhöjande af den bevillning rikets ständer sig åtagit, eller af sådana artiklar, hvilka i densamma till bevillning räknas, allt sådant till förökande af kronans inkomster», men gör omedelbart därpå följande undantag: »dock härunder icke begripna sådana, i denna 60 § ej omnämnda avgifter, hvilkas föremål äro inrättningar till enskildas gemensamma nytta och bekvämlighet, såsom båk-, bro-, färj- och andra avgifter af dylik beskaffenhet». Detta stadgande har genomgående fattats som en förklaring af § 60, vare sig man åberopat detsamma eller bestridt dess giltighet. Så t. ex. framhöll LU vid 1840—41 års riksdag (utl. n:r 179), att bestämmelsen vore en förklaring af grundlag och som sådan ej på sin rätta plats i AnsvL. A. V. LJUNGMAN i sin ofvannämnda motion vid riksdagen 1895 såg saken på följande sätt: Vid stiftandet af RF hade man åsyftat att göra riksdagens själfbeskattningsrätt så fullständig, att den omfattade icke blott bevillningsavgifter (skatter) och ersättningsavgifter (gebyr), utan äfven »vissa till staten, korporationer eller enskilda utgående avgifter för begagnandet eller omedelbar förmån af anstalter eller inrättningar till allmänhetens eller särskild närings nytta och bekvämlighet. Redan vid stiftandet af AnsvL. gjorde sig emellertid den uppfattningen gällande, att man vid fastställandet af riksdagens nämnda beskattningsmakt gått något för långt, och man vidtog i följd af denna uppfattning äfven den ur konstitutionell synpunkt förkastliga åtgärden att, i stället för en lagligen åvägabragt ändring eller förklaring af 60 § RF, inskränka tillämpningen af samma paragrafs bestämmelser om 'allmänna avgifter' genom att uti bemälda ansvarighetslags § 3 inskjuta följande märkliga ord» (här citeras den nämnda undantagsbestämmelsen). Samma resonnemang finner

man också inom doktrinen. RYDIN t. ex. framhåller, att konungens rätt att bestämma afgifter för begagnande af allmänna inrättningar »erkännes ock i AnsvL. § 3, som undantager från ansvar påbjudande eller förhöjning utan riksdagens samtycke af sådana afgifter» etc. (här citeras § 3)¹.

Detta är emellertid en något förhastad slutsats. Däraf att en handling ej blifvit kriminaliserad i AnsvL. följer alldeles icke, att den ej är grundlagsstridig. AnsvL. har nämligen ej stadgat straff för varje grundlagsstridig handling. Tvärtom talar dess 6 § om statsrådsledamots uraktlåtenhet »att de öfriga dem i grundlagen uttryckligen föreskrifna, men i denna AnsvL. icke särskildt uppräknade plikter och föreskrifter iakttaga och fullgöra» och lämnar för sådana fall riksdagen möjlighet att utkräfva ansvar i form af anmälan enligt RF § 107. I AnsvL. stadgas sålunda t. ex. intet särskildt straff för statsrådsledamot, som råder konungen att utan dom och rannsaking afsätta en domare eller att utan riksdagens medverkan upphäfva allmän civillag. Och när i § 3 påläggandet af båk-, bro-, färj- och dylika afgifter undantages från straff, så *behöfver* detta icke innebära annat än att åtgärder af denna art ej ansetts vara af den konstitutionella betydelse, att de tarfvat kriminalisering.

Det må i detta sammanhang anmärkas, att ifrågavarande undantagsstadgande ej fanns i det ursprungliga, den 6 november 1809 dagtecknade förslaget till AnsvL., hvilket allmänt betraktades som drakoniskt², utan infördes först i det på grund af återremiss omarbetade³. När förstnämnda förslag behandlades i prästeståndet⁴, gjordes från flera talare anmärkning mot den öfverdrifna

¹ RYDIN, Sv. Riksdagen II: 1, s. 165. — Se ock SVEDELIUS, Om statsrådets ansv., s. 558; NAUMANN, Sv. Statsförf. rätt IV: 13; FAHLBECK, RF i historisk belysning, s. 154.

² G. AF WETERSTEDT skref den 13 nov. 1809 till Adlersparre: »Constitutionsutskottet har utkläckt en drakonisk lag öfver statsrådets ansvarighet. Utom vatten och bröd, spö, träsmärr och spanska violen brillera alla andra straff i denna författning. Prästeståndet har redan funnit den magstark, och i de öfriga stånden lära — — — starka oppositioner däremot göras». S. CLASON och C. AF PETERSENS, För hundra år sen II: 181.

³ Se K.U:s betänkanden vid riksd. 1809—10 (särsk. utg. Stockh. 1874).

⁴ 1809 Prästest. prot. III: 494 ff. — Inom adeln och bondeståndet gjordes ingen anmärkning mot § 3. I borgareståndet framställda anmärkningar äro utan intresse för frågan.

strängheten hos § 3. Biskop WEIDMAN främhöll, att den »öppnade en nog bred väg till döden för statsrådets ledamöter». Enligt RF §§ 57, 60 och 73 vore »beskattningsrätten förbehållen åt riksens ständer allena vid allmän riksdag, så att några allmänna afgifter, af hvad namn och beskaffenhet som helst, utan riksens ständers samtycke icke må kunna förhöjas, icke heller nya pålagor påbjudas, uppbäras eller fordras. Efter förutgången pröfning behöfver en ny bro någonstädes anläggas, en annan gammal repareras, och i anseende till ett förhöjdt varupris kunde fråga uppstå om en förhöjd allmän afgift under namn af bropänningar. Af enahanda beskaffenhet skulle en förhöjd frankering kunna anses.» Flera exempel kunde anföras, och det vore icke rimligt, att statsrådet i dylika fall skulle riskera hufvudet. Man ser, att denne talare, hvilken tydligen räknar bropänningar till allmänna afgifter och ett bestämmande af dessa utan riksdagen såsom grundlagsvidrigt lika väl som ett förhöjande af postportot, endast påyrkar en nedsättning af straffskalan. Likaså prosten CASPARSSON, som vände sig mot att »en mänsklig omission i hvad angår en tullminutie (60 § RF), något som kunde dragas till monopolium, eller afgift som förtyddes att vara allmän, skulle kosta lifvet». Professor FAXE fann likaledes det stadgade straffet för strängt och framhöll därvid särskildt den under den pågående riksdagen gjorda erfarenheten, »att alla ledamöter af riksens höglofl. ständer icke tänkte lika om bokstafliga innehållet åtminstone af 60 § RF»¹, vid hvilket förhållande det ej vore rätt att döma statsråd att mista lifvet, »om somliga af dem hade olika begrepp om ordaförståndet i dessa stadganden».

Något positivt stöd för att AnsvL. § 3 varit afsedd att utgöra en förklaring af RF § 60 kan i hvarje fall icke framletas ur ständens förhandlingar vid AnsvL:s tillkomst, och KU har ej låtit sitt nya

¹ Hvaruti denna försiktigt antydda meningsskiljaktighet bestått, får man ej upplysning om. Ett exempel därpå finner man dock i ett prot. utdrag, som från adeln öfversändts till prästeståndet och är intaget i dess protokoll för den 4 nov. (Prästest. prot. III: 356). Häri förklarar sig adeln anse mantalspångarna »icke kunna räknas bland bevillingarna, utan vara en sådan ränta, som inbegripes under de i 59 § nämnda ordinarie inkomster», hvarföre statsutskottet ej vore befogadt att föreslå höjning eller förminskning därpå.

förslag åtföljas af någon motivering, af hvilken man skulle kunna hämta ledning. Emellertid torde det nog förhålla sig så att grundlagstiftarna 1809 icke velat bestrida konungens rätt att ensam bestämman båk-, bro- och andra dylika afgifter. Före 1809 voro såväl posttaxans fastställande som bestämmandet af båk-, bro- och järn-afgifter konungens ensak. När nu i § 60 postmedlen upptogos bland bevillningarna, medan de öfriga ej särskildt omnämndes, är man berättigad att sluta till att det kungliga prerogativet beträffande dessa lämnats örubbadt. Man kan också lätt förstå anledningen härtill. Rätten att bestämman öfver posttaxan kunde lätt användas »till förökande af kronans inkomster» (AnsvL. § 3) och ett däraf möjliggjordt undanskjutande af riksdagen¹. Båk-, bro- och järn-afgifter åter kunde svårligen tänkas komma att gifva något afsevärdt öfverskott². Det saknas icke heller positiva uttryck för den uppfattningen, att det ifrågavarande prerogativet kvarstod. Från 1809 finnes visserligen intet fullt tydligt uttalande. I tvänne inom borgarståndet aflämnade memorial påpekades vissa missförhållanden inom lots- och fyrväsendet och påyrkades reformer. Memorialen, som först behandlades i EkU och därefter i sammansatt St- och EkU, föranledde en skrifvelse till K. M:t, i hvilken ständerna förklarade sig anse »följande nya stadganden i ämnet tjänliga» och därför i underdånighet anhöllo, »det täcktes E. K. M:t till dem dess nådiga bifall lämna», nämligen bl. a. att en viss angifven båkafgift måtte försvinna, och att »alla speciella detaljer rörande lots- och båkstyrelsen, såsom t. ex. föresläende af förändringar uti lotstaxan eller lots- och båkafgifter — — —, måga öfverlämnas till den blifvande direktionens befattning efter den instruktion, som E. K. M:t för densamma i nåder täcktes utfärda»³. Uttrycket »dess nådiga

¹ Jfr FAHLBECK, RF i historisk belysning, s. 154.

² I ett i borgarståndet (prot. 27/7 1809, s. 780) af BJUHR aflämnadt memorial rörande fyr- och båkväsendet framhölls just att detta ej kunde »nyttjas såsom medel till uppsamlandet af andra inkomster än som jämt erfordras till deras eget underhållande, enär hvarken i äldre eller nyare handlingar kunde visas, att här någonsin händt, hvad som t. ex. vid postverket inträffat, att nämligen efter vederbörandes eller ständernas med gifvande taxan fått tid efter annan höjas icke blott i mån af kostnaden till verkets underhåll, utan vida däröfver, i mening att för kronan någon fond till andra utgifters bestridande skulle blifva att tillgå».

³ 1809 Borgarst. prot. I: 415, 780; HI: 2, 578 ff.; V: 1, 871 ff.

bifall lämna» tyder ju visserligen på att bestämmanderätten förutsättes ligga hos K. M:t, men kan också innebära allenast ett erkännande af medbestämmanderätt. Vid 1815 års riksdag fattades däremot ett beslut, hvars innebörd torde vara fullt klar. Med anledning af ett inom bondeståndet väckt och af St- och BevU behandladt förslag hemställde ständerna, att K. M:t »måtte i nåder täckas låta öfverse och förbättra taxan för lots- och båkafgifter samt däruti fastställa en efter närvarande tids mynt- och pänningevärde lämpad förhöjning, till förmån för statsintraderna», en anhållan som får sin rätta belysning genom en samtidig skrifvelse angående tullafgifterna, i hvilken erinras om att ständerna vid 1812 års riksdag begärt en utredning »i och för den granskning af sjö-tullafgifterna och den vidare åtgärd därmed, som enligt 60 § RF dem tillkommer»¹. — I betraktande häraf bör man i själfva verket kunna acceptera den allmänt vedertagna uppfattningen af AnsvL. § 3 såsom en förklaring af RF § 60: påläggandet af båk-, bro- och färjafgifter utan riksdagens samtycke blir straff-fritt, icke därför att handlingen, ehuru grundlagsbrott, är af mindre betydelse, utan därför att den icke är något grundlagsbrott.

Hvilket ljus kastar nu AnsvL. § 3 öfver begreppet »allmänna afgifter» i RF § 60? — I förbigående må anmärkas, att det naturligtvis ej är fråga om att åberopa förstnämnda lag såsom en *autentisk* förklaring af grundlag, något som vore stridande mot RF § 83, utan endast som *vetenskapligt bevismedel* för att komma underfund med hvad grundlagsstiftarne velat inlägga i ett mindre tydligt uttryck. — AnsvL räknar med två olika slag af afgifter: *å ena sidan* skatter, nämligen dels de i § 60 omnämnda bevillningarna, de särskilda bevillningarna (tull, post etc.) och allmänna bevillningen (»den bevillning rikets ständer sig åtagit»), och dels sådana skatter, som ej äga bevillnings natur (t. ex. grundskatter, mantalspängar); *å andra sidan* »afgifter, hvilkas föremål äro inrättningar till enskildas gemensamma nytta och bekvämlighet». De förra äro odisputabelt »allmänna afgifter»; § 60 stämplar ju också tullafgifterna såsom allmänna. De senare äro däremot till sin karaktär icke allmänna afgifter; just därför blir det icke grund-

¹ 1815 Bihang till riksst. prot. V: 3, s. 2167.

lagsstridigt, att K. M:t ensam bestämmer dem. Endast under en förutsättning få de karaktären af allmänna, nämligen om de undantagsvis äro i § 60 hänfönda till bevillningarna. AnsvL. förutsätter nämligen, genom uttrycket »sådana i denna 60 § ej omnämnda afgifter», att det bland de i sistnämnda lagrum uppräknade afgifterna finnas sådana, som egentligen äro afgifter till inrättningar för enskildas nytta och bekvämlighet och endast formellt äro skatter. Närmast syftas väl därvid på postportot. Några andra allmänna afgifter än skatterna känner AnsvL. ej. Allmän afgift blir i dess ögon liktydigt med skatt, och när båk- och färjafgifternas bestämmande genom K. M:t ensam icke betraktas som grundlagsstridigt, beror detta på att dylika afgifter ej äro att anse som skatter.

Frågan, huruvida järnvägs-, telegraf- och telefonafgifterna äro allmänna afgifter blir alltså identisk med frågan, huruvida de äro att betrakta som skatter. Därmed äro vi inne på det sista af de argument, som anförts mot konungens rätt att bestämma förstnämnda afgifter, åberopandet af § 57.

Att postportot ej till sin reella karaktär betraktas såsom skatt, beror uppenbarligen därpå, att det erlägges såsom direkt betalning för en statens prestation, nämligen befordringen af det frankerade brevet. När man däremot betalar stämpelavgift vid inköpanDET af t. ex. en liter punsch, levererar staten icke någon mot afgiften svarande motprestation; afgiften ingår jämte andra inkomster till statskassan, från hvilken sedan allehanda utgifter bestridas. Detta är reell skatt. Däremot är det utan betydelse för en afgifts karaktär, huruvida den totala inkomsten från afgifter till en viss inrättning får disponeras uteslutande till fromma för denna inrättning eller får sammanföras med andra inkomster och användas till bestridande af statsutgifter i allmänhet¹. Det afgörande är, huruvida den afgift, som i ett enskildt fall erlägges, är betalning för en statens *samtidiga* prestation eller endast är ett bidrag till statens utgifter i allmänhet.

¹ I det utl. (nr 13), som AK:s tillf. utskott vid 1883 års riksdag afgaf med anledning af en motion om fyr- och båkmedlens öfverförande till bevillningarna, framskyntar en motsatt uppfattning.

Att med denna distinktion järnvägs-, telegraf- och telefonafgifterna ej äro skatter, synes obchöfligt att påvisa. De äro ju uppenbarligen betalning för en statens prestation. Att sedan dessa afgifter förskaffa staten inkomster, som betydligt öfverstiga utgifterna för vederbörande inrättning, kan icke i och för sig göra någon förändring häri. Eljest skulle man komma till den besynnerliga ståndpunkten, att om de af K. M:t pålagda afgifterna tillföra staten en nettoinkomst, så har K. M:t beskattat folket («om man ser saken totaliter», för att tala med V. RYDÉN) och sålunda kränkt grundlagen, men om afgifterna ej täcka utgifterna, så har K. M:t hållit sig inom lagens rāmärken. Det vill m. a. o. säga, att man först a posteriori, sedan resultatet föreligger, skulle kunna bedöma, huruvida den pålagda afgiften varit en skatt eller en afgift till en inrättning för enskildas nytta och bekvämlighet. K. M:t skulle icke i det ögonblick, då afgiften pålägges, kunna veta, om K. M:t handlar lagligt eller olagligt, ty afgiftens statsrättsliga natur blifve beroende af resultatet. — En annan sak är, att, när grundlagstiftarna förde postportot till bevillingarna, men lämnade konungen frihet att ensam bestämma båk-, färj- o. d. afgifter, detta hade sin grund i att de förra, men icke de senare troddes kunna tillföra kronan ökade inkomster, och att, därest statens inkomstsida 1809 upptagit järnvägstrafik och telegrafmedel och det till samma betydliga öfverskott som nu, det torde vara mer än sannolikt, att listan på bevillningar i § 60 kommit att ökas med sistnämnda medel. Faktiskt finnas de ej upptagna bland bevillingarna, och de sakna de reella skatternas karaktärdrag.

Emellertid måste ännu en sak beröras, innan vi kunna anse oss färdiga med frågan om tillämpligheten af § 57 på föreliggande spörsmål. Vid riksdagen 1909 hemställdes i en inom AK väckt motion (nr 272) om skrifvelse till K. M:t rörande skatt på telefoner. Skulle man ej kunna tänka sig, att K. M:t stadgade så höga abonnemangavgifter för teleföner, att de ej längre kunde betraktas blott som betalning, utan tillika som ett slags skatt? Naturligtvis vore ett dylikt tillvägagångssätt, därest det åsyftade att skaffa kronan ökade inkomster — och något annat syfte kunde väl ej tänkas — synnerligen misslyckadt. Spörsmålet är därför i hög grad opraktiskt, och bör väl kunna vara tillfredsställande be-

svaradt med en hänvisning på de oöfverstigliga svårigheterna att bestämt fixera gränslinjen mellan skälig betalning och skatt. Riksdagens medbestämmanderätt skulle i hvarje fall ej inträda förr än denna gräns blifvit uppnådd.

*

Doktrinen har genomgående ställt sig på K. M:s sida i fråga om rätten att bestämma öfver järnvägs-, telegraf- och telefon-taxorna — med ett enda undantag beträffande järnvägstaxorna. »Tidskrift utg. af juridiska föreningen i Finland» innehåller i årg. 50 (1914) en af juris doktor N. SÖDERQVIST författad, innehållsrik och intressant, afhandling om »Konungens i Sverige rätt att förfoga öfver statens tillgångar», hvori den meningen uttalas (s. 267), att då statens järnvägar äro fast egendom, bör riksdagen på grund af RF § 77 tillerkännas rätt att fastställa trafiktaxorna. Detta hittills icke berörda grundlagsstadgande föreskrifver som bekant, att »kungsgårdar och kungsladugårdar med därtill lydande hemman och lägenheter, kronoskogar, parker och djurgårdar, krono- och stallängar samt laxfisken och andra kronans fisken samt kronans öfriga lägenheter — — — skola förvaltas efter de grunder, riksdagen därom föreskrifver. — — —». SÖDERQVISTS ståndpunkt är nu den, att järnvägsdriften är förvaltning af kronans lägenheter. Att järnvägsområdet med därtill hörande byggnader böra innefattas under det i § 77 använda uttrycket »kronans öfriga lägenheter», är otvifvelaktigt. Därmed är emellertid icke sagt, att järnvägsdriften är ett *förvaltande* af sådana lägenheter. Ty icke hvarje användande af en fastighet blir liktydigt med ett förvaltande. SÖDERQVIST påpekar själf detta (s. 259) och anmärker träffande, att i annat fall § 77 skulle så godt som utplåna RF:s öfriga paragrafer, då det mesta af statsverksamheten försiggår i kronan tillhörig fast egendom och alltså kan sägas vara ett användande af denna. Därför har det heller aldrig påståtts, att riksdagen skulle äga *med stöd af § 77* bestämma telegraf- och telefontaxorna. Att telegrafering, utväxling af telefonsamtal o. d. försiggår från ett rum i en byggnad är naturligtvis lika litet att betrakta som förvaltning af denna byggnad, som de afhandlingar en professor skrifver på sitt arbetsrum är ett förvaltande af den fastighet, i hvilken arbetsrummet är beläget. Det som § 77 förstår med förvaltning måste

vara ett utnyttjande af den fasta egendomens förmögenhetsvärde¹. Telegraf- och telefonverkets byggnader ha tydligtvis också ett sådant värde och kunna följaktligen »förvaltas» enligt § 77, men den förvaltningen består i dels byggnadernas vidmakthållande, dels deras *upplåtande* till telegraf- och telefonverksamheten, hvaremot själfva denna verksamhet visserligen afses — åtminstone i viss mån — att tillföra staten inkomster, men icke med fastigheten som inkomstkälla. Byggnadernas ekonomiska resurser äro utnyttjade i och med deras upplåtande till telegrafverkets begagnande, likasom en privatbyggnad med hyreslägenheter är ekonomiskt utnyttjad i och med lägenheternas uthyrande. — Något annorlunda kunde frågan sägas ligga beträffande järnvägarna. Det kan ju icke bestridas, att järnvägsdriften innefattar icke blott, såsom telegraf- och telefonverksamheten, ett *användande* af fast egendom, utan också ett utnyttjande af dess ekonomiska resurser. Det är emellertid ej nog med att ett dylikt utnyttjande ingår som ett moment i verksamheten; utnyttjandet måste vara det hufvudsakliga momentet, det som ger verksamheten dess karaktär. Verksamheten måste *bestå i* utnyttjandet af fastighetens ekonomiska resurser, och därtill fordras att fastigheten skall vara verksamhetsgrenens väsentliga inkomstkälla eller i hvarje fall afsedd att vara detta. Och det kan man väl svårligen påstå om järnvägsdriften. Järnvägslinje och stationsbyggnader äro — låt vara mycket viktiga och oundgängligen nödvändiga — medel för driftens upprätthållande och alltså för att inkomster skola tillflyta staten, men den hufvudsakliga inkomstkällan ligger dock ej här, lika litet som landsvägar och garage äro den hufvudsakliga inkomstkällan för den som mot betalning uppehåller automobilförbindelse mellan två orter.

Nu har emellertid SÖDERQVIST sökt visa, att icke blott järnvägslinje och byggnader, utan äfven den rullande materielen hör med till järnvägsfastigheten, vid hvilket förhållande det skulle vara odisputabelt, att järnvägsförvaltningen vore ren fastighetsförvaltning. Han erinrar nämligen om, att K. F. d. ¹⁵/₁₀ 1880 ang. lag-

¹ Jfr SÖDERQVIST, a. st., s. 259 f., samt 1851 års KU:s af honom citerade betänkande nr 6, s. 19, där den meningen uttalas, att § 77 har tillämpning blott på sådana lägenheter, som kunna medföra inkomst eller annan fiskalisk fördel för kronan.

fart, inteckning och utmätning af järnväg m. m. ej blott räknar järnvägslinje och stationsbyggnader som fast egendom, utan också lokomotiv, vagnar etc. som tillbehör. Emellertid säger nämnda förordning i § 1, att »med järnväg förstås i denna förordning sådan *enskild* järnväg, för hvars anläggning konungen medgifvit rätt till förvärfvande af erforderlig mark enligt gällande författningar om jords eller lägenhets afstående för allmänt behof, och hvilken, i följd af konungens vid järnvägens anläggning eller eljest medde lade beslut, är att såsom *enskild* järnväg anse». SÖDERQVIST menar visserligen (s. 268 n. 1), att trots detta »definitionen af begreppet fast egendom gifvelvis är tillämplig äfven å statens järnvägar», men detta måste bestämdt bestridas. Det kan nämligen för stadgandet om den rullande materielen som tillbehör till järnvägen påvisas alldeles bestämda skäl, som icke föreligga, när det gäller statens järnvägar. Lagen i dess helhet föranleddes (enl. yttrande af justitierådet OLIVECRONA i Högsta domstolen) af omtanke om såväl ägarnas rättighet till de af dem anlagda järnvägarna och fordringsägarnas anspråk på betalning därur för lämnad försträckning som ock statens intresse af att den allmänna trafiken blefve uppehållen. Om den rullande materielen t. ex. kunde bli föremål för utmätning särskildt, så kunde därigenom hela trafiken löpa fara att stoppas. Den ifrågavarande definitionen är sålunda tillkommen i alldeles samma rent praktiska syfte som lagen i dess helhet och är lika väl som denna ett uteslutande för enskilda järnvägar afsedt specialstadgande, som icke får extenderas, allra minst till att inverka på konstitutionella förhållanden.

Ledningen af statens affärsverksamhet, hvartill järnvägs-, telegraf- och telefonväsendet räknas, är i eminent mening ett utöfvande af den styrande makten. Regeringsformen utgår ifrån, att denna bör ligga hos K. M:t. Den, som vill göra gällande en inskränkning i K. M:ts maktbefogenheter på detta område, måste kunna peka på ett bestämdt grundlagsbud, som innefattar den påstådda inskränkningen. Efter mitt förmenande kan något stöd för påståendet, att hittills följd praxis i afseende på järnvägs-, telegraf- och telefonafgifters påläggande varit grundlagsstridig, ej hämtas ur något af de åberopade lagrummen, vare sig §§ 57 och 60 eller § 77.

Problemet "Mellaneuropa".

Några anteckningar.

Af

Docenten Gunnar Rexius¹.

Tanken på en ekonomisk sammanslutning mellan Tyskland och Österrike—Ungern är numera snart tre kvarts sekel gammal. Dess första framträdande i klart och målmedvetet fattad form är knutet till den österrikiske handelsministern frih. von Brucks namn, som 1850 på sin regerings uppdrag utarbetade en »Denkschrift» i frågan, hvori han lifligt påyrkade Österrikes upptagande i den tyska »Zollverein». Förslaget öfverlämnades till preussiska

¹ Använd förkortning: Ö.-U. = Österrike-Ungern. (ö.-u. = österrikisk-ungersk.

Litteratur:

Die wirtschaftliche Annäherung zwischen den Deutschen Reiche und seinen Verbündeten, hrsg. von H. Herkner (Schriften des Vereins für Sozialpolitik 155: 1—2) 1916 [cit. SVS I—II]; K. DIEHL, Zur Frage eines zollbündnisses zwischen Deutschland und Ö.-U. 1915; G. GOTHEIN, Europäische Zollunion als Siegespreis?, »Die Hilfe» ^{29/10} 1914; J. JASTROW, Die Mitteleuropäische Zollannäherung und die Meistbegünstigung. (Zwischen Krieg und Frieden 26) 1915; K. KAUTSKY, Die Vereinigten Staaten Mitteleuropas, 1916; F. V. LISZT, Ein europäischer Staatenverband. (Zwischen Krieg und Frieden 2), 1914; H. LOSCH, Die mitteleuropäische Wirtschaftsblock und das Schicksal Belgiens (Zwischen Krieg und Frieden 13), 1915; G. LUKÁCS, Die handelspolitische Interessengemeinschaft zwischen dem deutschen Reiche und Ö.-U., 1913; FR. NAUMANN, Mitteleuropa, 1915; E. PALYI, Deutschland und Ungarn. (Zwischen Krieg und Frieden 19). 1915; EUGEN V. PHILIPPOVICH, Ein Wirtschafts- und Zollverband zwischen Deutschland und Österreich-Ungarn. (Zwischen Krieg und Frieden 14); E. PISTOR, Die Volkswirtschaft Österreich-Ungarns und die Verständigung mit Deutschland, 1915; K. RENNER (pseudonym för R. SPRINGER), Oesterreichs Erneuerung, 1916; KARL FREIHERR V. STENGEL, Zur Frage der wirtschaftlichen und zollpolitischen Einigung von Deutschland und Österreich-Ungarn, 1915; SARTORIUS FREIHERR VON WALTERSHAUSEN, Der Paragraph Elf des Frankfurter Friedens, 1915; JULIUS WOLF, Ein deutsch-österreich-ungarischer Zollverband. 1915; —, Österreich-Ungarns Schicksalstunde, 1915; —, Politisch-wirtschaftliche Zukunft Deutschlands und Österreich-Ungarns nach dem Kriege, 1915; m. fl. Därjämte en mängd tidnings- och tidskriftsartiklar, hvaribland EULENBURG, rec. af en del af de ofvannämnda arbetena i Weltwirtschaftliches Archiv (cit. WWA) VII, 2 (april 1916) s. 379 ff. Se dessutom litteraturredogörelsen hos R. KJELLÉN, Världskrigets politiska problem s. 142. Jfr äfven N. WOHLIN, Den europeiska handelspolitikens sannolika omgestaltning efter kriget etc., 1916.

regeringen, men denna ställde sig afvisande och saken strandade. Frågan stod i samband med det aktuella större problemet om ordnandet af Tysklands och Österrikes inbördes ställning, och det var politiska motiv, som behärskade dess behandling. Sedan dess har tanken då och då dykt upp såväl före 1866 års uppgörelse som efter densamma och i synnerhet efter förbundsfördragets avslutande 1879¹.

I Österrike har det af lätt insedda skäl varit de tyska elementen, som hufvudsakligen fört fram frågan och hållit den vid lif. För Tyskland blef saken af större intresse, först när Tyskland började orientera sin politik åt sydost. Österrike blef därmed »bryggan till orienten», den nödvändiga mellanlänken i programmet Hamburg—Bagdad.

Emellertid var det först efter krigsutbrottet 1914, som tanken mera på allvar blef aktuell². Den stämning, som det politiska bundsförväntskapet affödde, erbjöd den en gynnsam jordmån, och fiendernas antydningar om ett ekonomiskt »krig efter kriget», hvarvid centralmakterna skulle komma att i större eller mindre mån utestängas från hittillsvarande främmande marknader, gaf frågan praktisk betydelse i högre grad än förr. Dylika fientliga planer kunde man bäst möta genom en sammanslutning sinsemellan och med bundsförvanterna, Turkiet och (sedermera) Bulgarien, till en stor ekonomisk enhet, som skulle kunna i stor utsträckning stå på egna ben, och från hvilken man i den mån det fanns lämpligt kunde i sin tur utestänga främmande konkurrens.

Frågan tillhör de centrala icke blott i tysk politik, utan i den samtida världspolitiken öfverhufvud. Den innebär spörsmålet, om Tyskland, som förr merendels ansett det ligga i sitt intresse att häfda den »öppna dörrens» politik, nu skall inställa sig i den moderna »nymerkantilistiska» tendensen, beträda de »slutna intressesfärernas» väg, den imperialistiska handelspolitik, där det engelska världsväldet, Förenta Staterna m. fl. af nutidens stormakter börjat gå före.

Den litteratur, som sedan krigsutbrottet behandlat denna fråga i Tyskland och Österrike, är redan synnerligen omfattande och delvis mycket betydande. Förutom en nästan oöferskådlig mängd tidnings- och tidskriftsartiklar har spörsmålet framkallat ett stort antal broschyrer samt ett och annat större arbete. Till de intressantaste bland de sistnämnda hör FRIEDRICH NAUMANN'S »Mitteleuropa» (1915), där den kände politikern med allt det patos, hvaraf han är mäktig, propagerar för ett icke blott ekonomiskt, utan äfven statsrättsligt och kulturellt sammanslutet »Mellaneuropa». Bland de allra tyngst vägande inläggen står ett af den tyska »Verein für Sozialpolitik» utgifvet sammilverk. »Die wirtschaft-

¹ Historik hos PHILIPPOVICH, s. 7 ff.

² Då det skulle blifva för långt att här ingå på frågans förhistoria, hänvisas rörande denna en gång för alla till KJELLEN, Stormakterna, kapp. om Tyskland och Österrike-Ungern.

liche Annäherung zwischen dem deutschen Reiche und seinen Verbündeten» (1916), där problemets olika sidor från rent ekonomiska synpunkter med ingående sakkunskap behandlas af olika fackmän. Dessutom har frågan dryftats af en mängd handelskamrar, industriföreningar, arbetare- och konsumtionsföreningar samt andra korporationer af ekonomisk art.

Diskussionen erbjuder isynnerhet under det första krigsåret en rätt brokig bild. Till krigets första tid, de stora framgångarnas och de högt spända förhoppningarnas tid, höra de mera fantastiska projekten, sådana som tanken om en sammanslutning från Nordkap till Bagdad eller om ett allmänt kontinentaleuropeiskt tullförbund, som skulle innesluta äfven Frankrike och Italien o. s. v. Någon roll i ansvariga kretsar ha dylika projekt aldrig spelat, och nu torde de ha fullständigt försvunnit. Numera synes det endast vara tal om det mera nyktra programmet: sammanslutning med bundsförvanterna. Men härvid gå meningarna i sär i flera hänseenden. Medan somliga vilja i tullförbundet intaga äfven Turkiet och Bulgarien, vilja andra begränsa det till Tyskland och Ö.-U., och medan de flesta endast tänka på en ekonomisk sammanslutning (i förening med politisk allians), plädera andra, främst bland dem Naumann, äfven för ett statsrättsligt förenadt »Mitteleuropa». Emellertid är man i allmänhet ense därom, att den nu aktuella frågan kan begränsas till spörsmålet om det ekonomiska närmandet mellan Tyskland och Ö.-U., medan frågorna såväl om de öfriga bundsförvanternas anslutning som om sammanslutningens utsträckning utöfver det ekonomiska gebitet komma i andra hand. Först när en lämplig form är funnen för den tysk-österrikiska ekonomiska sammanslutningen, hvilken redan i och för sig erbjuder stora svårigheter, blir det tid att tänka på andra maktens anslutning.

Frågan om förhållandet mellan Tyskland och Ö.-U har därför blifvit den dominerande, och det är till denna, vi här vilja begränsa vår undersökning. Redan den är emellertid ytterst omfattande, och det kan inom en tidskriftsartikels ram gifvetvis endast blifva fråga om en orientering i frågans viktigaste moment.

De allra flesta bland dem, som hittills deltagit i diskussionen, ha uttalat sympatier för sammanslutningsplanen. Dock ha helt afvisande röster äfven framträtt och det från olika håll. Somliga österrikiska industrier ha ställt sig skeptiska eller afböjande af fruktan för öfvermäktig tysk konkurrens¹. Enstaka tyska industrier ha intagit samma hållning. Å andra sidan har en bestämd opposition framträtt från tyskt socialdemokratiskt håll. K. KAUSKY (Die Vereinigten Staaten Mitteleuropas, 1916) bannlyser projektet såsom en kapitalistisk och imperialistisk tanke, som vore aggressiv till sin tendens och skulle efter kriget underhålla en fortsatt spänning

¹ Se SVS II, s. 129 ff.

samt leda till nya krig. Långt ifrån att betyda ett närmande till den internationella sammanslutning, som vore socialdemokratiens framtidsideal, innebure förbundet ett fjärande därifrån. Andra socialdemokrater ha däremot uppträdt som lifliga förespråkare för tullförbundet¹, och partiet synes vara starkt splittradt i denna fråga, både i Tyskland och i Ö.-U.² Slutligen ha nationalekonomer såsom DIEHL och framförallt GOTHEIN och EULENBURG ur ekonomiska synpunkter ställt sig tviflande eller afvisande³. Särskildt tungt vägande synas de invändningar vara, som den sistnämnde har att rikta mot planen i det ofvan omnämnda sammverket, där han behandlar en så viktig sida af frågan som dess betydelse för den tyska industrien. I den stora skaran av tillstyrkande röster utgöra emellertid opponenterna en försvinnande minoritet. Möjligt är, att, såsom EULENBURG förmodar⁴, deras antal skulle varit större, om icke »borgfreden» och ömsesidig hänsyn i båda länderna till bundsförvanten föranledt mången att inhibera sin kritik. I Österrike synes det hittills hufvudsakligen ha varit de tyska elementen, som tagit till orda i frågan. Tvifvelsutän är det bland Österrikes tyskar, som planen har sina varmaste anhängare; här spela gifvetvis kultur- och etnopolitiska synpunkter starkt in.

Emellertid synes det bland de mera tongifvande knappast vara någon, som tänker sig en fullständig tullunion med alldeles fritt varuutbyte mellan de båda länderna, åtminstone icke en sådan genomförd nu på en gång. Den ö.-u. industrien fordrar oeffrigligen skydd mot öfvermäktig konkurrens från den tyska, enligt de mera optimistiskas mening dock endast under en tid, tills den

¹ Så ledamoten af österrikiska riksrådet RUDOLF SPRINGER (pseudonym D:r K. RENNEN), Oesterreichs Erneuerung (1916).

² Se härom företrädesvis protokollen från den socialdemokratiska konferensen i Berlin i jan. 1916, med titel »Die Bestrebungen für eine wirtschaftliche Annäherung Deutschlands und Ö.-U.s. Protokoll der Verhandlungen, der am 9. Januar 1916 zwischen der sozialdemokratischen Fraktion des deutschen Reichstages, dem sozialdemokratischen Parteivorstand und Parteausschuss, der Generalkommission und den Vorständen der deutschen Gewerkschaften, einer Vertretung des Zentralverbandes deutschen Konsumveriene und einer Vertretung der sozialdemokratischen Partei Österreichs und der österreichischen Gewerkschaften in Berlin über die wirtschaftliche Annäherung Deutschlands und Ö.-U.s. stattfanden. Hrsg. vom Vorstände der sozialdemokratischen Partei Deutschlands».

Bland de betänkligheter, som där gjordes gällande af opponenter (Ledebour, Hoch m. fl.) var den, att förbundet skulle draga med sig höjning af den yttre tullgränsen. För detta fall yrkade t. ex. Ledebour bestämt afslag. Samma betänkligheter från frihandelsvänligt håll och från konsumentsynpunkt komma även till synes här och hvar i broschyrlitteraturen.

³ GOTHEIN dock blott mot fullständig tullunion, men ej absolut mot ett förbund med preferenstillar, blott detta kan bringas »in ein unanfechtbares staatsrechtliches Verhältnis, ohne dass wir auf die Vorteile der Meistbegünstigungsklausel dritten Ländern gegenüber zu verzichten brauchen». Men detta är just den svåra frågan.

⁴ WWA VII: 2, s. 382.

ö. u. industrien hunnit växa sig nog stark att kunna uthärda den tyska konkurrensen. Hvad frågan i praktiken gäller, är således införandet af ett system med *preferenstillar* mellan Tyskland och Ö.-U. Detta kan sedan tänkas ordnad på olika sätt. Man kan tänka sig en gemensam yttre tullgräns, d. v. s. en gemensamt fastställd »Aussentariff» (till hvilken hvartdera landet emellertid skulle få efter sina speciella behof göra tillägg inom en viss gräns), följaktligen gemensamt uppträdande vid avslutandet af handelsfördrag utåt; men därjämte en »Zwischenzolllinie», en inre tullgräns mellan kontrahenterna, som gifvetvis skulle vara betydligt lägre än den yttre och så låg som möjligt. Eller också kunde det ordnas så, att kontrahenterna fastställde sina tulltariffer själfständigt hvar för sig, men genom inbördes öfverenskommelse medgafve tullnedsättningar sinsemellan. Detta vore tydligtvis en lösare form af sammanslutning, men utgjorde dock ett verkligt tullförbund, icke blott ett handelsfördrag, så länge man blott fasthölle principen, att de företräden, som beviljades förbundsbrodern, icke finge medgifvas någon annan främmande stat.

Mot de olika handelspolitiska alternativen korrespondera, såsom synes, olika alternativ med avseende på förbundets statsrättsliga organisation. Vill man af staterna göra en handelspolitisk enhet med gemensam yttre tullgräns, så blir man så godt som tvungen att tillskapa gemensamma myndigheter, ett gemensamt »Zollparlament» eller åtminstone en gemensam kommission. Nöjer man sig med »Vorzugsbehandlung», skulle dylika möjligen kunna undvåras. Det är, som NAUMANN påpekar, »die alte Frage von Bundesstaat oder Staatenbund aufs Handelspolitische übertragen»¹. Den lösare enheten vore lättare att åvägabringa, emedan den fordrade färre statsrättsliga nydaningar, men den fastare vore enligt N. att föredraga, emedan »sie allein ermöglicht eine reichsdeutsche Fürsorge auch für die ö. u. Wirtschaftszukunft»².

De fördelar, som skulle kunna ernås genom tullförbundet, ligga delvis i öppen dag, så till vida som de utgöras af de allmänna fördelar, som dispositionen af ett stort, ekonomiskt slutet produktions- och konsumtionsområde alltid skänker. Det stora området erbjuder en stor tryggad inre marknad och på samma gång underlättad tillgång på råvaror. Följden af bådadera blir ökad produktion, hvarmed i sin tur följer större möjlighet till rationell arbetsfördelning och specialisering, ökad intensitet i produktionen, nedbringning af produkternas priser och därmed ökad konsumtion och höjdt välstånd³. Dessutom skulle sammanslut-

¹ A. a. s. 219: »Die Technische Grundfrage aber ist, ob die zwei oder drei Handelsstaaten eine gemeinsame Handelspolitik mit Zwischengrenze oder zwei Handelspolitiken mit Gemeinsamkeitseinrichtungen haben wollen und können».

² S. 222. Jfr i öfrigt angående de olika möjligheterna J. WOLF, »Ein deutsch-österreichisch-ungarischer Zollverband», EULENBURG SVS II, s. 7 ff., STOLPER, *ibid.* s. 153 ff. och andra uppsatser i samma verk; WOHLIN, a. a.

³ Det är, som synes, till stor del samma fördelar, som plägat tillskrifvas frihandeln.

ningen ge förbundet ökad betydelse på världsmarknaden. En ekonomisk enhet på 120 mill. invånare¹ skulle (under förutsättning af gemensam handelspolitik utåt) där blifva en mäktig faktor och kunna tilltvinga sig bättre villkor, än hvardera staten ensam kunde göra. Ville man icke ätas ut från världsmarknaden af de ekonomiska stormakterna England, Amerika och Ryssland, vore en sammanslutning nödvändig, där man kunde i största möjliga mån vinna den »autarki», som dessa ägde. Ytterst skulle därmed centralmakternas politiska makt stegras, och detta framträder alltid som den ekonomiska förbundstankens hufvudsyfte.

När det talas om »autarkien» såsom en af sammanslutningens väntade resultat, så förutsätter man tydligtvis antingen Turkiets (och möjligen andra Balkanstaters) inträde i förbundet eller också tvåmaktsförbundets herravälde öfver den turkisk-levantinska marknaden. Ty ensamma förmå icke Tyskland och Ö.-U. komplettera hvarandra. Därtill äro de allt för lika i ekonomisk struktur. Tyskland är numera en utpräglad industristat med stort importbehof af landbruksprodukter. Men Ö.-U har icke mycket af sådana att undvara, ty det ungerska öfverskottet kompenseras fullständigt af österrikiskt importbehof. I sin helhet är Ö.-U. icke längre såsom för några årtionden sedan en agrarstat, utan står på öfvergången till industristatens typ. Tyskland och Ö.-U. förhålla sig, såsom NAUMANN säger, ekonomiskt till hvarandra mera som två bröder än som man och kvinna. De komplettera hvarandra icke, utan de konkurrera. Detta läge komplicerar förbundsproblemet, såsom vi senare skola finna.

Men hvad Tyskland behöfver och icke kan få från Ö.-U., det finnes i rikt mått i Turkiet och Balkan. Detta gör, att sammanslutningen mellan Tyskland och Ö.-U. tillskrifves utomordentligt stor betydelse för ordnandet af Ö.-U:s ekonomiska och därmed också politiska förhållande till grannländerna i söder och sydost. Det spända förhållande, som sedan länge rådt till dessa och som blef den yttre anledningen till världskriget, beror nämligen icke blott på panslavism och rasmotsatser, utan lika mycket på handelspolitiska intressekonflikter. Balkanstaterna äro utpräglade agrarstater; deras hufvudsakliga ekonomiska intresse är gynnsamma exportvillkor för deras jordbruksprodukter. Men Ö.-U. har intet behof af dessa och har under inflytande af ungerska agrarintressen rest höga tullmurar till skydd för sitt inhemska jordbruk. Detta har väckt mycken afvoghet i de angränsande Balkanstaterna Rumänien och Serbien, i synnerhet i det sistnämnda, som på samma gång af Österrike hindrades att komma fram till hafvet och hvars ekonomiska lif därigenom blef insnördt i en trång tvångströja. Detta har gjort, att förhållandet både till Rumänien och Serbien under långa tider närmast kunnat betecknas som ett handelskrig, hvilket naturligtvis äfven vållat politisk spänning.

¹ Om Turkiet och Bulgarien tillkomme vida större.

Här anses det, att en sammanslutning af de båda centralmakterna skulle kunna i grund förändra förhållandena. Tyskland har användning för Balkans jordbruksprodukter, och ett med Tyskland förenadt Ö.-U. kan därför medge Balkanstaterna de gynnsamma importvillkor för deras export, som de åstunda. Ingen åtgärd skulle, anse österrikiska författare, vara mera än denna ägnad att förbättra Ö.-U:s politiska förhållande till Balkanstaterna och att om möjligt draga några af dem öfver från Ryssland på Ö.-U:s sida, i all synnerhet som det själfst spannmålsexporterande Ryssland i ekonomiskt hänseende icke har några förmåner att bjuda dem. Att detta är ett intresse äfven för Tyskland, ligger i öppen dag.

Men äfven ekonomiskt skulle det härigenom förbättrade förhållandet till Balkan blifva till stort gagn för de båda centralmakterna. I gengäld för tillmötesgåendet mot Balkanstaternas spannmålsexportintressen skulle både den tyska och den ö.-u. industrien vinna goda importvillkor därstädes. För båda vore detta viktigt. Ö.-U:s industri har där sin närmast liggande och naturligaste marknad, och äfven för den tyska skulle Balkan, anse tullförbundets vänner, blifva en viktig afsättningsplats, i synnerhet om en hel del andra marknader stängdes.

Från tyskt håll invändes stundom, att Tysklands handel med Balkan lika väl och t. o. m. billigare kan föras sjövägen (öfver Hamburg-Gibraltar) och att förbundet med Ö.-U. ur denna synpunkt vore öfverflödigt. Denna tanke afvisas emellertid af österrikiska författare med en viss indignation som ett slag i ansiktet på Ö.-U.¹

* * *

Dessa äro, i stora drag tecknade, de *allmänna* fördelar af förbundet, hvilka skulle komma båda kontrahenterna i lika hög grad eller förbundet såsom helhet till del. Frågan måste emellertid också skärskådas ur synpunkten af hvardera partens speciella intressen. Det är nämligen tydligt, då det gäller ett förbund mellan tvenne själfständiga stater, att det icke är nog med att bådas sammanlagda styrka ökas, utan man måste också se till, att hvardera parten blir belåten med anordningen. Ty i annat fall — om t. ex. den svagare staten nedtryckes till ställning af råvaruproducerande koloni åt den starkare — skulle förbundet lätt kunna blifva en söndrande faktor i stället för en enande, en ständig källa till missnöje för den part, som ansåg sina intressen uppofrade till förbundsbroderns fördel. Och då vore förbundets syfte ju i grund förfeladt.

Vi ha därför nu att betrakta problemet dels ur ö.-u., dels ur tysk specialsynpunkt och därvid särskildt med hänsyn till de båda stora hufvudnäringarna jordbruk och industri²; därvid

¹ Så t. ex. SPIETHOFF, SVS I, s. 30.

² Se härom närmare de ingående utredningarna i SVS.

emellertid ihågkommande, att specialintressena ofta tillika — ej blott indirekt i nyss anförda mening, utan äfven direkt — äro det helas intressen.

Österrike-Ungerns ekonomiska struktur kan betecknas så, att det står på väg att från agrarstat öfvergå till att blifva industristat och att denna utveckling nu fortskridit så långt, att dess export af landbruksprodukter ej längre öfverstiger dess import däraf¹. Detta öfvergångsläge har i förening med andra omständigheter gjort handelsbalansen sedan 1908 i tilltagande grad passiv²; råvarorna ha behöfts i landet, medan å andra sidan industrien ännu icke nått den utveckling, att dess export kunnat hjälpa upp balansen.

Den ojämförligt främsta platsen såväl i Ö.-U:s import som dess export intager Tyskland. Handeln med Tyskland utgör omkring 40 % af totalomsättningen³. Handelsbalansen med Tyskland följer i stort sedt samma kurva som den allmänna handelsbalansen: aktiv till och med 1907, sedan i stigande grad passiv⁴. Här beror emellertid omslaget 1907—08 icke blott på de nyssnämnda inre ekonomiska förhållandena i Ö.-U., utan också på ett par andra omständigheter. Nämligen dels på den allmänna starka utvecklingen af Tysklands ekonomiska kraft, som medfört en starkt ökad tysk export *åt alla håll*, dels på handelsfördraget 1906, hvarigenom Ö.-U. nedsatte tullskyddet på en del industrivaror i förhoppning om att såsom ersättning vinna ökad export af landbruksprodukter, en förhoppning som emellertid icke gått i uppfyllelse. — Exporten till Tyskland bestod 1912—13 till 28,9 % af livsmedel, 49,5 % af industriella råvaror och halffabrikat samt 21,4 % af helfabrikat. Motsvarande siffror för importen från Tyskland utgjorde resp. 3,8, 46,0 samt 50,1 %⁵.

Mot bakgrunden af dessa siffror förstår man lätt de betänkligheter, som från ö.-u. håll kunna hysas mot tullförbundet. För landbruket bör visserligen förbundet erbjuda så godt som utslutande fördelar, i synnerhet som dess afkastning genom stegrad intensitet och modernare metoder anses böra kunna högst afsevärdt ökas utöfver de nuvarande måtten, hvilka hållas nere genom extensivt brukningssätt och i många afseenden efterblifna förhållanden. Men för industrien står saken helt annorlunda.

¹ Se statistiken t. ex. hos PISTOR.

² $\frac{\text{Import}}{\text{Export}}$ i millioner österrikiska Kronen:

1903 $\frac{1936}{2236}$, 1907 $\frac{2587}{2658}$, 1913 $\frac{3509}{2988}$ (efter PISTOR s. 120).

³ 1913 $\frac{\text{Imp. från Tyskland } 1366}{\text{Exp. till Tyskland } 1110}$ af total $\frac{3509}{2988}$ mill. Kr.

⁴ $\frac{\text{Imp. från Tyskland}}{\text{Exp. till Tyskland}}$: 1903 $\frac{706}{1024}$, 1907 $\frac{993}{1085}$, 1913 $\frac{1397}{1143}$.

⁵ Se EULENBURGS tabeller, SVS II s. 126. Jfr. de specificerade hos PISTOR s. 126.

Österrike har under de senare årtiondena skaffat sig en i och för sig icke obetydlig industri, och äfven Ungern har på sista tiden sökt uppamma en sådan inom sig. Vissa grenar anses stå på hög teknisk nivå, men i det hela taget utmärkes den ö.-u. industrien af den brist på energi och företagsamhet, som ofta plägar tillvilas hela den ö.-u. kulturen. Den har vuxit upp under högt tullskydd och delvis statssubvention. Den har slagit sig till ro inom sina tullmurar och begagnat sitt monopol på den inhemska marknaden till att hålla priserna höga i stället för att genom förbättrad organisation och däraf möjliggjorda lägre priser öka af-sättningen. I vissa fall betingas de höga priserna också af höga produktionskostnader, beroende på brist inom landet på nödvändiga råvaror (framförallt stenkol och koks), på de höga livsmedelspriserna o. s. v. Men industrialstrens dyrhet begränsa i sin tur afsättningen. Och så har industrien råkat in i en »Sackgasse», där den lider af inestängdhet och trånga vyer. Genom anslutningen till Tysklands rörligare ekonomiska lif och genom den större marknad, som tullförbundet skulle erbjuda, vänta förbundet tankens väner friskare vindar inom den ö.-u. industrien samt en utveckling af dess energi, som skulle sätta den i stånd att genast utvärda någon tullsänkning gent emot Tyskland och efterhand enligt de mest optimistiskas förhoppningar ett fullständigt borttagande af tullgränsen. Emellertid synas alla österrikiska författare vara ense om, att Ö.-U:s industri tillsvicare ovillkorligen måste beredas skydd gent emot den tyska, dels i form af mellantullar, dels genom kartellbildning, hvarigenom exempelvis uppdelning af marknaden skulle kunna företagas och den ö.-u. industrien garanteras ett visst afsättningsområde. Problemet blir emellertid här att anbringa dessa skyddsanordningar så, att de icke för Tyskland neutralisera de fördelar, som detta skulle ha af förbundet. Härom närmare i det följande.

En besvärlig hake utgör den ungerska industriens specialintressen. Dess tillkomst är ett led i Ungerns själfständighetspolitik under de senare årtiondena. Utan starkare stöd i landets naturliga förutsättningar, med markerad brist på viktiga råvaror, har Ungern på artificiell väg (genom statssubventioner o. d.) uppdrifvit en egen industri², och till dennas skydd gjort anspråk på tullgräns gent emot Österrike. Detta har länge varit en af de på dagordningen stående unionella tvistefrågorna,³ 1898 var det bl. a. detta anspråk, som förhindrade förnyelsen af »Ausgleich» och sedan ställt unionen utan sådan; 1907 afslöts i stället ett handelsfördrag på 10 år.

¹ Jfr. de ingående undersökningarna i SVS I om »Die österreichische Landwirtschaft» af BALLOD och om »Die Landwirtschaft Ungarns» af FEILER.

² Ett undantag utgöra gifvetvis de industrigrenar, som bearbeta jord- och skogsbruksprodukter. Dessa hvilas på fast naturlig grund och stå högt. Så kvorn-, socker-, brännvins-, trävaru-, pappers- och läderindustrierna.

³ Närmare härom KJELLÉN, Stormakterna, I, s. 119 ff.

Om Ungern vidhåller detta kraf vid ett tullförbund med Tyskland, skulle man sålunda få två inre tullgränser. Österrikiska och tyska författare synas frukta en sådan hållning från Ungerns sida, och auktoritativa representanter för de ungerska näringarna ha vid de under kriget förda diskussionerna ställt den i utsikt¹. Tydligt skulle detta väsentligt komplicera frågan, och de förra författarne, i synnerhet de österrikiska, afvisa anspråket kategoriskt och med en viss förtrytelse. Utan omsvep förklara de, att detta betydde hela sammanslutningstankens undergång, och söka enträget förmå ungrarna att göra denna uppoffring för den gemensamma saken, så mycket mer som den låge i deras eget intresse genom det uppsving, förbundet skulle bereda Ungerns hufvudnäring, jordbruket och de på denna stödda industrierna. Till lockelserna fogas hotelser: ungerska industritullar komma att besvaras af österrikiska jordbrukstullar, hvilket skulle betyda en förlust för Ungerns jordbruk, som vida öfverstege de möjliga vinsterna för dess industri. Man besvärjer ungrarna att icke genom sin separatpolitik bringa hela den stora mellaneuropeiska förbundsiden på fall, att icke låta »dieses kümmerliche, blutlehere Kunsterzeugnis ohne Lebenskraft und Wachstumsenergie,» som den ungerska industrien utgjorde, få företrädet »vor der Teilnahme an einem zukunftsvollen, reich gegliederten Weltunternehmen»².

Mycket beror tydligtvis här på i hvad mån kriget skall hafva svetsat Ungern närmare samman med Österrike och gjort slut på dess separatpolitik. Möjligen får man i detta hänseende icke hysa allt för stora förväntningar. Och i så fall kan den berörda frågan blifva en af de svåraste stötestenarna vid den »mellaneuropeiska» planens förverkligande.

För *Tyskland* ligger frågan afsevärdt annorlunda än för Ö.-U., både hvad fördelar och olägenheter beträffar.

Detta faller omedelbart i ögonen när man af statistiken finner, att medan handeln med Tyskland utgjorde 40 % af Ö.-U:s totalomsättning, så har Ö.-U. en vida mindre betydande plats i Tysklands handel: Ö.-U. är endast representeradt med 8 % af Tysklands import, 11 % af dess export³. Slutsatsen är tydlig: för Tyskland har förbundet icke på långt när så stor direkt ekonomisk betydelse som för Ö.-U., därför att Ö.-U. endast är en af Tysklands många marknader och icke en marknad af afgörande betydelse. Men därmed sammanhänger, att de invändningar, som i Ö.-U. kunna göras mot förbundet, icke komma i fråga i Tyskland. Konkurrenten från Ö.-U. kan den starkare förbundsbrodern taga med lugn. Vissa specialintressen kunna kanske ha olägenhet däraf, men i det stora hela torde den blifva ofarlig. Den tyske

¹ Se SVS I, s. 43 äfvensom PALYI, Deutschland und Ungarn (rec. af EULENBURG i WWA VII:2, s. 398 f.).

² SPIETHOFF, SVS I, s. 46, jfr. s. 44 f.; PISTOR s. 163 ff.

³ SVS I, 23.

ationalekonom, ESSLEN, som i det förutnämnda sammilverket behandlar frågans betydelse för det tyska jordbruket¹, kommer till det resultatet, att förbundet för detta icke skulle hafva någon större betydelse, vare sig till fördel eller till nackdel. Den friare importen skulle icke skada det tyska jordbruket, alldenstund Ö.-U:s exportkraft vore mycket begränsad². Men å andra sidan skulle sammanslutningen icke förmå trygga Tysklands spannmålsbehov under dåliga skördeår, enär det visade sig, att de dåliga åren i Tyskland och i Ö.-U. vanligen sammanfölla. Detta syfte skulle nås endast genom Bulgariens och i synnerhet Rumäniens anslutning. Här får Ö.-U. sålunda för Tyskland mindre betydelse i och för sig, och sin egentliga betydelse såsom brygga till Balkan.

De tyska agrarintressena äro därför nu i allmänhet för förbundet på grund af dettas för dem ofarliga karaktär. Emellertid bör beaktas, att den af förbundets vänner väntade intensiveringen af Österrikes och speciellt Ungerns jordbruk kan komma att stärka dettas exportkraft väsentligt öfver nuvarande mått, och att i så fall friktioner med det tyska jordbruket icke synas uteslutna. I fråga om den tyska industrien råder en enstämmig uppfattning, att denna i stort sedt föga skulle beröras af den ö.-u. konkurrensen, äfven om ett fåtal brancher möjligen komme att erfara några rubbningar.

Den stora hufvudinvändningen ligger här på en helt annan punkt. Den ligger i farhågan för att förbundet skulle kunna skada Tysklands förbindelser med andra marknader och där vålla Tyskland förluster, som öfvervägde vinsterna af den inre marknadens utvidgning. Här skymtar man, hvad som för Tyskland är frågans kärnpunkt. Det *kontinentala* och det *oceaniska* programmet³, som sedan länge varit i viss mån konkurrerande, men icke varit oförenliga utan kunnat samtidigt fullföljas, träda i öppen konflikt. Det gäller ett steg på den kontinentala linjen, som kan verka hämmande på den oceaniska utvecklingen. GOTHEIN angaf här tonen för oppositionen: »Oesterreichs Aufgabe und Zukunft liegt an der Donau und auf den Balkan, die unsere auf dem Wasser»⁴.

Huru skulle nu sammanslutningen med Ö.-U. kunna skada Tysklands ekonomiska expansion på andra marknader? Jo, på tvenne sätt. För det första skulle Tyskland vid ingående af handelsfördrag blifva bundet vid Österrikes medverkan. Vissserligen kunde formellt sedt ett förbund tänkas, som förenade hvardera partens fullständiga handlingsfrihet utåt. Men med ett sådant förbund vore (äfven med preferenstillar) just icke mycket vunnet, enär hvardera kontrahenten då kunde genom fördrag med andra

¹ SVS, I, s. 191 ff.

² DIEHL har emellertid en motsatt uppfattning i denna fråga.

³ Jfr. KJELLEN, Världskrigets pol. problem, s. 138 ff.

⁴ Die Hilfe ^{20/10} 1914.

stater bevilja dem förmåner, som i det närmaste neutraliserade de fördelar, som förbundsbrodern erhållit. Hur än gemensamheten formellt organiserades, vore en reell samverkan vid handelsfördrags afslutande med utlandet enligt de flestas mening oundgänglig. Men här kunde det tänkas, att Ö.-U. blefve Tyskland en black om foten. Ö.-U. skulle kunna skjuta sina specialintressen i vägen för Tysklands världspolitiska intressen.

Ännu viktigare är en annan sak. Då Tyskland gäfvade Ö.-U. en särställning framför de många andra nationer, som hittills hört till kategorien »mest gynnade», så skulle dessa i sin tur svara med att vägra Tyskland villkoren som mest gynnad nation, hvarigenom Tysklands förbindelser skulle i högsta grad försvåras. Då det af de flesta anses ligga i förbundets väsen, att Tyskland icke finge ställa någon stat i paritet med Ö.-U., så blefve det nästan omöjligt att organisera förbundet så, att de icke framkallade repressalieåtgärdér från andra håll¹.

Detta är opponenternas hufvudinvändning och synbarligen ett tungt vägd argument, hvartill ingen kan undgå att taga allvarlig hänsyn.

Förbundets apologeter bemöta ofta invändningen så, att Tyskland efter kriget i *alla händelser* komme att blifva mindre väl bemött på de stora världsmarknader, som behärskades af ententemakterna och deras vasaller, och att förbundet därför i förhållande till dem snarare finge defensiv än offensiv karaktär². Hvarpå opponenterna invända, att den nuvarande politiska konstellationen vore helt tillfällig, att flera bland Tysklands nuvarande fiender om några år kunde vara dess vänner, att det därför vore oklokt att låsa fast sin handelspolitik för lång tid framåt; hvarjämte sammanslutningen också skulle bidra att förhindra ett förbättradt förhållande till de nuvarande fienderna³. Å andra sidan göra förbundstankens anhängare gällande, att den yttre marknaden för Tyskland endast spelade rollen af »ausgleichender Hilfsmittel» till den inre. På den inre hvilade det tyska näringslivet. Denna förstärkande och utvidgning ersatte därför med än fullständigt den eventuella förlusten af vissa yttre marknader⁴. I rak strid häremot häfda opponenterna sydostlinjens relativt underordnade betydelse.

Ytterst måste naturligtvis svaret på dessa frågor blifva beroende af en ingående undersökning af de fördelar, som stå att vinna genom förbundet, och deras omfattning i förhållande till de eventuella nackdelarna. Frågan blir, om förbundet, trots det speciella skydd som Ö.-U. måste betinga sig, erbjuder Tyskland fördelar tillräckligt stora för att uppväga de eventuella förlusterna på vissa yttre marknader.

¹ Jfr. GOTHEINS anf. uttal. Närmare om detta problem WOHLIN, a. a.

² Så SPIETHOFF SVS I, s. 55 f.

³ Så särskildt EULENBURG i SVS II och i den anf. rec. i WWA.

⁴ SPIETHOFF a. a.

Då det tyska jordbruket, som vi sett, ställer sig i stort sett neutralt till förbundsfrågan, kommer den afgörande tonvikten att ligga på dess betydelse för den tyska industrien. Den mest ingående undersökningen häraf har verkställts i det omnämnda sammelverket af en af opponenterna, EULENBURG (prof. i Leipzig), som kommer till det resultatet att helt och hållet afstyrka förbundet. Då hans inlägg säkerligen är det på oppositionssidan mest betydande, torde det vara af intresse att fästa uppmärksamheten på några af dess hufvudargument.

Då en fullständig tullunion måste anses utesluten, tänker sig förf. praktiskt sett två olika möjligheter för utgestaltningen af ett preferenstullsystem. Den ena, att Ö.-U. behölle sina hittillsvarande tullsatser mot Tyskland i hufvudsak oförändrade, men höjde den yttre tullgränsen; den andra, att preferenstullarna samtidigt innebure verklig nedsättning af hittillsvarande tariffer. Den förra anordningen betydde, att den tyska industrien skulle vinna sin ökade afsättning i Ö.-U. genom undanträngande af främmande konkurrens, den senare, att förmånerna skulle vinnas dels i konkurrens med den ö.-u. industrien och dels på grundval af ökad konsumtion i Ö.-U.

För att undersöka det förra alternativets praktiska verkningar uppställer förf. en tabell öfver Tysklands andel i Ö.-U:s import af industriartiklar i genomsnitt under åren 1912—13. Tabellen har följande utseende: ¹

	Einfuhr (in Millionen Kronen)		
	überhaupt	aus Deutsch- land	in Prozent
I. Elektrotechnik	37,4	34,2	92,4
Literatur und Kunst.....	63,6	57,4	90,2
Brennstoffe	278,9	223,2	80,0
Papierindustrie.....	53,4	40,3	75,5
Eisenindustrie	85,0	63,4	74,6
Keramische Industrie	33,0	23,3	70,6
Maschinen und Apparate	215,9	144,0	66,8
Leder- und Kautschukindustrie	188,9	123,7	65,6
II. Chemische Industrie.....	117,1	70,0	59,8
Holz- und Schnitzstoffe	67,8	35,7	52,6
Metallverarbeitung.....	166,9	85,3	51,0
Edelmetalle	60,1	29,0	48,3
Nahrungsmittelgewerbe	62,6	19,9	31,8
Mineralien.....	86,3	24,7	28,6
Textilindustrie.....	905,5	255,9	28,3
Öle und Harze.....	61,5	16,2	26,3

¹ SVS II. s. 78.

Den förra gruppen omfattar, som synes, de grenar, där Ö.-U. redan nu hämtar mer än två tredjedelar af hela sin import från Tyskland, nämligen sammanlagdt 711 mill. Kr. af 956. Den import från annat håll, som skulle kunna utträngas, representerar sålunda endast omkring $\frac{1}{4}$ milliard Kr. och är alltså ej särdeles afsevärd. Endast under de två sista rubrikerna inom denna grupp — maskiner och apparater samt läder- och kautschuk-industri — förefinnes en någorlunda betydande främmande import, 72 resp. 65 mill. kr. Men denna import består, såsom förf. påvisar, antingen av råvaror, som Tyskland icke frambringar, eller af specialartiklar, som tillverkas under gynnsammare naturliga betingelser på annat håll och som Tyskland därför själf importerar (så t. ex. vissa slags maskiner från England och Förenta Staterna). Inom hela denna grupp finnes sålunda icke mycket att vinna.

Väsentligt annorlunda ligger tydligtvis saken i fråga om den andra gruppen. Här representerar totalimporten ett värde af 1,528 mill. Kr., hvaraf endast 537 komma från Tyskland, men återstoden, c:a 1 milliard, från andra håll. Även här består emellertid den främmande importen till mycket stor del antingen af råvaror, som Tyskland icke äger, eller af specialartiklar, som det icke lönar sig att producera i Tyskland, alldenstund de tillverkas annorstädes under gynnsammare naturliga villkor. Så t. ex. i den ojämförligt största importposten, textilindustrien, utgöres icke mindre än 87 % af råvaror till stor del från Indien och Amerika. 216 mill. Kr. af Ö.-U:s totalimport kom från brittiska Indien (särskildt material för bomulls- och linneindustrien samt oljor och harts), ett säkert tecken till att det här var fråga om varor, som Tyskland ej kan lämna. Lika litet kan Tyskland ersätta t. ex. bomulls- eller mineralimporten från Förenta staterna eller järnmalmimporten från Sverige.

Allt som allt anser förf., att mycket litet skulle kunna vinnas på denna väg, d. v. s. genom utträngande af främmande konkurrens. Skulle, såsom sannolikt är, förbundet framkalla repressalie-åtgärder i andra länder, så att Tysklands afsättningsmöjligheter där försämrades, komme Tyskland icke att finna någon ersättning därför i den ö.-u. marknaden. Förbundet betydde en ren förlust och vore, om det organiserades på detta sätt, alldeles oantagligt för Tyskland. Men just på detta sätt var det som man önskade se det tillämpadt inom de starka protektionistiska kretsarna i Ö.-U., där man redan länge varit missnöjd med de tullnedsättningar, som i 1906 års handelstraktat medgifvits Tyskland.

Återstår den andra möjligheten: att preferenstillarna betydde en verklig nedsättning af nuvarande tullsatser, såsom man i Tyskland i allmänhet tänkte sig saken. I detta fall berodde emellertid allt på, hur pass höga tullar gent emot Tyskland Ö.-U. fordrade att få behålla. Men här blefve det antagligen mycket svårt att sammanjämka intressena. Ty det är ju just den tyska industrien, som är den ö.-u:s farligaste konkurrent, och det är främst

emot denna, som den behöfver skyddas. Förf. har icke stora förhoppningar på Ö.-U:s villighet att uppoffra sina intressen. Och om Ö.-U. vill ensidigt häfda dessa, om det t. ex. vill gent emot Tyskland ha låga tullar på råvaror och halffabrikat, men höga på helfabrikat, så kränkas Tysklands mest vitala intressen. Tyskland skulle genom råvaruexport bidra att göra den ö.-u. konkurrenten stark. men se sina egna fabrikat utestängda.

Antag emellertid ömsesidigt tillmötesgående, och likformig nedsättning af tullsatserna efter hela linjen. Ej ens i detta fall väntar emellertid förf. några afsevärda fördelar för Tyskland. Visserligen skulle då importen från Tyskland af vissa industriprodukter säkerligen afsevärdt ökas, men merendels icke på grund af ökad köpkraft hos befolkningen, utan på bekostnad af den ö.-u. industrien. Detta skulle leda till, att vissa ö.-u. industrigrenar kväfdes, och detta skulle i sin tur ha till följd, att importen från Tyskland i vissa andra grenar hämmades. Så t. ex. utgöres den tyska exporten af maskiner, kemiska artiklar och vissa järnvaror till stor del af artiklar, som användas af den ö.-u. industrien. Skulle vissa grenar af den senare kväfvas, så skulle därmed äfven den nyssnämnda tyska exporten reduceras. Hvad man vann med ena handen, kunde man lätt förlora med den andra. En verklig fördel finge man af tullförbundet, endast om ökningen af den tyska exporten kunde grunda sig på ökad köpkraft hos Ö.-U:s befolkning. Den centrala hufvuduppgiften vore därför att stärka Ö.-U:s ekonomiska kraft.

Det är den ledande grundtanken i förf:s hela utredning, att Tysklands exportmöjligheter icke berodde uteslutande eller ens i första hand på tullsatserna, d. v. s. på tillgången till marknaden, utan framför allt på marknadens egen »Aufnahmefähigkeit». Och denna stärktes icke genom förbundet i och för sig. Befolkningens köpkraft höjdes icke genom tillhandahållandet af tyska industrivaror¹, som vore billigare än de inhemska, ty de höga priserna på lifsmedel, bostäder och andra nödvändighetsartiklar förblefve oberörda däraf, och det vore genom dem som folkets ekonomiska kraft nedsattes. Utan hvad det gällde var att höja landets produktionskraft. Hvarje handelsförhållande är ju dubbelsidigt. »Es kommt ja nicht nur auf das Abnehmen, sondern auch auf das Bezahlen an». Ö.-U:s möjlighet att upptaga en ökad tysk export berodde därför ytterst på dess förmåga att själf i ökad utsträckning framställa och exportera »Gegenwerte». Endast ett ekonomiskt starkt Ö.-U. kan vara af värde såsom bundsförvant för Tysklands industri. Allt beror därför ytterst på Ö.-U:s egna ekonomiska utvecklingsmöjligheter.

Och på dessa har förf. en myckst pessimistisk syn. Ö.-U. är af naturen de starkt begränsade möjligheternas land. Det saknar inom sig tillräckliga mängder af viktiga råvaror: så de båda

¹ Detta är en sats, hvaremot andra tyska förf. opponerat.

grundpelarna för all större industri, kol och järn, vidare koppar och mineralsalter. Dess läge är ogynnsamt, med kort kust och svåra transportförhållanden. Den etnografiska förbistringen, de olika folkslagens olika grad af naturlig begåfning, utgör också ett afsevärdt hinder. — Till dessa naturliga förhållanden komma andra af kulturell och politisk art. Förvaltningen är i mycket efterblifven och fattig på initiativ. Men å andra sidan har det enskilda initiativet slappats genom vana vid statligt förmynderskap. Statens ingripande i det ekonomiska lifvet har varit betydligt starkare än i västra Europa. Stora lager af folket äro kulturellt efterblifna: i Österrike är $\frac{1}{6}$ af befolkningen analfabeter; i Ungern $\frac{1}{3}$. En svår olägenhet är kapitalbristen: nationalförmögenheten uppgår till 107 milliarder Kr., d. v. s. 2,100 pr inv., medan motsvarande siffror för Tyskland äro 300 och 4,100. Den sociala utvecklingen är vida mindre framskriden än i Tyskland, hvilket afspelas bl. a. af städernas långsamma utveckling: i Ö.-U. bor endast $\frac{1}{16}$ af folkmängden i storstäder (9 till antalet) och $\frac{1}{9}$ i städer öfverhufvud med minst 50 t. inv., medan i Tyskland motsvarande siffror äro $\frac{1}{5}$ (i 48 storstäder) och $\frac{1}{4}$.

Dessa förhållanden ändras icke på en dag. Det är, säger förf., »jene historisch-natürlichen Bedingungen, die die volkswirtschaftliche Struktur bestimmen und damit auch dem internationalen Gütertausch das Gepräge geben» i vida högre grad än tullpolitiken. »Die Zollpolitik kann sich immer nur innerhalb eng bestimmter Grenzen entwickeln, in die die anderen Entwicklungsmöglichkeiten eingestellt sind»¹. Tullförbundet i och för sig skulle icke eller föga kunna bidra till Ö.-U:s ekonomiska stärkande. Man talar om den rationella arbetsfördelningen, som skulle stärka båda kontrahenterna. Ö.-U. skulle kunna specialisera sig på de industrigrenar, för hvilka det har de bästa naturliga förutsättningarna, och inom dem draga fördel af den utvidgade marknaden. Men detta är en illusion, ty de industrigrenar, där Ö.-U. står starkast, äro merendels mera periferiska (glas, porslin, modevaror o. d.) och icke utslagsgifvande för ett folks hushållning. Det kan dock icke alldeles lämna de viktiga grundindustrierna: järnindustri, kemisk industri o. s. v. Arbetsfördelningen blefve här blott relativ. Ej heller kan det uppväga Tysklands industriexport genom egen råvaruexport. Af arbetsfördelningens och specialiseringens fördelar får man därför ej vänta för mycket.

Nej, för Ö.-U:s ekonomiska stärkande vore framförallt inre reformer i Ö.-U. nödvändiga — den tullpolitiska frågan komme i andra rummet. Så t. ex. jordbrukets höjande till större intensitet. Härför fordrades reformer i agrarförfattningen och kolonisationsförhållanden (storgodsens styckning, hvarigenom den starka emigrationen skulle hejdas). Vidare behöfdes reformer i kreditväsendet, transportförhållandena och många andra administrations-

¹ A. a. s. 76.

grenar, öfverhufvud en ny och friskare anda i förvaltningen. Och framför allt behöfdes kapital. Här kunde Tyskland träda stödjande vid sidan. Tyska banker kunde slå sig ned i Ö.-U. och befrukta marknaden med tyskt kapital. Tysk teknik och industri kunde medverka vid jordbrukets upphjälpande. Vidare kunde man underlätta det ömsesidiga varuutbytet genom fraktpolitik och förbättrande af kommunikationerna etc. äfvensom genom tariffördrag, som *icke* ginge ut på preferenstullar, men hvilade på ömsesidigt tillmötesgående vid uppgörandet af de allmänna tarifferna. På detta sätt skulle man kunna främja förbindelserna lika mycket som genom preferenstullar, men utan att därvid ha företagit något, som kunde utmana utlandet och ådraga centralmakterna ovänlig behandling på främmande marknader. Men tullförbundet borde man undvika, därför att det skulle leda till slitningar mellan de båda förbundna, söndra i stället för att ena, och därför att det icke erbjöde några fördelar (hvarken i form af autarki, rationell arbetsfördelning eller ökad afsättningsmöjlighet för den tyska industrien), som tillnärmelsevis kunde uppväga de sannolika olägenheter, som därigenom skulle vållas Tysklands handel på de större, yttre marknaderna.

Man skulle kanske kunna anmärka mot Eulenburgs undersökning, att han tager för liten hänsyn till de möjligheter, som Turkiets och eventuellt vissa Balkanstaters anslutning skulle erbjuda, eller till de fördelar, som sammanslutningen med Ö.-U. skulle skänka med afseende på förbindelserna med Balkan och lilla Orienten. Här ligger dock, såsom redan framhållits, en af frågans kärnpunkter. Att sammanslutningen med Ö.-U. ensamt icke i och för sig skulle i särskildt hög grad öka Tysklands möjligheter till autarki, ej heller stärka dess industris afsättningsmöjligheter i den grad, att eventuella förluster af andra marknader täcktes, faller ju ganska snart i ögonen för enhver, som betraktar Ö.-U:s nuvarande ekonomiska fysiologi. Först Balkan och Orienten gifva väldet dess naturliga afrundning — vare sig införlifvade i samma handelspolitiska enhet eller ekonomiskt penetrerade utan formligt tullförbund. Först i de utpräglade agrarstaterna på Balkan och Orienten, men icke i det halft industrialiserade Ö.-U., finner den utpräglade industristaten Tyskland sitt komplement, som kan upptaga dess industriprodukter mot riklig gengäld af råvaror af olika slag. Såsom brygga till Orienten får Ö.-U. för Tyskland kanske sin hufvudsakliga betydelse.

Eulenburg förbiser emellertid icke dessa synpunkter. Men han behandlar dem helt kort, varnar för att vänta för mycket af handeln med Balkan och Orienten. Det är små folk, med låga invånarantal och framför allt låg kulturnivå och svag köpkraft, som man där möter¹. I Tysklands totalhandel representera de endast en låg procent. Som en ren chimär betecknar han den bl. a. af PALYI förfäktade meningen, att Tyskland på denna mark-

¹ A. a. s. 99 f. och s. 119.

nad skulle få ersättning för hvad det förlorade i väster. Hvertill komme, att Balkan kan nås sjövägen, hvadan tullförbundet med Ö.-U. ur denna synpunkt icke vore en nödvändighet.

Jag har här åt argumenten *mot* tullförbundet ägnat en något större uppmärksamhet än den af deras kvantitativa andel i diskussionen betingade. Detta icke därför att de synas vara afgörande, om också, de förefalla tungt vägande, utan hufvudsakligen därför, att fördelarna till stor del ligga i öppen dag, medan opponenternas kritik är instruktiv såsom gifvande en uppfattning af problem och svårigheter, som ofta icke genast falla i ögonen. Härmed sammanhänger också, att en stor del af den litteratur, som propagerat för sammanslutningen, inskränkt sig att anföra allmänna politiska synpunkter, men åsidosatt de ekonomiska detaljspörsmålen. Ofta nog får man ge Eulenburg rätt däri, att agitationen för förbundet uppbäres mera af politisk stämning än af grundliga ekonomiska beräkningar;¹ om också alla torde vara ense därom, att ett grundligt hänsynstagande äfven till de ekonomiska detaljspörsmålen är nödvändigt, emedan man annars riskerar att förbundets politiska effekt kan blifva rakt motsatt den önskade. Att förbundstankens realisering är förbunden med stora svårigheter, erkännes äfven af dess mest entusiastiska anhängare sådana som Naumann o. a. Som en hufvudsvårighet betraktar man allmänt, liksom Eulenburg, Ö.-U:s efterblifvenhet, och som ett centralt problem ter sig för alla Ö.-U:s inre reorganisation med tysk hjälp. Eulenburgs hufvudsynpunkt, att förbundets värde just till god del beror på Ö.-U:s inre utvecklingsmöjligheter, torde också biträdas af de flesta. Men i fråga om uppskattningen af dessa divergera meningarna starkt. Eulenburgs pessimism i detta afseende är afgörande för hans negativa ståndpunkt i tullförbundsfrågan. Förbundsvännerna däremot, i all synnerhet ö.-u. författare (Pistor, Philippovich, Spiethoff m. fl.) anstränga sig däremot att framlägga skäl för en ljusare syn på Ö.-U:s framtid.

I viss mån sväfvar hela diskussionen ännu i luften, så länge krigets utgång ännu icke är afgjord. Skulle t. ex. denna blifva ogynnsam för Tyskland och leda till att dettas sydöstliga förbindelser afstängdes,² så förlorar också sammanslutningen med Ö.-U. en god del af sin betydelse. Men äfven i motsatt fall kommer frågans läge tydligtvis att i hög grad bli influerad af de förändringar af territoriell och annan art, som kriget kan komma att medföra, och hvilka bl. a. kunna blifva af betydelse för frågan om sydostlinjens relativa vikt i förhållande till Tysklands öfriga marknader.³

¹ Särskildt rec. i WWA VII: 2.

² En möjlighet, som visserligen numera synes blifva allt mera osannolik.

³ Sedan denna uppsats insändts till tryckning (okt. 1916), har ytterligare utkommit framför allt en tredje del af Verein für Sozialpolitik's sammelvärk, hvarjämte tidskriftsinläggen fortfarande flöda ymnigt.

Staten i svenskt språkbruk.

Terminologiska anteckningar.

Af

Professor **Rudolf Kjellén.**

I min nyligen i denna tidskrift publicerade uppsats om »statskunskapens objekt» hänvisar jag på ett ställe (s. 229) till en af mig utförd språkhistorisk undersökning af själfva termen *stat*, och uttalar därvid förhoppningen att snart kunna publicera densamma. Det är denna förhoppning, som jag nu är i tillfälle att realisera.

Hvad jag här har att bjuda, är endast några anteckningar, och detta alldeles öfvervägande ur officiella författnings- och förvaltningsakter allena.* Jag är icke blind för begränsningen i detta material, men håller dock före att det just i detta fall måste betraktas som någorlunda representativt. Statsakterna bilda väl just den litteratur där man speciellt bör vänta sig statens namn antadt, sedan det en gång naturaliserats i språket; det vill åtminstone synas som skulle man där ha det största behofvet af ordet.

Gifvetvis hade det varit af stort värde, om jag vid denna lilla undersökning haft fullständig tillgång till samlingarne för Svenska Akademiens Ordboksarbete. Tyvärr har detta tillfälle i det hela varit mig förmenadt, endast på en punkt har jag genom lektor HJELMQVIST's välvilja kunnat begagna mig däraf — men detta också på en af de allra viktigaste (nedan s. 306).

Som anteckningarne nu publiceras, utgöra de i allt väsentligt ett brottstycke af en föreläsning vid Göteborgs Högskola, hållen ^{20/10} 1908 såsom nummer 2 i serien »Staten som lifsform». Endast ett och annat tillägg är nu bifogadt.

* * *

Som bekant var det först MACCHIAVELLI 1514, i själfva inledningen till sin bok om »Il principe», som gjorde termen *stat* till ett gångbart mynt i den andliga samfärdseln. Termen framstod här som lösningen på ett språkligt problem: att finna en beteckning, nog neutral och vid att täcka såväl motsatsen mellan

fristater (reppublica) och monarkier (regno) som motsatsen mellan medeltidens landstater (terra) och dess liksom antikens stadstater (citta, civitas, πόλις)¹.

Redan vid århundradets slut höres ordet i England² och Frankrike. I Tyskland skulle det ännu länge få vänta på hemortsrätten; och när det på 1700-talet börjar allmänna höras, så har det ännu icke stannat på hela riket utan snarare på dess mera provinsiella elementer, så att man talar om riket som »Staaten». Då kejsar Frans II år 1804 resignerade till Österrikes kejsarkrona, så talar han alltså om sina oafhångiga »Königreiche und Staaten», liksom om «den vereinigten Oesterreichischen Staaten-Körper», liknande pluraler användas 1806 om Württemberg och 1820 om Baden, och själfva Preussens Författningssamling upphörde först på nyårsdagen 1907 att rubriceras som »Gesetz-Sammlung für die Königl. Preussischen Staaten»³.

Denna beteckning är icke alldeles okänd äfven i Sverige; sålunda höra vi ett arbete i svensk statskunskap 1731 omtalas som behandlande »svenska staterna»⁴. I vårt land har den terminologiska utvecklingen emellertid gått andra och tidigare vägar. Vi öfvergå nu till en betraktelse häraf, hvarvid undersökningen må vidgas ut öfver ordets alla betydelse.

Det visar sig nämligen, att ordet täcker en hel del olika tankeskiftningar hos oss. Det etymologiska sambandet med latinarnes »status», eller tillstånd i allmänhet utan särskild bimering, är i det hela för vårt språköra försvunnet; det dröjer kvar endast i osmält form hos diplomaternas »*status quo*» och läkarnas »*status praesens*», eller ock i sammansättningar som mekanikernas *statik* och siffermännens *statistik*, för att icke tala om *statisterna* på teatern. Det vill dock synas, som om ordet en gång varit på väg att naturaliseras i denna neutrala mening. När vi i 1626 års kansliordning se omtaladt behovet att »i vårt arkivo må finnas rättelse icke allenast öfver vår egen *stat*, utan ock *främmandes*, enkannerligen våre *nabors*», så synes denna genitiv utmärka ordet såsom betydande tillstånd och intet därutöfver. Säkerligen

¹ Se JELLINEK, Allg. Staatslehre, 1914 s. 131 f., och REHM, Allg. Staatslehre 1907, s. 14 f. — Det klassiska stället hos Macchiavelli lyder: »Tutti gli *stati*, tutti i dominii, che hanno avuto ed hanno imperio sopra gli uomini, sono *stati* e sono o reppubliche o principati». Sammanhanget visar, att hans synpunkt på själfva staten är den från Aristoteles nedärfda: författningsgemenskapen.

² I det bekanta Hamlet-stället »something is rotten in the *state* of Denmark» har man velat bortförklara ordet »*state*» såsom endast afseende tillstånd (hos prinsen af D.), se ARNE VON KOCH i *Moderna språk*, juni 1915, ss. 157 ff.; jfr ibm okt. 1915, ss. 199 ff. Stället är icke det enda där Shakespeare använder termen, se JELLINEK s. 133 n. 1.

³ Det var föröfrigt först den preussiska »Allgem. Landrecht» af 1794, som bröt med bruket att i titlar använda det franska *État* i st. för *Staat*; se REHM, s. 17, jfr JELLINEK s. 133 f.

⁴ ANNERSTEDT, Uppsala Universitets Historia, III, del 2, s. 358; jfr nedan.

afses icke heller något mera i 1634 års RF., då det på ett ställe heter, att »fädernesrikets» lyckliga utveckling mera är att tillräkna Guds barmhertighet än en god »riksens stat», och på ett annat talas om förhållanden som »vändt upp och ned på staten».

Vid denna tid hade ordet emellertid redan börjat användas i en specifik mening, som skulle visa sig mera lifskraftig. I instruktionen för Kammarkollegium 1618 — öfverhufvud den första statsakt, där jag mött ordet — förekommer det i sammanställningen som »riksens stat och förmögenhet» samt »hvad staten kan tåla». Sammanhanget gör icke tvifvelaktigt att det nu afser ett särskildt slag af tillstånd, nämligen det finansiella: rikets budget eller delar däraf. Denna terminologi synes redan på 1600-talet ha ingått i det allmänna medvetandet, däröm vittnar *statskontorets* namn med dess *statskommissarie* sedan 1680, och då frihetstidens grundlagar fastslogo »1696 års stat» som normalstat, så afsågo de som bekant ingenting mera än Karl XI:s stora ordinarie hushållningsplan.

Denna betydelse är rent af dominerande för ordets användning i vår ännu gällande RF. af 1809; den finnes i uttrycken »rikets stat», statens reglerande, statsverket; när § 59 talar om »hvad staten kan tarvva utöfver de ordinarie inkomsterna» eller § 60 direkt om »statens inkomster», så är äfven detta i själfva verket samma mening, afser alltså hushållningsplanen, icke den hvars hushåll det är frågan om. Samma vittnesbörd bär en så framstående institution som *statsutskottet* sedan 1809.

Med denna mening i ordet stat äro vi också alltjämt mycket förtrogna, vare sig vi tala om vår beklagligt stora årliga *riksstat* eller, i öfverförd bemärkelse, om vissa landarbetares beklagligt fattiga *stat* från herrgården. Men på detta statsbegrepp kunna vi icke bygga någon statskunskap. Föra vi tilläfsventyrs en »*stor stat*», så hysa vi nog icke därför några stormaktsdrömmar, och om någon skulle nödgas »*ge upp sin stat*», så behöfver han visserligen icke fördenskull förtvifla om fäderneslandet. Skulle statskunskapen anpassas efter denna bemärkelse i ordet, då blefve den magrare än någonsin: en kameralkunskap allena.

Icke heller kunna vi afse de *stater och kärer*, som katalogiseras i *statskalendern* — ecklesiastikstaten, landsstaten o. s. v. — änskönt bekantskapen med dem liksom med riksstaten icke synes oss likgiltig för vårt större statsbegrepp. Här framstår ordet i en ny skiftning, men med afseende å olika delar inom statsstyrelsen. Dessa statstjänare äro organer blott, liksom riksstaten är hushållningsplanen, för ett stort allmänväsen — romarnes »*res publica*» grekernas »*τό κοινόν*» — som vi också i dess helhet beteckna med ordet stat. Att vår statskunskap här afseende på detta väsen är a priori klart. Men en noggrannare eftertanke skall nu upppebara, att äfven härinom i själfva verket gömma sig olika begrepp.

Ett af dem står i öfverensstämmelse med den etymologi, som föranledde Macchiavelli att starta ordet. Stat är det rättsliga tillståndet, författningsformen, mer och mer fortskridet att beteckna bäraren af detta tillstånd eller statsmakten gent emot alla partikulära företeelser inom samhället. Perspektivet är här anlagdt subjektivt, från en utsiktspunkt inom statens medborgerliga sfär. Det är så att säga ett inrikes begrepp. Denna stat aftecknar sig alltså emot individerna som en motsats; likaså mot samhälle, kyrka, land och folk, kommun, parti o. s. v. Det är den stat som i vårt land gjorde upp affären med malm- och sockertrusterna. När vi tala därom, faller accenten genast på kollektivum såsom något annat än enskilda intressen. Det är Boströms »publika» samhälle, med de privata som nödvändig bakgrund. Detta är den stat, som vi möta i begreppen statsmakt, statskyrka, stategendom, statsjärnvägar, statsintresse, alltjämt sedd inifrån och nedifrån, i motsats mot privata sammanslutningar och privata förhållanden. Med allt detta står denna stat inför vår föreställning som ett *abstraktum*. Vi kunna se dess organer, ämbetena; vi kunna känna dess funktioner, lagstiftning, beskattning, rättskipning; vi kunna följa den på företagarestråt, se den fullfölja sociala och ekonomiska sträfvanden — men vi kunna icke så att säga se dess ansikte, vi göra oss ingen personlig föreställning därom. Den är en juridisk person liksom ett bolag eller ett sterbhus, ej mer. Själlve konungen, där en sådan finnes, är blott en yttre symbol för detta stora, abstrakta väsen.

Staten i denna meningsdistinktion är nu ett ganska sent »begrepp i vår historia», för att anlita Geijers ord om människan själf. Det heter länge *riket* (»meniga riket») eller *regementet*, *kronan* eller rent af *fäderneslandet*. Ännu i 1809 års RF. är riket den normala termen, äfven i sammanhang där ingen som hälst territorial mening synes häfta vid tanken (»rikets tjänst» i §§ 35, 47, 102; »rikets allmänna hushållning» § 89; »rikets domstol» eller »riksrätten», motsvarande tyskarnes Staatsgerichtshof, i §§ 101, 102). Vår grundlags »magna charta», § 16, som drar upp gränslinjerna emellan statsmakt och enskild frihet, nämner icke statens namn, utan gömmer dess begrepp inom konungens: den individuella rätten framställes som en inskränkning i konungens handlingsfrihet eller styrande makt. En annan frihetsparagraf är § 86, som värnar tryckfriheten mot offentlig censur, och vi ha ett vittnesmål från en af de främste grundlagsstiftarne¹ att man här tänkt på icke den verkställande eller lagstiftande eller dömande makten för sig, utan »kollektivt hela den allmänna myndighet, hvaraf dessa tre blott äro delar»; men icke heller här använder lagstiftaren ordet stat, som för oss genast erbjuder sig, utan säger »den offentliga makten».

¹ A. G. SILFVERSTOLPE i Konstitutionsutskottet 10/1 1810, se dess tryckta handlingar s. 439.

Det är öfverhufvud endast vid två tillfällen som vår gällande främsta författningsurkund använder statens namn klart i här ifrågasvarande betydelse, nämligen i sammansättningarna *statsförfattning* och *statsråd* med åtföljande *statsministrar*. Vi erinra oss nu, att ämbetstiteln statsråd här icke är alldeles ny i vår historia, utan i själfva verket återupptogs efter ett sekels vakans; den unge Karl XII hade nämligen år 1697 inkallat sina statssekreterare Polus och Piper i rådet och gett dem titeln statsråd, men den bortföll med den enes död 1708 och den andres fångenskap 1709. *Statssekreterare*-namnet leder oss ännu längre tillbaka, nämligen till 1634 års RF, artt. 12 och 42, där det dock endast förekommer i den latinska dräkten »secretarius status», samt till 1661 års kansliordning, där det äfven är försvenskadt (första och andra »sekreteraren af staten»). Alldenstund dessa ämbetsmän icke voro instängda inom den finansiella förvaltningen utan tillhörde kansliet, hvilket 1626 betecknas »uti ett regemente som själ uti en kropp» och 1661 som »dess lif eller så till sägandes själfva hjärtat», så måste ordet stat i denna förbindelse afse vårt allmänna abstrakta statsbegrepp; och är detta det äldsta spår däraf jag kunnat finna. På den tiden buro de högste rådgifvarne, tidens allmänna terminologi likmätigt, titeln *riksråd*; i dess definitiva aflösning mot statsråd 1809 afspeglar sig följaktligen det förändrade språkbruk, som efterhand skulle göra statens namn härskande som beteckning för den offentliga makten i riket, medan ordet rike stiger ned till en mera geografisk betoning — där det ej kvarlefver från gammalt såsom i *riksstaten* och i själfva *riksdagen*.

Som vi se, är vårt nuvarande allmännaste statsbegrepp en jämförelsevis sen eröfring af språket. Det vore visserligen mycket förhastadt att döma språkbruket endast efter de offentliga handlingar, till hvilka jag vid denna undersökning varit väsentligen hänvisad. Att begreppet varit välkändt för 1809 års män, det visar sig t. ex. redan vid en flyktig blick i HANS JÄRTAS skrifter; det framstår också pregnant i Konstitutionsutskottets första memorial, då där användes den välbekanta formeln »status in statu», en stat i staten. Men redan det faktum, att de icke funnit mera användning för detsamma i grundlagsredaktionen, och än mindre föregående lagstiftare före dem, torde icke kunna fränkännas betydelse i fråga om språkbrukets allmänlighet och klara vuxit brott.

Ännu i dag, då detta statsbegrepp vuxit fast i vårt medvetande, saknas icke synonymer. Af de gamla har *kronan* hållit sig längst; vi finna den i kronoskogar, kronoskatt, kronofogde o. s. v. Äfven *regering*, modernisering af det gamla regemente, användes i vissa tankeförbindelser med fördel, liksom pregnant *statsmakten*, den *lagstiftande makten*. Nyare synonymer äro *samhälle*, *folk* eller *nation* och *land* (fäderneslandet) eller just de af mig påvisade nya elementerna i begreppet; men de visa sin nyhet i en mera begränsad användningsmöjlighet.

Vi ha fixerat en betydelse af ordet stat, som föremål för en verklig statskunskap. Är språktrafiken med ordet nu verkligen slut? Vi gå ännu en gång på upptäcktsfärd bland våra gamla handlingar för att få visshet därom, och vi skola ej behöfva söka länge. Det skall visa sig, att språkbruket redan tidigare har fullt bemäktigat sig staten i ännu en bemärkelse, som alltjämt lever kvar i full friskhet, och som i detta sammanhang är förtjänt af den yttersta uppmärksamhet.

Under Svenska Akademiens ordboksarbete har, enligt benäget meddelande af lektor HJELMQVIST, ordet stat i meningen allmänväsen första gången anmärkts hos STIERNHJELM i »Fägningsången» 1642, där skalden sjunger: »Nu Herre, tu som i tin arms kraft, underlig, beskyddat har vårt land och stat; vi bedje tig tu värdes än titt folk beskärma!»

I samma skalds »Lycksalighetens äreprakt», skrifven 1650, heter det vidare: »Thenne är then, som förnedelst sänja och endräktighet . . . styrker, stöder, uppehåller och evigt bevarar stater och republiker»¹.

På senare stället betecknas ordet medelst antika som jämförelsevis främmande. Det skulle emellertid ej dröja länge förrän det i denna bemärkelse presenterades som fullständigt naturaliseradt och till sin mening oförtydligt. Detta är i 1661 års kansliordning, utfärdad af en regering som stod midt i tidens storpolitik och stormaktsassociering, med intima utländska relationer. Där talas om svenska och främmande »statsaffärer», om »statsärender som härhemma eller utanom Sveriges stat kunna förelöpa», om »främmande potentater, prinser och stater», om »republiken Venedig och andra stater i Italien», om »suveräna stater», om »andra stater och svenska ministrar, som uti andra stater residera»². Vid jämförelse med förra kansliordningen af 1626, där de utländska kontrahenterna ännu rubriceras efter sitt styrelsesystem (»främmande konungar, furstar, republiker, städer, herrar», art. 3, 6, jämför 1634 års RF, art 63, 64, »främmande herrar, republiker och städer»)»³ utan att ordet stat någon gång nämnes, betecknar detta utan tvifvel en nyhet i språkbruket, som emellertid redan synes ha slagit igenom, ett bevis på behofvet däraf. Man behöfde en generel term för de politiska enheterna i stats-systemet, och termen blef äfven här stat, liksom då Macchiavelli sökte ett genus proximum ofvanför monarkien och republiken.

Ännu i Frihetstidens begynnelse förspörjes dock en viss osäkerhet i denna användning, såsom när MARTIN KAMMECKER rubri-

¹ Se Valda skrifter af Stiernhielm, utg. af FR. TAMM, ss. 28 och 30.

² Se STYFFE, Samling af instruktioner rörande den civila förvaltningen, ss. 344, 346, 347, 352, 331, 337, 331, 339.

³ Den långa rubriceringen förekommer äfven i 1661 års Kansliordning. Se vidare 1660 års Additament, art. 16, samt 1719 och 1720 års Konungaförsäkran § 3 (»främmande potentater och republiker»).

cerar sitt »Collegium öfver Sveriges rikets stat» 1731 (detsamma som omtalas såsom gällande »svenska staterna», ofvan s. 303); man skulle a priori vilja tolka ordet i denna sammanställning som afseende tillstånd i allmänhet, men på kapitelrubriceringen — icke blott statsförvaltningen och landregeringen, utan äfven riksgränserna och »intresset gent emot andre potentater» — ser man att det verkliga har afseende på Sverige i statssystemet¹.

I 1720 års RF (§ 28) startas synonymen »främmande makter», som sedan täflar med staten i denna bemärkelse². Detta är det stående uttrycket i 1809 års RF, på de få ställen där anledning ges (§§ 12, 32, 35); men de begge termernas fullkomliga öfverensstämmelse framlyser ur grundlagsstiftarnes andra verk. Sålunda talar 1810 års Tryckfrihetsförordning (öfverensstämmande med 1812 års) i § 3, mom. 9 om »till osämja med *främmande makter* syftande omdömen — om *samtida nationer eller stater*»³ och i samma paragraf mom. 10 om »*statens* å lärde varande underhandlingar med *främmande makter*». Successionsordningen § 8 begagnar direkt uttrycket »regerande furste af *utländsk stat*», och Ansvarighetslagen för statsrådets ledamöter § 7 uttrycker sig »förbund mellan *riket* och *annan stat*». I detta sammanhang må slutligen också påpekas Riksakten af 1815 § 4, där Sverige och Norge tillsammans, som folkrättslig enhet, betecknas som *staten* i motsats mot hvardera riket, när konungen skall besluta om krigsförklaring eller ej⁴.

Det statsbegrepp, som sålunda arbetat sig fram, är numera fast invuxet i vår föreställning. Vi skola icke undgå att finna det vara ett nytt, eller åtminstone annorlunda inriktadt begrepp än det förra. Detta är staten i folkrättslig mening, vänd utåt mot andra stater, icke inåt mot sina undersåtar. Vi se den icke från vår subjektiva synvinkel, motsatt oss själfva; vi se den i objektiv gestalt som en bland många i ett statssystem. Den presenterar sig icke längre som en abstrakt myndighet, utan i en fullt konkret bild. Ur denna synpunkt blir det *européiska statssystemet* alltså genus proximum för svenska staten, medan den *konstitutionella monarkien* var det ur den förra. Accenten på statsbegreppet

¹ Se ANNERSTEDT, anf. st., s. 357. År 1749 föreläste VOLTEMATS öfver »européiska staterna», men redan 1742 hade han utgivit »Anvisning till hela statskunskapen». Detta är första gången jag sett vår vetenskaps namn i denna form; jfr OLOF CELSIUS' »Utkast till föreläsningar öfver statskunskapen» 1747. Ibm s. 358.

² Se t. ex. 1766 års Tryckfrihetsstatut: »samtida regeringer makter».

³ I de förberedande förslagen stod »nationer och stater», se KÜ:s handl. 1809—10, ss. 216, 378.

⁴ Konungen äger »fatta och utföra det beslut, han anser för *staten* gagneligast». I denna formulering kan man visserligen spåra inflytande från Norges Grundlov § 26, med hvilken paragrafen här öfverensstämmer; men det är bevisligt, att ordalagen undergingo en särskild uppmärksamhet innan de öfverflyttades till riksakten, se KJELLÉN, Unionen III, 6. I norska Grundloven är termen stat vanligare än i den svenska Regeringsformen.

är flyttad från de inrikes motsatserna till enheten utåt; bakgrunden är icke längre privata intressen utan andra stater; perspektivet har förskjutit sig från grodans nedifrån, där alla olikheter och ojämnheter falla i ögonen, till fogelns uppifrån, där de försvinna i ett större helt. Det är den stat, som ingår i tankeföreställningarna statsförbund och statssystem, statsskepp, statskonst, statsman.

Den allmännaste synonymen är alltjämt *makt*. Detta är diplomaternas officiella term vid folkrättsliga aftal; det heter »de höga kontraherande makterna» (eller »les Hautes Parties contractantes»). — Macht, puissance, potenza, power. Synnerligen vanliga i det allmänna språkbruket äro här också *nation* och *folk*. Vi hörde nationens namn som synonym i vår Tryckfrihetsordning, och vi finna det kanske redan i den gamla kansliordningen 1661, där svenska nationen omtalas¹. Vi igenkänna det i den af BENTHAM lancerade termen »internationell rätt» för rättsförhållanden emellan stater. Klar är synonymen folk ur samma synpunkt i ordet folkrätt (jus gentium), som tydligen vunnit burskap därför att ordet stat var upptaget i den abstrakta inrikesbemärkelsen (jämför folkrätt med statsrätt). Likaså »*nationalekonomisk*» synpunkt mot »*statsfinansiell*»; där betyder nation det vidare och stat det trängre statsbegreppet. Norrmännen säga ännu »*statsekonomi*», och det samma sade biskop AGARDH i sin »statsekonomiska statistik öfver Sverige» 1852. Men vi tala ock direkt om staterna i världshistorien såsom nationer eller folk. Likaledes är det vanligt — i själfva verket det vanligaste af allt i dagligt tal — att benämna dem efter det namn de som land eller rike äga på den politiska kartan.

I denna uppfattning af staten träda således de längst åt vänster stående elementen, land och folk, rent af i förgrunden, så vidt vi våga döma af språkrafiken som exponent af de allmänna föreställningarna. Samhället försvinner långt i bakgrunden; vi föreställa oss knappast samhällena i sådan enhet, att de kunna tänkas uppbära roller i historien. Däremot är icke tanken på författningen alldeles främmande; åtminstone brukas äfven här regeringen eller själfva statschefen som liktydig med staten, och man kan äfven i vissa fall antyda statsskicket i samma mening, såsom då man talar om den Habsburgska monarkien, Donaumonarkien eller den franska republiken som uppträdande i historien.

Sålunda se vi bägge statsbegreppen hvar för sig omgifvet af ett drabantfölje af synonymer, icke alldeles sammanfallande, men dock i mångt och mycket gemensamt. Redan denna gemenskap ger vid handen, att begreppen icke fiendtligt utesluta hvarandra. I samma mån vi skärpa blicken för de etniska och geografiska elementerna i den abstrakta staten inför inrikesperspektivet, i samma mån närmar sig detta begrepp till omfånget det andra. Plötsligt

¹ STYFFE, anf st., ss. 331, 341; synes här närmast afse infödningsskap.

faller det som fjäll af ögonen, och vi se att det är frågan om samma företeelse i bägge fallen. Det är samma statsmakt, ena gången verksam utåt mot andra statsmakter, andra gången verksam inåt mot undersåtar. Det är blott den skillnaden att vi, själfva undersåtar, när det gäller vår egen stat a priori äro benägna att uppfatta den från den sida, där den skiljer sig från vår egen intressesäfr. Denna klyfta ligger oss nära och synes därför väsentlig. Det är först på afstånd, utifrån och uppifrån, som klyftan försvinner i en större helhet; då kasta vi om perspektivet, så att äfven privatsfärerna inneslutas i detta hela — liksom aktieägare och styrelse tillika i bolagets, barn och husfader i fadershemmets enhet.

Vår terminologiska vedermöda har således lämnat till vinning det resultatet; att vårt språk sedan sekler opererar med tvänne relativt skilda statsbegrepp, ett inre och ett yttre, men att denna skillnad endast är den mellan tvänne sidor af samma medalj. Från annan synpunkt betraktadt, kunna de skjutas in i hvarandra, så att det yttre begreppet blir ett öfverbegrepp, ej tvärtom.

Statskunskapen har hittills i allmänhet fattats i underbegreppets begränsning. Det är tid att efterse, om icke en anpassning till öfverbegreppet skall gifva vår vetenskap hvad den hittills i väsentlig mån har saknat: en egen enhet i en egen mångfald.

En studie i svensk valutapolitik vid midten af 1700-talet.

Af

Kand. Artur Montgomery.

(Forts.)

När tanken på ett växelkontor under 1740-talet blef alltmer aktuell, var det egentligen under tvänne olika former projektet uppträdde. På det ena hållet ville man, att staten skulle starta ett växelkontor, på det andra ansåg man det bättre, att saken öfverlämnades åt de mer betydande köpmännen i Stockholm. Likaså voro meningarna delade om sättet för kontorets verksamhet. Å ena sidan tänkte man sig, att växelhandeln skulle kunna behäskas genom statsmonopol¹, något som ju i det hela kom på ett ut med maximipris, å andra tänkte man sig kunna nå målet genom af staten stödt undersäljande². För den händelse saken anförtroddes åt regeringens ledning, tänkte man sig, att statskontoret eller banken skulle leda affären.

I banken diskuterades förslaget³. Det skulle väl förmodligen ha tagit formen af ett försäljande af växlar på utlandet till gradvis sjunkande kurs. Det synes också ha varit afsikten, att banken skulle erhålla en monopolartad ställning på växelmarknaden. Men detta förslag väckte inom banken föga anklag, och det skulle också ha inneburit en fullkomlig brytning med det dåvarande systemet för bankens verksamhet, som ej inbegrep handel med utländska valutor. Som det nu var, dref banken inte utländska affärer och hade följaktligen inga utländska tillgångar. Ett växelmonopol måste därför ha haft till följd, att banken öfversvämmats af remittenter utan att erhålla motsvarande tillgång på utländsk valuta. Ett underbjudande i växelhandeln utan monopol skulle väl med bankens svaga tillgångar och bristande kredit utomlands

¹ Riksrådet Åkerhielms mening. Hemliga rådsprotokoll rörande växelkursen 1744—45.

² Riksrådet Tessins åsikt.

³ Bankodeputationens protok. 22 juni 1747. (Tryckt 1765 i S. U:s berättelse — — af d. 17 april).

ej haft större effekt men under alla omständigheter dragit betydande kostnader. Detsamma som gällde banken, gällde i ännu högre grad statskontoret. Det var utländska tillgångar som fattades¹.

Genom traktaten med Frankrike af d. 28 maj 1747 bragtes emellertid frågan i ett nytt läge. Sverige tillförsäkrades härigenom ett årligt subsidiebelopp af 300,000 riksdaler, hvilket var ungefär en tiondel af den årliga trasseringssumman på Stockholms börs². Särskildt från regerings- och ämbetsmannahåll synes man ha ansett, att indragandet af detta tillgodohafvande skulle, om det sköttes väl, vara i stånd att bringa kursen i ett betydligt gynnsammare läge. Äfven S. U. tog saken om hand och öfverlämnade åt sin finansdeputation att utreda frågan och inkomma med förslag. I deputationens instruktion ingick, att den skulle höra »redelige män, som äga insigt i sådana saker»³. Det framgår också af dess utredning, att man rådgjort i frågan med köpmän, och det synes väsentligen ha varit deras åsikter, som kommit till uttryck i deputationens aktionsplan⁴. Betänkandet börjar med en teoretisk utredning. Det fastslås, att växelkursen regleras af tillgång och efterfrågan. Denna sats är väl också i sin allmänhet tämligen oangripelig. Men man måste då också ta hänsyn till att ett ökande af de svenska omloppsmedlen under eljest oförändrade omständigheter måste leda till ökad efterfrågan. Deputationen däremot uppmärksammade endast den pridförskjutning, som hade sin grund i försämrad handelsbalans. Denna ledde till stigande pris, hvilket vederbörande tolkade som ett symptom af »växelbrist» och ett bevis för att handelsbalansen var ogynnsam. Växels »verkliga» värde däremot sammanföll med det gamla metallpari. Äfven en annan faktor ansågs emellertid ha medverkat till att höja kursen, nämligen spekulationen. Att sådan förekom, är också otvifvelaktigt, äfven om dess betydelse för kursen var mera tillfällig och i alla händelser ej räckte till att framkalla en oafbruten stegring. Ett »så gammalt som mycken riktig grund ägande» ordspråk sade emellertid, att konst kan med konst mötas, förklarade deputationen. Detta skulle kunna ske genom upprättandet af ett växelkontor under ledning af framstående köpmän och verksamt understödt af kronan och banken. Bankens medverkan motiverades därmed, att det genom kursens fallande skulle bli omöjligt att

¹ Det vimlade vid denna tid af olikartade projekt att bringa landets finanser i ordning. Ett af de mer originella var att skaffa staten en inkomstkälla genom en sorts folkförsäkring. Förslaget, som härrörde från en engelsk-tysk projektmakare Hoppman, behandlades dock afgjort kritiskt och affärdades med bl. a. den motiveringen, att beräkningen uppgjorts efter Londonförhållanden (Halley), under det mortaliteten i Sverige var vida lägre, och statens vinst följaktligen skulle bli ytterst problematisk. S. U:s bref i utrikes ärenden 1746—47, s. 261 ff.

² Se s. 319 not 1.

³ S. U:s protok. 30 maj 1747.

⁴ Bland rådets remisser i S. U:s handlingar 1746—47.

exportera kopparplåtar ur riket, och banken alltså med mera trygghet kunde utvidga »roullancen» och penninglånen. Det väsentliga för circulationen ansåg man alltså vara, att ett visst kvantum af densamma utgjordes af metall.

Regeringen förordade emellertid för sin del en annan lösning af frågan. D. v. s. i själfva principen var man fullt ense med deputationen. Men man ansåg, att växeltransaktionerna borde anförtros statskontoret under regeringens öfverinseende. Faran af att öfverlåta saken åt enskilda växelhandlare underströks. Vidare framhölls fördelen af att trasseringen och rikets utgifter voro i en och samma hand, så att man kunde lämpa det ena efter det andra, »som Rikets tjänst kräfwer». Slutligen skulle det hela på detta vis ställa sig billigare. Principen för statskontorets operationsplan kan man sammanfatta i ordet sparsamhet, men det kan ej förnekas, att man öfverskattade både möjligheterna härför och betydelsen häraf för växeltransaktionerna¹.

Hvad som bestämde ärendets vidare utveckling, synes till stor del ha varit riksdagsintriger och merkantila intressen. Någon egentligen »partiskiljande» fråga har det ej varit². Motsättningen var mellan rådet och statskontoret å den ena sidan och köpmanna-intressen å den andra. Och äfven här var meningsskiljaktigheten ej principiell utan rörde endast ledningen af företaget. Rådet, som visade en ganska tydlig jealousy mot S. U., såg naturligtvis helst att det hela ställdes under dess ledning, och det var därför, som det lancerade den tanken, att växeltransaktionerna borde uppdras åt statskontoret. Det var väl denna plan, som brakte köpmännen till ingripande. Det är knappast troligt och vill heller inte fraingå af handlingarna, att de stora exporthusen i hufvudstaden från början haft någon entusiasm för idén om ett växelkontor. Men genom planen att öfverlämna det hela åt statskontoret braktes de själfklart att uppträda som konkurrenser. Här hotade ju onekligen en fara för deras handel, så mycket större, om som troligt är, statskontoret med sina små resurser endast lyckats åstadkomma oberäkneliga och temporära rubbningar af kursen. Det var då naturligt, att de hellre sökte få saken under sin ledning. Allt eftersom den insikten spred sig, att subsidierna ensamma ej räckte till, utan att äfven utländsk kredit måste tas i anspråk, ökades köpmännens anhängare, då man efter de senaste låneförhandlingarna visste, hur litet staten och banken härvidlag hade att komma med. Statskontorets försiktiga och obeslutsamma hållning vid de afgörande underhandlingarna afgjorde så saken till köpmännens fördel. S. U. intog från början ingen deciderad ståndpunkt, och äfven inom

¹ Hufvudkällan för ärendets behandling är rådets remisser i S. U:s handlingar 1746—47. För detaljerna jmf. SJÖSTRAND a. a. s. 96 ff.

² Presidenten i statskontoret C. Bielke var emellertid liksom åtskilliga inom ämbetsmannakåren mössa. STAVENOW: Till belysning af partistriden vid riksdagen 1746—47, Upsala 1890, s. 41 not 1.

finansdeputationen voro meningarna in i det sista delade. En af de deputerade¹ förklarade rent ut, »at i framtiden en swår efterfrågan däröfwer kunde blifwa». Man antog köpmännens anbud i den öfvertygelsen, att ingen bättre möjlighet för tillfället fanns, sedan alla regeringens valutapolitiska åtgärder gjort fiasko². Nöden växte dagligen, sades det, och om inte kursen fälldes, kunde inte banken räddas, så vida den inte infordrade sina lån, hvilket skulle leda till mångas ruin. Och landtmarskalken befarade rent af, att om ej åtgärder vidtogos, »inbyggarna i landet på slutet ej skulle kunna i handel och wandel komma ifrån hwarannan på annat sätt, än att byta wahra mot wahra». Inte heller rådet motsatte sig längre finansdeputationens plan, och så vann den då tyå dar före riksdagens slut S. U:s bifall.³

Vid räfsten 1765 uppgafs det, att borgmästare Plomgren varit den drivvande kraften i köpmännens aktion⁴. Det förefaller ju onekligen öfverraskande, att en så försiktig affärsman som Plomgren haft någon större lust för denna farliga spekulationsaffär, men uppgiften har dock åtskilligt, som talar för den. Visserligen höll han sig i det längsta i bakgrunden⁵, men det är dock anmärkningsvärdt, att vid de betydelsefulla novemberförhandlingarna i bankodeputationen trenne af de senare bolagsmännen i växelkontoret genom en sorts öfverrumpling lyckades vinna deputationen för fullmäktiges yttrande, som härrörde från Plomgrens hand och betecknade nederlag för rådet⁶. För öfrigt måste det ju stämplas som en oformlighet, att flera af de senare bolagsmännen i växelkontoret som ledamöter af S. U. och bankodeputationen hade full kännedom om hur långt finansdeputerade hade rätt att gå i sina medgifvanden. På detta vis blefvo förhandlingarna en ren formsak, och det var tydligt, att bolagsmännen skulle veta att tilltvinga sig största möjliga förmåner⁷. Äfven en annan omständighet bi-

¹ T. Ankarcröna. S. U:s prot. 12 dec. 1747.

² Ett starkt intryck gjorde säkert köpmannen Grills uppträdande på grund af hans erfarenhet i saken. Han hade varit delägare i det gamla växelkontoret och ville visserligen ej på nytt engagera sig, då han ännu ej fått décharge, men förklarade sig vara af den mening, att det i öfverensstämmelse med deputationens projekt var möjligt att sänka kursen. Konceptprotok. bland rådets remisser till S. U. 1746—47.

³ S. U:s prot. 12 dec. 1747.

⁴ S. U:s berättelse — — — af d. 17 apr. 1765. (Tryckt) s. 3. Här misstydtes väl dock hans förhållande till de öfriga bolagsmännen.

⁵ Finansdeputationens prot. 19 dec. 1747 bland S. U:s prot. och konc. (supplem.).

⁶ Bankodeputationens prot. 9 och 30 nov. 1747. (Tryckta 1765 i S. U:s berättelse — — af d. 17 april).

⁷ Alla dessa förhandlingar insveptes i största hemlighetsfullhet. S. U:s senare skrivelser i frågan äro försvunna. Ursprungligen tycks finansdeputationen ha haft för afsikt att hemlighålla detaljerna i öfverenskommelsen t. o. m. för regeringen. Därför gick det dock ej. Finansdeputationens prot. 19 dec. 1747, hemligt rådsprotokoll rörande växelkursen 30 dec. 1747 och expeditionen till bankofullmäktige med underrättelse om kontraktet (i koncept bland S. U:s prot. och konc. supplem.).

drog i hög grad till att vid underhandlingarna ställa köpmännen i en stark position. Just vid denna tid inträffade nämligen i utlandet ett par stora bankrutter af firmor med betydande svenska förbindelser. Följden var att en mängd växlar återsändes till Sverige protesterade¹. En tillfällig åtstramning i acceptfirmornas kredit gjorde sig gällande. Trots att vid denna tid det sista kvartalet af subsidierna indrogs och följaktligen en ovanligt stor summa trasserades, steg kursen vid midten af december 1747 omkring 28 % öfver 1740 års medeltal, och hågkomster från Karl XII:s tid väcktes till lif.

Kontraktet slöts således under för staten så ogynnsamma omständigheter som möjligt. I trots häraf förefalla knappast villkoren hårda i förhållande till den stora risken, som man väl emellertid ej hade fullt klar för sig i hela dess vidd². Hvad det gällde, var ju att neutralisera inflationen af den svenska valutan genom en konstlad inflation af den utländska, eller att bringa tillgång och efterfrågan efter utländsk valuta i en fördelaktigare inbördes proportion, endast genom att påverka tillgången. Svårigheten härvid var att stegra sedelvärdet ej blott mot utlandets silfvervaluta utan äfven mot det inhemska silfret. Skedde ej detta, kunde kurssänkningen betydligt försvåras genom metallinflöde från utlandet, hvilket ej skulle afstana förrän ungefärlig jämvikt inträdde mellan den utländska silfvervalutan och det inhemska silfverpriset³. Att stegra sedelvärdet mot det inhemska silfret kunde eljest endast ske genom att bringa den svenska valutan i normalt skick. De omständigheter, som förhindrade sådana åtgärder, ha redan berörts. En konstlåd sänkning af kursen måste därför ha till följd, att till en början nästan hela växelbehovet fick tillfredsställas af kontoret, under det trassenterna skickade sina växlar till inkassering. Detta åter hotade att leda till att kontoret stupade på omöjligheten att uppdrifva en tillräcklig utländsk kredit. En nödvändig förutsättning för kontorets verksamhet synes därför ha varit, att myntpräglingen spärrats. Om detta skett eller växelkontoret lyckats motstå den första påfrestningen, borde utvecklingen gestalta sig på följande vis. Sedlarnas värde stegrades mot den utländska valutan, under det deras köpkraft inom landet var oförändrad. Svenska produkter måste därför ställa sig dyrare än utländska, kurssänkningen verkade som en premie på importen och en beskattning af exporten. Landets betalningsbalans på utlandet måste därför år

¹ Nettelbladhs inlaga, S. U:s prot. 12 dec. 1747.

² Ej utan skäl påpekade också Plomgren svårigheterna vid »afhandlingar» med staten. Så hade 1727 års växelkontor ännu ej erhållit décharge, och själf hade han nära tre år måst vänta därpå, sedan han under ryska kriget indragit de franska subsidierna. S. U:s prot. 12 dec. 1747. Dessa tidigare växelkontor hade för öfrigt bland allmänheten ett dåligt rykte. S. U:s prot. 20 okt. 1747.

³ Detsamma gäller naturligtvis guld och koppar. Om varuhandeln längre ner.

från år ställa sig sämre och kontoret dra ständigt ökade kostnader, tills den oundvikliga kraschen inträdde. Skillnaden i utvecklingen, om präglingen spärrats eller ej, hade, bortsett från den allra första tiden, ej varit väsentlig. I förra fallet hade silfveragiot kvarstått, i det senare hade silfret drabbats af samma prissänkning som den utländska valutan, men i öfrigt hade sedlarnas inhemska köpkraft varit oförändrad.

I verkligheten tenderade också utvecklingen åt detta håll, äfven om en del omständigheter bidrogo till att göra den mindre markerad¹. Först och främst måste man ta hänsyn till att arbitrageaffärerna voro så relativt outvecklade. Detta möjliggjorde afsevärda differenser mellan de utländska kurserna inbördes och i förhållande till det svenska silfveragiot och fördröjde utjämnandet mellan den in- och utländska prisnivån. Ett par omständigheter tillkommo också, som utöfvade ett icke oväsentligt inflytande på sedelvärdet. Främst de stigande allmänneuropeiska konjunkturer, som gjorde sig gällande snart efter fredslutet 1748. Behovet af omsättningsmedel ökades, och samtidigt steg priset på särskildt den förnämsta svenska exportvaran järnet. Sedan fr. o. m. 1743 och 1745 smärre sedelvalörer börjat utsläppas i rörelsen, tenderade väl också penninghushållningen att vinna ökad utbredning på naturalhushållningens bekostnad, och härigenom absorberades en del af den alltjämt växande sedelcirkulationen. Men trots alla genom dessa faktorer orsakade afvikelser tenderade dock utvecklingen i den riktning, nyss skildrats, hvilket framgår af handelsstatistiken² och följande tabell öfver kursen.

¹ Silfvermyntningen visade, som man kunnat vänta, då präglingen, bortsett från proberaravgiften, var fri (Förordning 7 juli 1731, jmf emellertid SEFSTRÖM a. a. I s. 12), under de följande åren ett kraftigt uppsving. Men denna ökning torde till största delen härröra från bankens silfverinköp — genom växelkontoret — i utlandet. Den enskilda präglingen torde, om den öfver hufvud förekommit, ha varit relativt obetydlig. Statistik öfver präglingen i bil. 4 till Myntdirektörens berättelse 1912 (af WALLROTH). Af största intresse skulle det vara, om man kunde få någon klarhet öfver agiot mellan sedlarna och deras ursprungliga metalliska underlag, kopparplåten, under den följande tiden. Källmaterialets otillräcklighet torde dock här vara ett afgörande hinder.

² Se s. 151 i föreg. häfte af denna tidskrift. Jmfr äfven prisstatistik s. 254.

Medelkursen för december:

	Pund Sterling	Riksdaler Holländsk kurant	Riksdaler Hamburger banco	Svensk riksdaler
1740.....	99,5	100,4	100,2	99,9
1741.....	107,2	109,4	108,1	101,5
1742.....	100,4	101,3	102,3	101,9
1743.....	117,5	118,6	118,9	109,5
1744.....	119,7	122,9	122,4	111,1
1745.....				
1746.....				
1747.....	128,8	128,9	126,3	123
1748.....	122	118,1	119,5	123
1749.....	116,2	115,2	117,3	123
1750.....	108,4	107,4	109,4	112,4
1751.....	107,8	106	107,7	115,1
1752.....	101,2	101,1	103,1	107,1
1753.....	102	101,1	104,1	109,8
1754.....	103,1	101,1	104,5	109,1
1755.....	109,1	107	107,5	109,8

100 = medelkursen för 1740.

Åren 1745 och 46 rådde tvångskurs, och noteringarna äro alltså ej tillförlitliga. De äro också för dessa båda år mycket sparsamma. Beträffande arbitrageaffärerna jmf. s. 245 (om guldpunktens läge).

Kontorets verksamhet kunna vi i öfrigt endast jämförelsevis ytligt bedöma, då dess böcker och räkenskaper ej finnas i behåll¹. Hvad som väl bidrog till den hemlighetsfullhet, hvori kontoret insvepte sig, var, att en del personer voro intresserade i företaget, som bestämdt önskade förbli okända². Man kan naturligtvis ha en del misstankar, inom hvilka kretsar dessa anonyma bolagsmän voro att söka, men det torde dock vara omöjligt att här nå till annat än blotta antaganden. För öfrigt måste man medge, att

¹ Man måste också försöka få en föreställning om, hur transaktionerna kunna ha tett sig från de utländska acceptfirmornas synpunkt, och hur långt de kunde bevilja kredit utan att den inom rimlig tid täcktes af verkliga tillgodohafvanden. Det vill synas, som om skulderna på den ena platsen ofta betalats genom remboursering från en annan, och att på detta sätt en öfverflyttning af krediten ägt rum. S. U:s skrifvelse 10 apr. 1761 (Tryckt 1765 i »Frågepunkter — — —», bland stora deputationens handlingar s. 47). Dock torde väl, om man bortser från Amsterdam, kreditmöjligheterna ej varit så stora att metoden konnat komma till generell användning. I så fall drefs väl det hela från acceptfirmornas sida som en visserligen ej riskfri men vinstgivande låneaffär mot sekunda säkerheter som depositionsbevis i banken o. d. Det torde vara ansevärliga belopp i ränta, provision o. d., som gått till dessa firmor, enligt S. U:s nyss citerade skrifvelse 10 à 12 proc. årligen.

² Finansdeputationens prot. 19 dec. 1747 (bland S. U:s prot. och konc. suppl.).

äfvén andra omständigheter gjorde hemlighetsfullhet af nöden. Om kontorets operationsplan blifvit närmare bekant, hade med all sannolikhet en hel del spekulanter vid den då rådande höga kursen skaffat sig så stor utländsk trasseringskredit som möjligt för att, sedan kursen sänkts, återbetala sin skuld¹. Detta kunde ha ledt till betydande svårigheter för kontoret. Växelkontorets ordinarie understöd från staten uppgick till åtminstone 200 à 250,000 daler silfverm. årligen². Emellertid lämnade kontraktet möjligheten öppen för ytterligare betydande understöd från statens sida³. Och hvad som kanske var viktigast, det »vällofliga» växelkontoret ansågs utomlands nära nog som en publik institution, som staten vid eventuella svårigheter ej kunde lämna i sticket⁴.

Kontoret förband sig att under 1748 sänka kursen på Amsterdam till circa 18 %, för 1749 till 15,2 och för 1750 och de följande åren till 12,4 % öfver 1740 års medeltal. Då kontraktet endast gällde Amsterdamvalutan, torde kontoret hufvudsakligen ha trasserat på Amsterdam och till största delen lämnat de öfriga kurserna åt arbitrageörerna. Detta framgår af tabellen s. 317⁵, där man kan följa trycket på Amsterdamvalutan, under det de öfriga kurserna och speciellt det svenska silfveragiot endast långsamt tendera att adjustera sig härefter⁶. För öfrigt lade en klausul i kontraktet det direkt i kontorets intresse att hålla kursskillnaden mellan Hamburg och Amsterdam så hög som möjligt⁷. Kontorets viktigaste inkomst torde därför ha varit af rent spekulativ art: att förtjäna på kursskillnaden och fördela kursförlusten på så många händer som möjligt. Kontorets verksamhet undandrar sig naturligtvis i detta afseende all beräkning. Den största faran för kontoret var möjligheten af en allmän affärskris, som skulle leda till en skarp åtstramning i acceptfirmornas kreditgifning och ökad behof af utländska betalningsmedel, som gifvetvis i första hand skulle rikta sig mot kontoret. Man måste därför ansé det hela som

¹ Jmfr. S. U:s beredningsutskotts prot. 19 juni 1756.

² Summan kunde ej på förhand bestämdt fixeras (räntefria lån o. d.). 1765 uppgjordes beräkningar häröfver.

³ Särskildt kom i det följande bankens kopparexport kontoret till godo.

⁴ Jmfr Fersens yttrande i S. U:s beredningsutskotts prot. 20 jan. 1756.

⁵ Se också not I på nästa sida.

⁶ Kontoret erhöi ej växelmonopol, hvilket väl i främsta rummet berodde på de nedslående erfarenheterna från växelförordningens tid. — Att kursen fr. o. m: 1750 sjönk under den kontrakterade summan, kan väl till någon del tänkas bero på att allmänheten fick klarhet öfver kontorets verksamhet och väntade en fortgående årlig kurssänkning. Detta kan miss-tänkas ha ledt till thesaurering af sedlar. (Jmfr förhållandena 1766. STAVENOW: Frihetstiden, i Sveriges hist. intill tjug. seklet s. 318). I hvarje fall hade det varit märkvärdigt, om ingen spekulation i stegring af sedelvärdet förekommit. Men en sådan måste ju leda till en nedsättning af penningens circulationshastighet.

⁷ Kontoret ersatte nämligen kronan subsidierna i Hamburger banco till den kurs, det höll Holländsk kurant.

en spekulationsaffär med visserligen tillfälliga vinstmöjligheter men i längden säker förlust, så vida inte staten trädde emellan.

Rörande omfånget af växelkontorets operationer uppgjordes vid räfsten 1765 beräkningar med stöd af mäklarnas uppgifter. Dessa visa en afsevärd stegring af växelsumman. Visserligen här första året (1747, året före operationernas början) genom feltryck uppsatts mer än 50 % för lågt och jämförelsen därigenom förtryckts, men äfven sedan detta korrigerats, föreligger en afsevärd ökning¹.

Något som betydligt stärkte kontorets ställning, var det samtidiga inrättandet af järnkontoret. Detta afsåg att genom organisation af exporten pressa upp priset på Sveriges förnämsta exportartikel, järnet. Hvarje organisation af utrikeshandeln i syfte att, så långt landets ställning medger det, jämka priserna måste naturligtvis ha ett visst inflytande på kursen. Men en större vinst kan ju blott uppstå i fråga om de varor, beträffande hvilka landet antingen som producent eller konsument intar en monopolartad ställning. Detta om man bortser från importförbud o. d. för »öfverflödsvaror». Hvad som ökade järnkontorets betydelse för växelkontoret, var att de båda stodo under delvis samma ledning².

¹ Växelsumman uppges till 1,781,045 riksdaler i stället för 2,781,045. Denna felaktiga uppgift har gått igen i den senare litteraturen t. ex. SJÖSTRAND a. a. s. 117. Att det är tryckfel, framgår af jämförelse med de öfriga kolumnerna i tabellerna. Trasseringssummorna i de viktigaste myntslagen äro enligt denna källa (S. U:s protokollsutdrag d. 20 sept. 1765, bil. 1; tryckt) i afrundade tusental.

	Pund	Hamburger banco	Holländsk kurant
1747	58	1,256	1,345
1748	70	1,304	1,429
1749	104	1,598	1,957
1750	110	1,500	1,736
1751	77	1,512	1,274
1752	71	1,730	1,601
1753	84	1,311	1,465
1754	103	1,519	2,062
1755	106	1,802	2,995

² Den stegring af järnpriset, som följde, berodde väl emellertid främst på de stigande konjunkturerna. Sveriges ställning på den internationella järnmarknaden var ju visserligen stark men ingalunda obestridd. Se HECKSCHER: Produktplakatet (i Hist. stud. tillägn. H. Hjärne 1908) s. 728. Jmfr också SEFSTRÖM a. a. I s. 65. I den 1761 tryckta skriften »Saga om Mercurius och Minerva I» uppges järnpriset i London ha varit pr ton:

1748 13	å 14 ¹ / ₂ pund	1752 17 ¹ / ₂	å 17 pund
—49 14 ¹ / ₂	å 15 »	—53 16 ¹ / ₂	å 16 ⁷ / ₈ »
—50 16 ³ / ₄	å 17 ⁹ / ₈ »	—54 16 ¹ / ₂	å 17 »
—51 17	å 17 ¹ / ₂ »	—55 16 ¹ / ₄	å 18 »

1754 började förkänningarna af en katastrof. D. 12 juli detta år uppgick enligt dess egna uppgifter växelkontorets skuld i Hamburg till 28,924 riksdaler och d. 31 dec. till 156,169. För Amsterdam voro samma siffror 178,772 och 468,146. D. 31 dec. 1755 hade visserligen skulden i Hamburg sjunkit till 70,691¹ men samtidigt hade den i Amsterdam stigit till 722,320. Kontorets trassering visar under 1755 en stegring af mellan 75 och 100 %, så vidt man kan döma af de tillgängliga siffrorna². Krigsutbrottet mellan Frankrike och England 1755 samt de äfven i öfrigt hotande utsikterna tycks ha ledt till en allmän åtstramning i den utländska krediten. Kontoret öfversvämmades af kunder. Svårigheten att utomlands få kredit voro så stora, att t. o. m. ostindiska kompaniet fick afslag³. Äfven Hamburgerbanken befann sig i ett kritiskt läge⁴.

Detta års internationella kris ledde till den svenska valuta-politikens bankrutt. Äfven om växelkontoret ännu några år under skiftande former frestade tillvaron, så var dock dess öde afgjort, så mycket mer som en ytterligare kraftig inflation af valutan inträdde, dels genom ohejdad bankkredit, dels genom pommerska kriget. Detta grandiosa försök att bli kvitt sina skulder utan att vare sig betala dem eller göra bankrutt hade strandat.

Emellertid måste man komma ihåg, att saken för frihetstidens politici tedde sig helt annorlunda. Om man i likhet med denna tid bland de faktorer, som konstituera växelkursen, lägger en så öfvervägande vikt vid tillgången, så är det ju också konsekvent, att man i första hand söker påverka denna. Men man inskränkte sig ej till växeltransaktionerna. Genom prohibitiva tullsatser, förbud mot öfverflödsvaror, inrättandet af järnkontoret och understöd af industrien trodde man sig ha sörjt för att handelbalansen hastigt skulle bringas i ett gynnsamt skick. Härigenom skulle den utländska växelskulden af sig själf afvecklas och kursen återgå till en höjd, som gjorde växelkontoret öfverflödigt. Att nu själfva idén till ett af privata köpmän ledt växelkontor låg så nära tillhands, berodde väl på flera orsaker. Först och främst måste man komma ihåg, att affärerna på utlandet helt och hållet lågo i händerna på privata firmor, som i flera hänseenden ersatte våra modärna banker. Vidare hade systemet med kreditväxlar redan vunnit stor utbredning. Man trasserade vid hög kurs på kredit och sålde växeln dyrt, i hopp att kursen vid betalningstiden skulle ha sjunkit. Det var dock endast kända firmor med goda utländska förbindelser, som kunde ha någon större framgång häri. Just denna koncentrerung af växelhandeln till några få firmor, som åt-

¹ Lånemöjligheterna i Hamburg voro alltid begränsade. v. HALLE a. a. s. 11 not 16.

² S. U:s beredningsutskotts handlingar 1755—56.

³ » » » prot. 21 jan. 1756.

⁴ Banken stängdes genom senatsdekret »für alle Herausnahmen». v. HALLE a. a. s. 5.

minstone till en del grundade densamma på en ganska otillförlitlig utländsk kredit, gynnade uppkomsten af ett växelkontor. »Vi lefva på utländsk kredit genom att taga vaxlar på kredit och betala dem genom eviga omsättningar från en ort till en annan», klagade redan i början på 1730-talet Dalins Argus¹.

Om den svenska valutapolitiken under förra delen af 1740-talet gör ett starkt intryck af brist på planmässighet och af famlande, kan man ej säga detta om de följande åren. Den politik, som tog sig uttryck i växelkontoret, är i sitt slag konsekvent och genomförd. Grundfelet är misstaget rörande sedelns funktion och betydelse för penningväsendet. Men detta misstag delades vid denna tid af de flesta både teoretici och practici, äfven om undantag finnas². Sedelpolitiken befann sig ju ännu i det hela på experimentets stadium. Det är ur den synpunkten man har att betrakta den svenska valutapolitiken under denna tid, och domen måste då gestalta sig afgjordt mildare, än den de segrande mössorna vid räfssten 1765 en smula som prophetæ ex eventu afkunnade.

¹ Cit. efter ARNBERG: Anteckningar om Frihetstidens politiska ekonomi I 1868 s. 74. Om utländska förebilder till växelkontoren funnits, är mig obekant. SEFSTRÖM a. a. I s. 57, anser, att de voro något i alla andra »välbeställda» länder okänt. Samme förf. förklarar s. 53, att »få Handlande äro i Sverige, som då Utlänningen påminner om Gældens betalande, icke måste nyttja det usla expedient, at på en och samma Summa tillika remittera och trassera, på det Utlänningen igenom winsten af provisjoner förmedelst Capitalets så ofta omsättjande må hållas wid godt humeur — —».

² Jmfr. också förhållandena under inflationsperioden i början af 1800-talet, som erbjuder flera beröringspunkter med den nu skildrade, t. ex. Karl Johans försök att reglera växelkursen genom undersäljande af vaxlar. BRISMAN: Realisationsfrågan 1808—34, Göteborg 1908, s. 101.

Litteratur.

S. J. BOËTHIUS: *Om statslifvet*. Stockholm 1916. P. A. Norstedt & Söners förlag. I o. II.

Det område af statsvetenskapen, som professor B. i föreliggande arbete framställt, plägar med nutida terminologi kallas »allmän statslära». Denna vetenskap vill till skillnad från den rent deskriptiva statskunskapen belysa, säger förf. i förordet, »hvad statslifvet i och för sig är, i hvilket förhållande det står till andra mänskliga lifsområden och hvad däraf följer i metodologiskt hänseende, för att sedan på grundvalen af de vunna resultaten söka utreda innebörden i och själfva meningen med de statliga företeelser, om hvilkas yttre gestaltning statskunskapen i inskränkt bemärkelse ger kunskap».

Den allmänna statsläran söker sig sålunda på djupet, under och bakom de skiftande företeelser, som bära verklighetens namn. En inre frändskap med filosofien röjer sig häruti; många tankens stormän hafva också brottats med problemen om statens väsen och ändamål, om individens förhållande till det starka mänskliga förband, som omsluter honom, och om statens rätt och plikt härvid. Statsteoriernas historia är ett stort, kanske det största och lärorikaste kapitlet inom allmänna statsläran.

I Sverige har alltför länge saknats en vetenskaplig framställning af denna betydelsefulla del af statsvetenskapen. Mer än femtio år hava förflutit sedan J. A. Nyblæus först utgaf sin utmärkta afhandling *Om statsmaktens grund och väsende*. Detta arbete är dock mera en skarpsinnig vidräkning med särskildt naturrättens läror utifrån författarens boströmianska ståndpunkt, än en allsidig eller objektivt hållen statsteoriernas historia. I senare tid har bl. a. Reuterskiöld (*Grunddragen af den allmänna rätts- och samhällsläran*) i största knapphet vidrört samma ämne.

Det är för att fylla en lucka i vår politiska litteratur, som prof. Boëthius' verk sett dagen.

Redan från början af sin verksamhet som professor skytteanus har B. ägnat den allmänna statsläran sitt synnerliga intresse, såsom framgår af åtskilliga smärre skrifter och artiklar, i hvilka B. framträder som en öfvertygad anhängare af den moderna (tyska) statsdoktrinen. Prof. B:s föreläsningar i allmän statslära

hafva efterlämnat ett varaktigt intryck hos alla dem, som i likhet med anmälaren haft förmånen bevista desamma. Dessa föreläsningar utgöra den plan och grundriktning, efter hvilken boken Om statslifvet uppbyggts. Arbetets syfte har dock låtit framställningen växa till mångdubbla proportioner; vissa partier äro omarbetade och den vetenskapliga apparaten ojämförligt mycket vidlyftigare, än det muntliga föredraget från katedern kunde tillåta. En kort öfverblick af arbetets innehåll, såsom det själfvt är uppställt, torde här vara på sin plats.

Främst bland de arbetet inledande *grundläggande undersökningarna* uppställs spörsmålet, huruvida vetenskapen om statslifvet hör hafva en öfvervägande ideologisk eller empirisk prägel. Med fullt erkännande af nödvändigheten af de båda hvarannan kompletterande forskningsmetoderna, analys och syntes, konstaterar förf. rättmätigheten i att »kräfvä empiri af den forskning, som har att söka förklara en så konkret verklighet som statslifvets företeelser». Statsvetenskapens empiriska metod blir emellertid en annan än naturvetenskapernas. Statslifsforskningen, säger förf., »kan aldrig nöja sig med att blott konstatera, att något är eller ens hur det så blifvit, utan drifves oemotståndligt till värdeomdömen».

De lagar för statslifvet, man ansett sig kunna påvisa, få ej heller jämföras med de orubbliga naturlagarna. Tvärtom varnar förf. kraftigt mot att tillägga absolut betydelse åt de »lagar», han tager i skärskådande, såsom lagen för typbildning (samma statsinstitutioner vid samma kulturstadier hos hvarje folk), miljöns lag, de ekonomiska, statistiska och geopolitiska lagarna. Statslifvets af många vetenskapsmän urgerade »organiska lagbundenhet» ger förf. åter anledning frambålla den grundväsentliga skillnaden mellan en naturlig organism, hvars omedvetna celler lyda fasta naturlagar, och staten, där primärdelarna utgöras af viljebegåfvade, själfständiga individer.

Efter denna allmänt orienterande inledning, tager förf. till behandling det invecklade problemet om »stat och samhälle». Under tillbakavisande af sociologiens alltför vidtomfattande definition af samhälle, framställd i Sverige af G. Steffen, preciserar B. sin uppfattning af »samhälle i vidsträcktaste bemärkelse, till en sammanslutning mellan människor, som i någon mån är organiserad för realiserandet af ett eller flera bestämda ändamål och som är afsedd att ha en viss konstans». Under detta vidsträckta samhällsbegrepp faller såväl den flyktiga associationen, hvars existens helt är beroende af deltagarnas tillfälliga intresse, som de »samhällsbildningar af fastare struktur», korporationer af olika slag, hvilka kunna kallas »samhällen i inskränkt bemärkelse». Bland dessa intager staten främsta rummet som det publika samhället i motsats till de andra som privata samhällen.

Det för staten konstitutiva är dess af hvarje yttre faktor oberoende härskarmakt, medan de privata samhällena endast af sta-

ten kunna få sig tilldelade rättslig tvångsmakt. Statsbegreppets formaldefinition blir därför »ett samhälle med ursprunglig rättslig härskarmakt.»

»Att lefva statslif är en nödvändig disposition hos människo-naturen», säger förf. Potentiellt har människan alltid varit statsvarelse, fastän staten är produkten af en lång utveckling. Ur matriarkatets eller hordens och patriarkatets eller familjens samhällsbildande stadier framväxte det gentiliska samhället. De indoeuropeiska folken befunno sig omedelbart före sitt inträde i historien på släktsamhällets stadium.

På dessa grundläggande och preliminära undersökningar om samhället och staten följer en *öfversikt af statsteoriernas historia*. Härmed äro vi inne på arbetets kvantitativt och — vare det sagdt utan förringande af det öfriga — kvalitativt mest vägende del, där författarens djupa historiska vetande kommer till sin fulla rätt.

Allt teoretiserande om staten har till förutsättning en viss grad af kulturutveckling. Den första statsteorien, den teokratiska, har uppvuxit, där kulturens vagga stått, i Babylon, Egypten och Kina. Ur religionens och kultens famntag lösgjorde sig en verklig statsvetenskaplig spekulatioon först i Grekland. Romarnas praktiska statsmannasinne försmådde sysslandet med mera ingående statsrättsliga spörsmål. Dock är det till ej ringa del genom den grekiskt bildade Cicero, som antiken påverkat senare tider.

Medeltidens teokratiska statsteorier stamma dels ur asketisk-hierarkiska åskådningar om påfven som den rättmätige härskaren öfver alla folk och stater i hans egenskap af Guds representant på jorden, dels ur den gammaltestamentliga uppfattningen af regeringsmakten som en omedelbar förläning af Gud.

Medeltidens statsrättsliga spekulatioon uppväcktes främst af striden mellan påfvemakt och kejsarmakt i deras ömsesidiga anspråk på universalväldet, medan de dock hvar för sig tillsattes genom val. Under inflytande af det på 1100-talet uppblostrandet studiet af den romerska rätten uppkom, påverkad af lex regia-begreppet, läran om härskarfördraget, som så småningom trängde de teokratiska teorierna i bakgrunden. Folksuveränitetens tanke växer fram.

Renässansens stora protest mot medeltidens asketiska lifs-åskådning har å statsvetenskapens område kommit till uttryck hos Machiavelli. Reformationens män instämma i domen öfver medeltidens teokratiska statsuppfattning, men vända sig lika afgjort emot Machiavellis etiska nihilism. Bland de skotska presbyterianerna (Buchanan) och Frankrikes förtryckta hugenotter (Frans Hotman och Junius Brutus) utbildas på grundval af det medeltida härskarfördraget och folksuveränitetens läran en åsikt om rätt till motstånd mot världsligt förtryck (»tyrannmord»).

Mot dessa monarkomakernas religiöst färgade antimonarkiska läror och till försvar för det af inbördesstrider hårdt ansatta franska

nationella konungadömet uppträder nu Jean Bodin med sina »Six livres de la république» 1577. Som den siste bland reformationens statsvetenskapliga tänkare kan man räkna Bodins store motståndare, den i Nederländerna verkande-tyske rättslärde Johannes Althusius († 1638).

Boëthius har genom den bredt lagda skildringen af den senare medeltidens och reformationstidens statsrättsliga spekulation låtit dessa perioder framstå i deras rätta storhet. Utan de föregående seklernas tankearbete hade 16- och 1700-talens statsrättsliga systemer aldrig sett dagen. Ur medeltidens — och medelbart antikens — läror om jus naturale, härskarfördraget och folksuveränitetens framväxte *naturrätten*, alla tiders glansfullaste politiska spekulation, hvars makt öfver sinnena ännu är oerhörd stor.

Den naturrättsliga skolans åskådning var från grunden individualistisk. Människan betraktades som en till själfva sin natur statslös varelse. De under naturtillståndet gentemot hvarandra suveräna individerna lydde en i förnuftet sig manifesterande, öfverallt och för alla lika naturrätt, hvars innehåll jämfästades med positiva rättsregler — skolans stora logiska misstag. Samhällsfördraget blef utgångspunkten för all statlig utveckling. Därur deducerade Hobbes fram sin obevekliga härskarsuveränitet och Rousseau en lika otyglad folksuveränitet, bägge utnynnande i statsdespotism. Den andra naturrättsliga huvudriktningen öfver Locke och Montesquieu bevisade från samma premisser statsmaktens skyldighet att respektera hvarjehanda »naturliga» individuella rättigheter.

I ett särskildt kapitel påvisar förf. hur naturrätten trots sin allt statslif upplösande individualistisk-atomistiska grundåskådning dock skänkt vetenskap och lif resultat af bestående värde. Tanken om en öfver den positiva rätten hägrande »naturlig rätt» har varit och är alltfort en drifvande kraft i de flesta reformer af de olika rättsordningarna. Dogmen om folkets suveränitet har så inträngt i västerländskt medvetande, att hvarje försök att ånyo proklamera en privaträttslig härskarsuveränitet i längden misslyckats. Det var vidare naturrättsliga åskådningar som gifvo upphof till tanken att på statsrättslig väg söka betrygga den personliga friheten.

Franska revolutionen och Napoleons framfart åstadkommo en reaktion mot naturrätten och det på två linjer: *restaurationen* (*reaktionen*) representerad af de Maistre, Bonald, v. Haller och praktiskt af heliga alliansens politik; samt *den historiska skolan*, hvars upphofsmän äro Edmund Burke, Adam v. Müller och v. Savigny. Dennes skrift »Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft», 1814, med dess mot naturrättens abstrakt-rationalistiska samhällslära riktade åskådning af staten som en organisk enhet af det genom tiderna fortlefvande folket blef utgångspunkten för historiska skolan i Tyskland. I Sverige upptogs den historiska skolans statsbegrepp af Hans Järta och E. G. Geijer

och i Frankrike framträdde en närbesläktad riktning, de s. k. doktrinärerna, representerad af Royer-Collard och Guizot. Den historiska skolans främsta insats är dess folkbegrepp, hvilket öfvertagits af den moderna statsvetenskapen. En viss höjelse hos flera af skolans anhängare för härskarsuveränitet samt ett doktrinärt fasthållande vid gamla och redan föräldrade institutioner gaf näring åt den idérikning, som under namn af *liberalismen* blef en yngre och modererad form af naturrätten.

Liberalismens naturrättsligt individualistiska statsuppfattning yppade sig i förkärleken för ett folkvalde utöfvadt genom parlamentarism eller demokratisk republik. Benjamin Constant i Frankrike, Welcker och Rotteck i Tyskland blefvo kontinentens främsta liberala banérförare. I England fick liberalismen en prägnant form i Benthams teori om lyckan som individens och statens högsta lifsprincip, »utilitarismen», samt i Adam Smiths epokgörande lära om arbetets frihet, hvarur frihandelsteorien och manchesterliberalismen vuxit fram. Liberalismen — 1800-talets teoretiserande klassiska liberalism, som ej bör förväxlas med våra dagars praktiskt politiska partiliberalism — betraktade staten endast såsom en inom så snäva linier som möjligt begränsad rättsstat. Reaktion mot denna åskådning kom med socialismen, hvars utveckling och läror förf. skildrar i den historiska öfversiktens sista, kanske väl flyktigt skisserade kapitel.

I sin öfversikt af statsteoriens historia har prof. B. gifvit en lika öfverskådlig som lärd och djupgående teckning af de försök som under tidernas lopp gjorts att förklara staten och lösa statslifvets problem. Tankeriktningarna äro insatta i den historiska miljö, som förklarar deras framträdande, en objektiv och förstående kritisk värdesättning sluter sig till redogörelsen för hvarje skola eller framstående tänkare. Det politiska statsteoretiserandet i Sverige beröres jämsides med kontinentens idéströmningar, hvilka ju i väsentlig grad påverkat utvecklingen här hemma. Prof. B. har fört sin historik fram till förra hälften af 1800-talet.

Efter vunnit insikt i de äldre statsteorierna, föras vi i arbetets sista afdelning, *utkast till allmän statslära*, in på den moderna statsdoktrinens område. På grundval af historiska skolans folkbegrepp har denna »fasta statsdoktrin» vid medlet af 1800-talet utbildats af tyska rättslärde, främst v. Gerber och Gierke.

Staten är ett samhälle med ursprunglig härskarmakt. Subjekt för denna är det genom tiderna fortlefvande statsfolket »folket såsom en organisk enhet af forntid, nutid och framtid». Denna sig genom generationerna sträckande folkorganism kan med fog kallas statens suverän, hvarigenom naturrättens vid hvarje tidpunkt fritt själfbestämmande folk — den falska folksuveräniteten — blir blott en mandatarie åt honom. Den fullständiga definitionen på en *modern* stat sammanfattar B., i anslutning till Jellinek, sålunda: »ett folk rättsligt organiseradt såsom

fortlevvande enhet genom en rättsordning, i kraft hvaraf det har ursprunglig härskarinnakt öfver sina medlemmar och inom sitt område».

Statens ändamål har alltid varit föremål för skilda teorier. En dylik anser statens verksamhet böra helt inriktas på främjandet af mänsklighetens religiösa och sedliga fullkomning. Montesquieu — och från sin säregna filosofiska ståndpunkt Hegel — ansåg hvarje nation hafva sin särskilda uppgift att fylla. Locke definierade statsändamålet med skydd för den personliga friheten, Kant och liberalismen med individuell rättssäkerhet. Den moderna statsläran förkastar åsikten om ett staten tillkommande särskildt ändamål och utvidgar detta till att omfatta »möjliggörandet af statsfolkets kultur såsom något fortbestående och sig utvecklande». Den moderna rättsstaten kan ej stanna vid ett blott garanterande af rättsskydd — visserligen det oundgängligaste af alla statsändamål — utan måste äfven gripa sig an med positiva kulturuppgifter. I hvilken grad detta sedermera bör ske, huruvida vissa kulturuppgifter främjas bäst af staten ensam, eller af enskilda, beror på olika tidsförhållanden. B. uppehåller sig särskildt vid den svårlösta frågan om förhållandet mellan stat och kyrka. Han uppvisar huru den medeltida och kalvinska kyrkohegemonien, det protestantiska statskyrkoväsendet och senare tiders frikyrkosystem var för sig utgöra försök — på grund af problemets natur mer eller mindre kompromissartade — till reglering af den ständiga antimonien: kristlig religiös frihet och statlig tvångsmakt.

I kapitlet »Rätten i vidsträckt mening» gifver förf. en kort och koncis öfversikt af rättens begrepp, uppkomst, betingelser och indelning — en rättsencyklopedie i fickformat, om man så får säga — som speciellt för statskunskaps studerande uti den humanistiska fakulteten bör komma väl till pass.

Läran om *statsorganen* är den moderna statsdoktrinen förnämsta själfständiga insats i den vetenskapliga diskussionen. På grundvalen af den historiska skolans utbildade folkbegrepp har man lyckats klarlägga väsendet hos utöfvarna af statens viktigaste funktioner, statsorganen. Äldre tiders identifiering af staten med dess organ, härskaren eller folket kan härmed, hvad vetenskapen beträffar, anses definitivt öfvervunnen.

Statsformerna indelar B., och den moderna tyska statsvetenskapen, efter Aristoteles gamla schema, men med uteslutande af aristokratien, uti monarki och republik. Författaren följer härutinnan strängt den moderna tyska doktrinen (Jellinek). Denna öfvervägande juridiskt färgade statsdoktrin, som i läran om statsorganen firat en ovedersäglig triumf, har stannat vid en mindre lycklig lösning beträffande indelningen af statsformerna. Monarkiens särmärke angifves bl. a. vara, att det högsta statsorganets bestämmanderätt utöfvas af en fysisk individuell vilja. I Preussen eller Österrike kunde en dylik definition af monarki tänkas, men är det icke väl formalistiskt att tvinga in Englands kabinetstyrelse under samma

schema? I republiken utgör regeringsorganet en juridisk kollektiv vilja, anser man. Vilket »kollegium» bildar regeringsviljan i Förenta Staterna? Förebilden till presidenten i Förenta Staterna var veterligt Englands konstitutionelle monark. Också erkänner man en stark frändskap mellan presidentrepubliken och den konstitutionella monarkien. Skillnaden dem emellan angifves med en frågan om statsskicket grundkaraktär så ovidkommande anmärkning som att presidenten, i motsats till monarken, är ansvarig och tillsatt för begränsad tid.

Efter ett kapitel om fasta förbindelser mellan stater (statsförbund, förbundsstat o. s. v.), avslutas arbetet med en exkurs »Om staten såsom person», hvare förf. närmare utför sin i den moderna statsläran grundade åsikt om staten »såsom ett verkligt väsen med en egen tillvaro, upphöjd öfver sina medlemmar och därför etiskt förpliktande dem».

Föregående summariska referat har endast velat visa den allmänna tankegången uti Prof. Boëthius' arbete Om statslifvet. Rikedomen af fakta, den vidsynta historiska blicken, som gifver systembyggnadernas virrvarr bakgrund och sammanhang, den lugnt vetenskapliga polemiken i text och noter, må enhvar läsare i arbetet själf taga kännedom om. Talrika litteraturhänvisningar stå den intresserade till buds för specialforskningar. Ett fullständigt personregister underlättar i hög grad studiet. Den välgörande objektivitet, som hvilat öfver framställningen, skyddar förf. för särskildt statsvetenskapsmannens stora fara: att à tout prix och till förfång för kompositionen i dess helhet, häfda en egen särmening i stort som smått.

Prof. B:s arbete riktar sig, som han själf framhåller, i främsta rummet till de studerande vid universiteten. Hela den politiskt intresserade och bildningssökande svenska allmänheten må emellertid hänvisas till denna allsidiga, tankeväckande och samtidigt så lättlästa utredning af statslifvets mångfaldiga problem. Det pulserande politiska lifvets mer eller mindre grumliga stråfvanden och idéer bli först rätt begripliga i ljuset af gångna tiders förberedande tankearbete. Boken Om statslifvet är ägnad att blifva en ypperlig vägledare genom tidens växlande och svårlösta frågeställningar. Därför äro vi professor Boëthius all tack skyldiga för det betydelsefulla verk, hvarmed han sålunda riktat vår fattiga statsvetenskapliga litteratur. Samtidigt må det vara tillåtet att uttala förhoppning om fortsatt vetenskapligt skapande. Men skulle emot mångas önsknings och hopp den högtvärderade författaren föredraga sitt välförtjänta otium cum dignitate, och blefve »Om statslifvet» professor Boëthius' sista större arbete, så är därmed rest en värdig minnessten öfver en sällsynt arbetsrik och fruktbringande forskargärning.

Erik Fahlbeck.

Till red. insända skrifter:

- Arbetsstatistisk Tidskrift*, utg. af Industristyrelsen i Finland. Årg. 10. N:r 4. Hfors 1916.
- Bostadskommissionens Utredningar*: IV. Belåning av bostadsfastigheter i Sverige år 1912. I—II. Redogörelse utarbetad av KURT BERGSTRÖM. Sthlm 1916.
- Det nya Sverige*, utg. af ADRIAN MOLIN. Årg. 10. H. 9. Sthlm 1916.
- Finsk kommunaltidskrift*. Årg. 1. H. 7 9. Hfors 1916.
- Finsk Tidskrift*, utg. af R. F. v. WILLEBRAND. 1916. Sept.—nov. Hfors 1916.
- Försäkringsföreningens Tidskrift*, 1916. H. 5—7. Sthlm 1916.
- Göteborgs statistik*. Tredje allmänna bostadsräkningen i Göteborg, den 31 december 1915. På uppdrag af kommittén för stadens kommunalstatistik utförd af C. A. TISELIUS. Gbg 1916.
- Helsingfors stads statistik*. I. Hälso- och sjukvård. 1914. Redogörelse afgifven af Helsingfors stads Statistiska kontor. Hfors 1916.
- Historisk Tidskrift*, utg. af Svenska Historiska Föreningen genom TORVALD HÖJER. Årg. 36. H. 3. Sthlm 1916.
- Industria*. Svenska arbetsgivarföreningens tidning. Red. AXEL BRUNIUS. N:o 18—24. Sthlm 1916.
- Kommersiella Meddelanden*, utg. av Kungl. Kommerskollegium. Årg. 3. N:o 16—21. Sthlm 1916.
- Kommunal författningshandbok för Stockholm*. 1915. Utarbetad av Stockholms stads statistiska kontor. Sthlm 1916.
- Kommunal författningssamling för Stockholm*. Register 1862—1915. Utg. av Stockholms stads statistiska kontor. Sthlm 1916.
- K. Socialstyrelsen*. Statens förlikningsmäns förmedling i arbetstvister verksamhet år 1915. — Översikt af statens förlikningsmäns verksamhet under åren 1907—1914. — Underdånigt utlåtande med förslag till lag om vissa åtgärder till främjande av arbetsfred. Sthlm 1916.
- Meddelanden från Handelskammaren i Gesele*. 1916. H. 2. Gesele 1916.
- Mercator*. Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. XI. N:o 34—47. Hfors 1916.
- Nationaløkonomisk Tidskrift*. Udg. af Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse. Red. EINAR COHN. 1916. H. 4—5. Kbhvn 1916.
- Nordisk Tidskrift* för vetenskap, konst och industri, utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. 1916. H. 5—6. Sthlm 1916.
- Skogen*. Populär tidskrift, utg. av Svenska Skogsvårdsföreningen. Årg. 3. H. 9—10. Sthlm 1916.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift*. Årg. 14. H. 9—11. Sthlm 1916.
- Social Tidskrift*. Årg. XVI. H. 7. Sthlm 1916.
- Sociala meddelanden*, utg. av K. Socialstyrelsen. 1916. N:o 8—9. Sthlm 1916.
- Statistisk månadsskrift*, utg. av Stockholms stads Statistiska kontor. Årg. XI. H. 7—9. Sthlm 1916.
- Statsøkonomisk Tidskrift*, utg. av Bestyrelsen for den Statsøkonomiske Forening. 1916. H. 4. Kria 1916.
- Stockholms stads statistik*. III. Hälso- och sjukvård år 1915. — VIII. Brand- samt sjuk- och djurtransportväsen år 1915. — IX. Arbetsförmedling år 1914. — XIII. Renhållning år 1915. Sthlm 1916.
- Svensk Juristtidning*, utg. under red. af TORE ALMÉN, GUSTAF APPELBERG, BIRGER EKEBERG, GÖSTA HASELIUS, KARL SCHLYTER. 1916. H. 5. Sthlm 1916.
- Svensk Tidskrift*, utg. af ELI F. HECKSCHER och GÖSTA BAGGE. Årg. VI. H. 6—7. Sthlm 1916.
- Sveriges officiella statistik*. Bergshantering. 1915. Av Kommerskollegium. — Sjöfart. 1914. Av Kommerskollegium. — 1912—1913 års allmänna bostadsräkning. XII. Stora Tuna. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1916.
- Tiden*. Månadsskrift för socialistisk kritik och politik. Utg. av Sverges socialdemokratiska arbetarparti. Red. HJALMAR BRANTING och GUSTAV MÖLLER. 1916. N:o 9—10. Sthlm 1916.
- Tidskrift*, utg. af Juridiska Föreningen i Finland. 1916. H. 5. Hfors 1916.
- Tidsskrift for Retsvidenskab*, udg. af Bestyrelsen for den Stang'ske Stiftelse i Christiania. Aarg. 29. H. 3. Kria 1916.
- KEILHAU, WILHELM, Grundrentelæren. Kria 1916. H. Aschehoug & C:o.
- LINDHAGEN, ANNA, Koloniträdgårdar och planterade gårdar. (Centralförbundet för socialt arbete). Sthlm 1916. P. A. Norstedt & Söners Förlag.
- LUNDBORG, RAGNAR, Det moderna statssystemet. Några konturteckningar i anslutning till det pågående världskriget. Skellefteå 1916.
- MORGENSTIERNE, BREDO, Engelsk parlamentarisme, dens vekst og hovedlinjer. Kria 1916. H. Aschehoug & C:o.
- REUTERSKIÖLD, C. A., Sockerregleringen och förfogandelagarne. Uppsala 1916.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

SKÅNE

Malmö

Samtliga fonder $\frac{1}{2}$ 1916
öfver 37,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,800,000 kr.

Meddelar **brand-** och **lifförsäkringar.**

För bolagets lifförsäkringsrörelse gälla nya, af Kungl. Maj:t i Nov. 1910 fastställda grunder, innebärande ytterst tidsenliga och liberala försäkringsvillkor. Bolagets nya prospekt af 1911 innehåller en rikedom på försäkringskombinationer, delvis för vårt land nya, och tillhandahålles på begäran hos bolagets agenter.

Lifräntor Pensioner

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.

Lösnummer af detta häfte kostar 2 kr.

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1917 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlitage af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom *uppsatser* i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade *meddelanden* från hithörande områden. Tidskriften kommer dessutom att meddela kortare *anmälningar* och granskningar af nyutkommen statsvetenskaplig litteratur, hufvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle äfven norsk och dansk.

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året, omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i december 1916.

P. Fahlbeck.

Innehåll:

P. Fahlbeck, Partiyra och utrikespolitik.

Robert Malmgren, Om järnvägs-, telegraf- och telefontaxornas statsrättsliga natur.

Gunnar Rexius, Problemet »Mellaneuropa».

Rudolf Kjellén, Staten i svenskt språkbruk. Terminologiska anteckningar.

Artur Montgomery, En studie i svensk valutapolitik vid midten af 1700-talet. (Forts.)
Litteratur.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

— FÖR —

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

—
UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

—
NITTONDE ÅRGÅNGEN

1916

—
LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

LUND 1916
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

Innehåll.

Uppsatser.

	Sid.
FAHLBECK, P., England och vi	1
— —, Partiyra och utrikespolitik	261
FAHLBECK, ERIK, Studier öfver frihetstidens politiska idéer	31, 104
GAHN, HANS, Primäruppgifterna i vår svenska befolkningsstatistik. 1749—1915	16
GRÄNSTRÖM, P. O., Den australiska Monroedoktrinen. Några bidrag till belysning af Englands koloniala fredsproblem	65
GUMMERUS, HERMAN, Det romerska rikets undergång. Olika meningar om dess orsaker	154
HARALDS, HJALMAR, Det svenska tvåkammarsystemets utvecklingslinie — —, Den tyska förbundsstatens uppkomst. Historisk inledning till Tyska Rikets och Preussens statsförfattningar	5 178
KJELLÉN, RUDOLF, Statskunskapens objekt	215
— —, Staten i svenskt språkbruk. Terminologiska anteckningar	302
MALMGREN, ROBERT, Om järnvägs-, telegraf- och telefontaxornas stats- rättsliga natur	266
MONTGOMERY, ARTUR, En studie i svensk valutapolitik vid midten af 1700-talet	244, 311
PETERSSON, ALBERT, Om den centrala statsmedelskontrollens ordnande	197
REXIIUS, GUNNAR, Det svenska tvåkammarsystemets tillkomst. Gennåle till D:r Hj. Haralds	90
— —, Problemet »Mellaneuropa»	284
WOHLIN, NILS, Några principiella anmärkningar om Sveriges tullpolitik efter kriget, i anledning af professor Heckschers uttalanden i arbetet »Världskrigets ekonomi»	133

Litteratur.

BOËTHIUS, S. J., Om statslifvet. — Af Erik Fahlbeck	322
HENRIKSSON-HOLMBERG, G., Socialismen i Sverge 1770—1886. — Af E. F.	127
HERMANSON, ROBERT, Svensk konungamakt, parlamentariskt styrelse- sätt och folkviljan. — Af R. Erich	61
Sveriges grundlagar och konstitutionella stadgar m. m. Med kortfattade förklaringar utgifna af KONRAD HAGMAN. — Af B. W.	55
VENNERSTRÖM, IVAR, Svenska Utopister (första delen). — Af E. F.	127

Strödda meddelanden.

	sid.
Krigspensioner i Förenta Staterna	196

Extrahäfte.

ERICH, R., Till läran om folkrättsliga rättsärenden och fördrag.

Partiyra och utrikespolitik.

Af

Professor Pontus Fahlbeck.

Man erinrar sig i dessa dagar ovillkorligen det medeltida ordstäfvet: nu ligja lag i spjutstångs ända. Visserligen ha vi hittills lyckats undgå kriget sjäft, men ha dock utsatts för flera af dess hemsökelse. England har dragit oss in uti sin blockad af Tyskland för att om möjligt få oss med eller, om det ej lyckas, böja oss efter sin vilja. Och vi, urstånd att med makt försvara vår rätt, ha måst sända män att tala för och köpa vår solklara rätt att föra fritt gods på fri köl till eget land för eget behof.

Det tyckes väl, att svenska folket under dessa förhållanden skulle som en man stå bakom konung och regering i deras sträfvan icke blott att hålla oss utanför utan ock att häfda vår rätt och vår fria själfbestämning. Men så är som bekant ej fallet. Med några få aktningstvårda undantag bland såväl socialister som s. k. frisinnade fortsätta dessa partier ett hetsigt guerillakrig emot regeringen och i synnerhet dess främste man samt fordra hans afgang. Huru förklara detta och öfverhufvud sönderingen inom vårt folk i dessa pröfvande tider?

Det har från vänsterhåll sagts, att proportionalismen skulle vara orsak till det långt gångna partisplitet. Med fullgoda skäl har från andra sidan visats, att detta är en villfarelse. Långt innan proporz allvarligt kom på tal i vårt land, hade ett extremt parti-väsen gjort sitt inträde i det politiska lifvet med socialdemokratien och arbetarepartiet. Detta förhållande måste genom en enkel reflexverkan tvinga de andra partierna in på samma väg. De till radikaler förvandlade liberalerna följde också arbetarepartiet snart

i spåren. Och sist har högern för att ej vara sämre rustad nödgats taga det stränga partiväsandets tvångströja på.

Men äfven denna förklaring förslår ej, allra minst i den fråga, som nu söndrar nationen, utrikespolitiken och dess problem för dagen, förhandlingarna med England. Den närmast till hands ligande tydningen vore då, att vänstern önskar, att vi skola öfvergifva den neutralitet, som Kungl. Maj:t hitills med kraft och skicklighet upprätthållit, samt öppet ställa oss på ena sidan med säker utsikt att råka i krig med den andra. Men det torde man dock kunna fritaga vänsterns män från, huru mycket de än lofvisa Ententen, svärma för Ryssland och nedsvärta Tyskland. Det är otvifvelaktigt, att sinnesstämningen bland arbetare och annat småfolk under vänsterpressens dagliga bearbetning fått en sådan från svensk synpunkt onaturlig riktning. Men därifrån och till öppet partitagande är steget långt och lär väl aldrig komma ifråga.

Äfven denna förklaring förslår således ej, eller förklarar blott endels den inre osämja, som råder i landet, och hvilken, om ock med någon öfverdrift, karakteriserats som verklig partiförvildning. Grunden till den måste sökas uti partiväsandet själf och de mål, som ett eller flera partier för sig uppställt.

Bortser man från sådana orsaker till partibildning som olikhet i ras och religion och jämväl i klasser, hvilka olikheter äro konstanta och omedelbart intet ha med statslifvet att göra, så skall man finna, att de egentligen politiska partierna kunna delas uti sådana mera tillfälliga, som afse en viss stor fråga af allmän och enskild betydelse (*sakpartier*), och sådana mera fasta som närmast afse makten (*makt- och personpartier*). Partier af det först nämnda slaget, sakpartier, äro ofrånkomliga i ett fritt statsväsen; och långt ifrån att skada detsamma, hålla de det tvärtom sundt och friskt. Hvarje stor fråga bedömes alltid olika, efter olika intressen och olika meningar om det allmänna bästa. Men ehuru medborgarne dela sig och än så häftigt bekämpa hvarandra för en sådan fråga, kunna de gå samman i andra; och nästa stora fråga på dagordningen bryter de föregående partibildningarna och framkallar nya. Ett partiväsen af detta slag är till sin natur växlande och tillika godartadt trots den hetta, som äfven med det kan utveck-

las. Det är därför enligt Ostrogorskis mening (Les Partis politiques) idealet för ett partiväsen.

Maktpartierna åter ha till föremål icke en enstaka stor fråga och seger i den utan öfverhanden i alla frågor, både små och stora, och följaktligen herraväldet i stat och samhälle. Härigenom blifva dessa partier mera beständiga, men också gärna despotiska samt äro enligt sin natur i hög grad personliga. Ty makten utöfvas genom enskilda personer och eftersträfvats af sådana. Maktpartierna bära därför städse fröet inom sig till farliga söndringar, när de icke, såsom under parlamentarismens glansdagar i England, blott voro den yttre formen för, att en och samma samhällsklass mellan sig delade makten genom att turvis utöfva den. I sak skilde sig Tories och Whigs föga beträffande inrikes angelägenheter, aldrig i fråga om utrikespolitiken, hvilken alltid konstant fullföljde syftet att utvidga och stärka Englands merkantila öfvermakt.

I Sverige ha vi haft partier af båda slagen. Sakpartier voro landtmannapartiet och dess motståndare centern, protektionister och frihandlare samt nykterister, så länge de höllo sig för sig och ej allierade sig med socialister och andra. Maktpartier ha varit Hattar och Mössor under frihetstiden samt i våra dagar: teoretiskt socialisterna — eftersom proletariatet alltifrån Lassalles tid har eröfring af den politiska makten som sitt mål, ehuru det tillsvidare gömt på det — samt praktiskt den borgerliga vänstern, det s. k. frisinnade partiet. Anledning att detta parti, de forne liberalerna, blifvit ett maktparti är en olycklig illusion. De ville införa engelsk parlamentarism och till dess mekanism hör, som vi veta, kabinettstyrelse och partiregering.

Men då detta icke är förenligt med Sveriges författning eller politiska sedvänjor, såsom jag på annat ställe utvecklat¹, och landets högerpartier icke vilja ha en partiregering, så är härmed orsaken till den svåra partisöndringen klar och tillika den personliga hätskhet, hvarmed den föres. Ty kampen om makten blir alltid hatfull och oförsonlig. Det är all historias erfarenhet — utom som nämndt i England med de säregna förhållanden, som där mildra

¹ Engelsk Parlamentarism contra svensk. Ett stycke nutidshistoria. Lund 1916.

densamma. Vår egen historia ger belägg nog härpå, först under frihetstiden och så nu.

Och vid denna strid om makten har ofta inträffat, att det slagna eller underlägsna partiet söker stöd äfven utifrån, när det icke på annat sätt kan störta den hatade regeringen och själf intaga dess plats. Så skedde under frihetstiden och så sker det nu. Icke sympatier allenast för västmakterna och Ryssland utan vrede öfver händelserna i febr. 1914 och hat mot den regering ofvanför partierna och mest dess främste man, som vågade motsätta sig de parlamentariska illusionerna och maktsträfvandet, är den djupare orsaken till fronderiet och försöken att motarbeta den Hammar-skjöldska korrekta neutralitetspolitiken.

Det är den olycksaliga »engelska sjukan» i vårt politiska lif, svärmeriet för den engelska parlamentarismen och dess demokratiska afart det rena folkstyret, som gjort kampen om makten till vänsterpartiernas mål och syfte, och därigenom framkallat partiförvildningen och dess vedervärdiga följd, motarbetande af den egna regeringen på utländsk botten. Inser man emellertid detta, så kan man väl harmas däröfver, men tager också saken mera kallt — äfven om utlandet skulle däraf något missledas i sin uppfattning af den inre ställningen. Vår författning gifver regeringen fast mark under fötterna oberoende af partierna, hvarför den kan taga anfallen med lugn. Det är att hoppas, att den under de pågående förhandlingarna med England städse håller detta i minne. Det skall ock öppna ögonen på motparten, om så behöfs, och lära den förstå, att vänsterpartiernas vänliga miner intet betyda.

Men äfven bortsett från den konstitutionella styrka, som den svenska regeringen trots partisplitet har, så sitter den i förevarande fall med flera trumf på hand — utom vår goda rätt, som borde vara nummer ett. Under närmaste åtta månader ha vi så godt som all förbindelse mellan England och Ryssland i vår hand; och — icke minst viktigt — vi kunna otvifvelaktigt försörja oss själfva genom ett noga beräknadt fördelningssystem beträffande de lifsmedel, som finnas. Vi behöfva således ej ge oss på nåd och onåd. Det är åtskilligt obehag förenadt härmed, men svenska folket har ej ondt af att nödgas dra in på sitt lefnadssätt. Må man blott till-

lämpa indragningen icke minst på restaurantilfvets lyxvanor och festätandet.

Sker detta, så reda vi oss nog för det närvarande. Och för framtiden är ej lönt att nu sörja. Minst af allt bör hotet om kommande repressalier skrämja. Våra råvaror och halffabrikat och åtskilligt annat ha hela världen till marknad, huru än de politiska motsatserna omsättas i ekonomiska murar. För framtiden ha vi intet att frukta, men visserligen ej heller — enligt min mening — mycket att hoppas. De utsikter om en storartad export af industrialster, hvarom nu drömmas så vackra drömmar, skola visa sig bedrägliga och det framför allt af — *brist på armar*.

Må alltså våra underhandlare i England ej låta sig af ekonomiska farhågor för eller förhoppningar om framtiden lockas att skänka efter en tum af hvad den närvarande och närmaste tiden kräfver för uppnående af en modus vivendi med bibehållande af sträng neutralitet och oförminskad nationell värdighet. Det är, hvad man har rätt att af dem hoppas och vänta.

Om järnvägs-, telegraf- och telefontaxornas statsrättsliga natur.

Af

Professor **Robert Malmgren.**

Bestämmandet af de afgifter, som skola erläggas för be-
gagnande af statens järnvägar samt telegraf- och telefonanlägg-
ningar, har hittills skett genom den styrande makten, K. M:t i
statsrådet eller vederbörande centrala ämbetsverk på K. M:ts be-
myndigande. Inom riksdagen har detta prerogativ vid upprepade
tillfällen framkallat opposition, ur såväl grundlagsenlighetens som
lämplighetens synpunkt.

Första gången detta inträffade synes ha varit vid 1885 års
riksdag, i samband med en attack mot konungens ekonomiska
lagstiftningsmakt. I en inom AK redan 1884 väckt och nu för-
nyad motion (n:r 121) påpekades vissa förmenta orättvisor angående
fyr- och båkafgifterna m. m., och då det här rörde sig om »en
djupt ingripande beskattningsfråga, uppgående årligen till över 1 1/2
mill. kronor, som utan riksdagens hörande påläggas svenska folket»,
hvilket förhållande motionären fann vara stridande mot RF §§ 57
och 60, jämförda med § 73, så föreslogs en sådan ändring af RF
§ 89, att ekonomisk lagstiftning, »framför allt den del däraf, som
i någon mån inkräftar på svenska folkets själfbeskattningsrätt»,
komme att behandlas enligt föreskrifterna i RF § 87. KU afstyrkte,
men vid dess utlåtande fanns fogad en reservation af HEDIN, som
påpekade det konstitutionellt betänkliga uti, »att K. M:t allena be-
stämmer sådana allmänna afgifter som järnvägstrafikafgifter och
telegrafporto m. m.», hvilka »till sin ekonomiska natur» vore »af
alldeles enahanda art med postmedlen» (som ju enligt RF § 60

räknas till bevillingarna). Utskottets hemställan bifölls af båda kamrarna utan diskussion¹.

Påföljande år upptogs den af HEDIN uttalade tanken i form af en motion i AK (n:r 87) om ändring af RF § 60 därhän, att järnvägstrafik- och telegrafmedlen skulle hänföras till bevillingarna. KU afstyrkte (utl. n:r 6), men ledamöterna från AK ställde sig välvilliga och hemställde om ett nytt mom. till nämnda § af innehåll, att »särskilda afgifter för begagnande eller omedelbar förman af statens inrättningar eller för påkallande af ämbetsåtgärd må af konungen inom af riksdagen bestämda gränser fastställas». Som motivering anfördes, att den beskattning, som i själfva verket under en eller annan form utöfvades af K. M:t med förment stöd af RF § 89, stode i mer eller mindre tydlig strid med svenska folkets urgamla själfbeskattningsrätt. FK biföll KU:s hemställan utan diskussion, hvaremot AK, som blef färdig med sitt beslut först sedan medkammarens blifvit känt, lät vid utskottets hemställan bero under ogillande af de i dess betänkande uttalade åsikterna om riksdagens beskattningsrätt².

Vid 1887 års januaririksdag återkom samma motion (AK n:r 74), men dess behandling medhans ej före riksdagsupplösningen. — Vid samma års vaderiksdag bragtes frågan om järnvägsmedlen på tal i form af en interpellation i AK, därvid interpellanten (SILJESTRÖM) erinrade om, hurusom inom KU i sammanhang med frågan om den ekonomiska lagstiftningen tvifvel yppats angående gagneligheten af »att riksdagen icke på något sätt medverkar vid bestämmandet af fraktafgifterna å statens järnvägar — riksdagen, som likväl afgör, huruvida portot för ett lokalbref skall vara 5 eller 6 öre, och som bestämmer den obetydligaste tullsats i tulltariffen». Det var dock icke egentligen detta spörsmål, som föranledt interpellationen, utan i stället betänkligheter, som yppats med anledning därpå att rätten att bestämma öfver trafikavgifterna utöfvats, ej af K. M:t, utan af trafikstyrelsen, och i sitt yttrande öfver civilministerns svar å interpellationen betonade interpellanten uttryckligen, att det ej varit hans mening, att riksdagen i fråga om järnvägstaxorna skulle äga

¹ 1885 KU utl. n:r 15; FK prot. III: 41, 29; AK prot. IV: 56, 49.

² 1886 FK prot. III: 31, 1; AK prot. IV: 44, 1.

samma befogenhet, som den ägde öfver tulltaxorna, något som icke heller från annat håll inom kammaren ifrågasattes ¹.

Vid riksdagen 1889 motionerade L. O. SMITH i FK (n:r 58) om upphäfvande af konungens ekonomiska lagstiftningsmakt, under framhållande bl. a. af K. M:ts »orimliga och inkonstitutionella makt» att bestämma järnvägs- och telegraftaxorna, fastän han ej kunde bestämma postportot. Något sakskäl för denna olikhet kunde motionären ej finna, och något formskäl så mycket mindre »som just analogien med postbevillningen, enligt 60 § RF, aldrig borde ha tillåtit minsta tvekan därom att det ankomme på riksdagen att besluta om de nya afgifterna». Motionen afstyrktes af KU utan meningsskiljaktighet och föll i FK med 104 röster mot 9, i AK utan både diskussion och votering ².

Året därpå upptogs genom motion i AK (n:r 229) af A. V. LJUNGMAN det förslag till ändring af RF § 60, som framställdes af reservanterna inom 1886 års riksdags KU, men afstyrktes af KU och föll i båda kamrarna, i AK efter ett yttrande af motionären, däri denne sökte bestrida det ifrågavarande kungliga prerogativet genom åberopande af uttrycket »allmänna afgifter» i § 60 ³.

Vid riksdagen 1891 tillstyrkte AK:s tillfälliga utskott n:r 3 i anledning af väckta motioner en skrivelse till K. M:t med anhållan att K. M:t ville föranstalta om en utredning angående införande af zontariff vid statens järnvägar »samt med ledning af denna utredning vidtaga de åtgärder, som kunna finnas lämpliga». Den citerade formuleringen af utlåtandets kläm är så till vida anmärkningsvärd, som den ena af motionerna gått ut på att K. M:t skulle »för riksdagen framlägga de förslag», vartill utredningen kunde föranleda. Någon kritik af motionen i denna punkt förefinnes dock ej i utlåtandet. Under diskussionen i kammaren begagnade S. A. HEDIN tillfället och gick till storms mot K. M:ts rätt öfver järnvägstaxorna. »Hur länge skall det fortgå så, att K. M:t skall äga uteslutande rätt att bestämma öfver de taxor, af hvilka en af statens största inkomster, nämligen trafikmedlen, beror». Grundlagstiftarne öfverlätto för 80 år sedan åt riksdagen att

¹ 1887 B AK prot. I: 3, 17, 4, 1.

² 1889 KU utl. n:r 12; FK prot. III: 38, 18; AK prot. IV: 47, 3.

³ 1890 KU utl. n:r 15; FK prot. III: 37, 15; AK prot. IV: 45, 30.

ensam bestämma postportot; järnvägsafgifterna vore en mycket viktigare inkomstkälla. K. M:t hade blott »tagit sig denna makt», under det att naturligtvis det rätta hade varit, att efter analogi med postbevillningen K. M:t åtminstone delat denna makt med riksdagen. Han påyrkade därför, att riksdagens begäran om utredning skulle formuleras så som i den nyss citerade motionen. Denna ståndpunkt blef emellertid afvisad af kammaren, som biföll utskottets hemställan utan votering. Något öfverensstämmande beslut af båda kamrarna kom dock ej till stånd, utan frågan förföll¹.

Vid riksdagen 1892 framhölls i en inom AK väckt motion (n:r 151) det oegentliga i att riksdagen, som enligt RF § 57 skulle »allena» reglera statens inkomster, saknade bestämmanderätt öfver så viktiga inkomstkällor som järnvägs-, telegraf- och telefonmedlen, och påyrkades dessas likställande med postmedlen genom en ändring i RF § 60. KU hemställde (utl. n:r 5) på anförda skäl, som dock ej berörde den rättsliga sidan av saken, att motionen ej måtte vinna riksdagens bifall, men nu liksom 1886 reserverade sig AK:s ledamöter i utskottet, och sju af dem påyrkade en sådan ändring af § 60, att järnvägstrafik-, telegraf- och telefonmedlen uppräknades bland bevillningarna. I motiveringen anfördes, att »såväl järnvägstrafik- som telegraf- och telefonmedlen obestriddligen äro af samma statsekonomiska natur som postmedlen», att »följaktligen förstnämnda statsinkomster och skattetitlar otvifvelaktigt, ifall de inrättningar, som gifvit upphof till desamma, vid tiden för nu gällande RF:s antagande funnits till, i likhet med postmedlen såsom arter av bevillning blifvit upptagna under 60 § RF», samt att »fortfarande uraktlåtenhet att inordna merbemälda statsinkomster med deras växande betydelse under skyddet af nyssnämnda § och således deras fortsatta undandragande riksdagens maktsfär icke synes stå väl tillsammans med den 57 § RF». Reservationen vann AK:s bifall, hvaremot FK anslöt sig till utskottsmajoriteten².

I skrifvelse till K. M:t hemställde 1893 års riksdag om utredning rörande möjligheten af »nedsatta afgifter för persontra-

¹ 1891 Mot. AK n:r 123 och 152; TU:s utl. n:r 14; AK prot. II: 29, 43; FK prot. III: 37, 19.

² 1892 FK prot. I: 18, 46; AK prot. II: 22, 31.

fiken å statens järnvägar och införande av persontariff med fallande skala», samt att K. M:t måtte »med ledning af denna utredning vidtaga de åtgärder, som kunna finnas lämpliga». Detta beslut var i öfverensstämmelse såväl med den i ämnet väckta motionen som med tillfälliga utskottets utlåtande, och den af HEDIN vid 1891 års riksdag uttalade uppfattningen hade denna gång ingen förespråkare i kamrarna¹. — Vid samma riksdag återkom A. V. LJUNGMAN med sitt förslag om ändring af § 60, men denna gång så formuleradt, att afgifter för begagnande eller omedelbar förmån af statens inrättningar eller för påkallande af åtgärd från statens ämbets- eller tjänsteman fastställas af riksdagen. Resultatet blef äfven nu afstyrkande från KU:s majoritet och kammарbeslut (så godt som utan diskussion) i enlighet härmed². — Detta upprepades äfven 1895, då emellertid intresset för motionen tydligen var minimalt: motionären var ensam reservant i KU och ställde själf i »liktalet» i kammaren sitt förslag på framtiden³.

1897 återkom i motionsform reservationen från 1892 om järnvägs-, telegraf- och telefonmedlens inrangerande bland bevillningarna, motiverad på ungefär enahanda sätt: då postmedlen hänförs till bevillningarna, hade grundlagstiftarna därigenom »en gång för alla principiellt fastslagit, hur andra samfärdsmedel under statens vård böra anses och behandlas». Denna gång föll motionen i båda kamrarna, i FK utan diskussion och votering, i AK med 110 röster mot 64⁴.

Den 7 april 1905 utfärdade K. M:t bestämmelser om zontariff för trafik å statens järnvägar. Detta uppkallade vid 1906 års riksdags remissdebatt BRANTING, som beklagade, »att f. n. hela detta viktiga statsfinansiella område är undandraget riksdagens närmare granskning». Det vore ett synnerligen stort missförhållande, att, när t. ex. riksdagen hade sitt ord med i afvseende

¹ 1893 Mot. i AK n:r 217; TU:s utl. n:r 20; FK prot. III: 35, 43; AK prot. III: 33, 38; Riksd. Skr. n:r 116.

² 1893 Mot. AK n:r 7; KU:s utl. n:r 13; FK prot. II: 20, 3; AK prot. III: 24, 7.

³ 1895 Mot. AK n:r 166; KU:s utl. n:r 16; FK. prot. III: 29, 41, AK prot. IV: 37, 22.

⁴ 1897 Mot. AK n:r 138; KU:s utl. n:r 4; FK prot. II: 17, 2; AK prot. III: 21, 57.

på hvarje liten förändring i postafgifterna, K. M:t kunde utan riksdagen genomföra en sådan revolution af trafikafgifterna som nu skett; man hade ej funnit det lämpligt att på något sätt underställa det färdiga förslaget riksdagens pröfning. Någon diskussion om åtgärdens grundlagsenlighet uppstod dock ej, och i dechargebetänkandet och debatten därom gjordes ingen anmärkning mot åtgärden i fråga¹.

Riksdagen 1912 antog ett i AK väckt och i tillfälligt utskott tillstyrkt förslag om skrifvelse till K. M:t med begäran, att K. M:t ville öfverväga, huruvida och på hvad sätt ändrade bestämmelser rörande telefonafgifter kunde vara af behöfvat påkallade, »och för riksdagen framlägga det förslag, hvartill utredningen kunde gifva anledning». Riksdagens kamrar enades alltså härvid om den formulering af sin begäran, som af HEDIN vid 1891 års riksdag påyrkats i AK, men som då af kammaren afböjts — en formulering, som brukar innebära, att riksdagen anser sig äga eller åtminstone önskar medbestämmanderätt i den fråga, om hvårs utredande framställning göres. Det finns emellertid ingenting, vare sig i motion, utskottsbetänkande eller kammardebatt, som antyder, att beslutet fattats i medveten anslutning till den uppfattning, som HEDIN vid nämnda tillfälle sökte göra gällande².

Det 1915 utfärdade nya telefonreglementet gaf anledning till spörsmålets upptagande vid innevarande års riksdag. Under remissdebatten i AK vände sig V. RYDÉN mot att sagda reglemente utfärdats i administrativ ordning, hvarigenom regeringen »alldeles otvetydigt» hade »trätt riksdagens rätt för när». I statsverkspropositionen till 1915 års riksdag hade K. M:t uttalat sin afsikt »att söka få till stånd genom riksdagens medverkan en omreglering af telefontaxan», dels för att utjämna telefonkostnaderna, men dels också för att tillföra statskassan en inkomstökning. Det var detta man nu gjort. »På administrativ väg har en beskattning härigenom, om man ser saken totaliter, blifvit pålagd svenska folket». Visserligen kunde regeringen åberopa sig på att zontariffen på sin tid genomfördes utan riksdagens medverkan, »men den beteckna-

¹ 1916 AK prot. I: 3, 15.

² 1912 Mot. AK n:r 28; 3:dje TU utl. n:r 6; AK prot. IV: 34, 29; FK prot. III: 34, 61.

des ock af den riksdag, som då satt, såsom ett öfvergrepp mot riksdagen af den maktfullkomliga regering, som då fauns»¹. Jag har undersökt 1905 års lagtima riksdags protokoll för tiden efter zontarifftaxans utfärdande, men ej kunnat finna något ogillande uttalande af vare sig riksdagen i dess helhet eller någondera kamraren. Ej heller vid 1906 års riksdag framkom, såvidt jag kunnat finna, någon opinionsyttring utöfver det häröfvan citerade yttrandet af BRANTING.

*

Såsom af det föregående framgår, har något bestridande från hela riksdagens sida af K. M:ts rätt att förfoga öfver järnvägs-, telegraf- och telefontaxorna ej förekommit. Det beslut, som 1912 års riksdag fattade, bör rimligtvis ej betraktas annat än som en uttalad *önskan* om medbestämmanderätt. — En undersökning af konstitutionsutskottets dechargebetänkanden ger äfvenledes vid handen, att någon ansvarsåtgärd från utskottets sida med anledning af nyssnämnda rätts praktiserande icke vidtagits eller ens reservationsvis blifvit ifrågasatt. — Av riksdagens kamrar har FK, bortsett från beslutet vid 1912 års riksdag, genomgående ställt sig på K. M:ts sida. AK har däremot vid tvänne tillfällen intagit en motsatt ståndpunkt, nämligen 1886 och 1892. Från enskilda riksdagsmän har opposition upprepade gånger försports och i enstaka fall samlat betydande minoriteter såväl inom AK (1897) som KU (1886 och 1892) hvars majoritet undantagslöst anslutit sig till K. M:t.

De argument, som oppositionen begagnat sig af, äro i hufvudsak följande. Man har fäst uppmärksamheten på den slående likheten mellan postmedlen å ena sidan samt järnvägstrafik- och telegrafmedlen å den andra och framhållit, att, därest järnvägar och telegraf funnits vid tiden för RF:s tillkomst, sistnämnda medel otvifvelaktigt fått en plats bland de i § 60 uppräknade bevillningarna. Här synes det alltså vara en analogisk tillämpning af § 60, som påyrkas. Man har vidare sökt åt uttrycket »allmänna afgifter» i § 60 gifva en sådan tolkning, att däri skulle inbegripas alla afgifter för begagnande af statens inrättningar. Och man har slutligen helt allmänt velat göra gällande, att påläggande af dylika

¹ 1916 AK prot. I: 6,37.

afgifter är en beskättningsåtgärd och därför enligt § 57 beroende af riksdagens samtycke, alldeles oafsedt huruvida § 60 kan åberopas eller ej. — Understundom har argumenteringen allenast afsett att ådagalägga behöfligheten af en grundlagsändring, som för framtiden förhindrade en olämplig, ehuru ej direkt lagstridig praxis. I andra fall — och det är dessa, som här uteslutande intressera oss — har man velat säga, att denna praxis redan med nu gällande grundlagsbestämmelser är olaglig.

Hvad då till en början beträffar sammanställningen af järnvägstrafik- och telegrafmedlen med postmedlen och de därur dragna slutsatserna, må först i förbigående omnämnas, att det år 1886 väckta förslaget om ändring af § 60 i syfte att göra förstnämnda medel till bevillningar af KU bemöttes med ett påpekande af, »att postmedlen icke såsom öfriga särskildt uppräknade bevillningar (med undantag af vissa stämpelpappersmedel) äro skatter, utan särskilda afgifter, som erläggas för begagnande af en statens inrättning», och att man alltså fullt lika logiskt kunde påyrka dessa medels uteslutande från bevillningarna. Detta resonemang kan äga sin riktighet de lege ferenda, men naturligtvis ej då det gäller att fastslå gällande rätt, hvilken odisputabelt bland bevillningar upptar postmedlen trots dessas egenskap att ej vara skatt, utan betalning för utfördt arbete. Lika litet kan man emellertid af likheten mellan postporto och telegramavgift draga den slutsatsen, att telegrafmedlen böra anses som bevillningar. Att tillämpa en grundlagsbestämmelse analogiskt är efter mitt förmenande visserligen icke i och för sig något otillåtligt, icke ens i betraktande af RF § 84¹. Men för det ifrågavarande fallet måste en sådan tillämpning anses utesluten, af det skälet att § 60 tydligen afser att göra en *fullständig uppräknning* af hvad som skall hänföras till bevillningarna.

Vida mera afseende förtjänar åberopandet af andra punkten i § 60: »Ej må några allmänna afgifter, af hvad namn och beskaffenhet som helst, utan riksdagens samtycke kunna förhöjas, tullen å inkommande och utgående spannmål allena undantagen». Uttrycket »allmänna afgifter» synes vid första påseende så pass omfattande, att äfven afgifter för begagnande af järnvägar, telegraf

¹ Jag delar här den uppfattning, som uttalats af ALEXANDERSON i Föreläsningar öfver tryckfrihetsprocessen, ss. 9 ff.

och telefon kunde anses ingå däri, i synnerhet som otvifvelaktigt postportot måste betraktas som en dylik allmän afgift. När icke förty doktrinen städe varit af en motsatt uppfattning, har detta sin grund i det bekanta stadgandet i AnsvL. § 3 om »avgifter hvilkas föremål äro inrättningar till enskildas gemensamma nytta och bekvämlighet». Lagrummet stadgar straff af ämbetets förlust för statsrådsledamot, som tillstyrker konungen »att vidtaga sådant steg, hvilket uppenbarligen är stridande mot RF:s bokstafliga föreskrift uti 57 §, rörande rikets ständers beskattningsrätt, uti 60 §, till förhöjande af den bevillning rikets ständer sig åtagit, eller af sådana artiklar, hvilka i densamma till bevillning räknas, allt sådant till förökande af kronans inkomster», men gör omedelbart därpå följande undantag: »dock härunder icke begripna sådana, i denna 60 § ej omnämnda avgifter, hvilkas föremål äro inrättningar till enskildas gemensamma nytta och bekvämlighet, såsom båk-, bro-, färj- och andra avgifter af dylik beskaffenhet». Detta stadgande har genomgående fattats som en förklaring af § 60, vare sig man åberopat detsamma eller bestridt dess giltighet. Så t. ex. framhöll LU vid 1840—41 års riksdag (utl. n:r 179), att bestämmelsen vore en förklaring af grundlag och som sådan ej på sin rätta plats i AnsvL. A. V. LJUNGMAN i sin ofvannämnda motion vid riksdagen 1895 såg saken på följande sätt: Vid stiftandet af RF hade man åsyftat att göra riksdagens själfbeskattningsrätt så fullständig, att den omfattade icke blott bevillningsavgifter (skatter) och ersättningsavgifter (gebyr), utan äfven »vissa till staten, korporationer eller enskilda utgående avgifter för begagnandet eller omedelbar förmån af anstalter eller inrättningar till allmänhetens eller särskild närings nytta och bekvämlighet. Redan vid stiftandet af AnsvL. gjorde sig emellertid den uppfattningen gällande, att man vid fastställandet af riksdagens nämnda beskattningsmakt gått något för långt, och man vidtog i följd af denna uppfattning äfven den ur konstitutionell synpunkt förkastliga åtgärden att, i stället för en lagligen åvägabragt ändring eller förklaring af 60 § RF, inskränka tillämpningen af samma paragrafs bestämmelser om 'allmänna avgifter' genom att uti bemälda ansvarighetslags § 3 inskjuta följande märkliga ord» (här citeras den nämnda undantagsbestämmelsen). Samma resonnemang finner

man också inom doktrinen. RYDIN t. ex. framhåller, att konungens rätt att bestämma afgifter för begagnande af allmänna inrättningar »erkännes ock i AnsvL. § 3, som undantager från ansvar påbudande eller förhöjning utan riksdagens samtycke af sådana afgifter» etc. (här citeras § 3)¹.

Detta är emellertid en något förhastad slutsats. Däraf att en handling ej blifvit kriminaliserad i AnsvL. följer alldeles icke, att den ej är grundlagsstridig. AnsvL. har nämligen ej stadgat straff för varje grundlagsstridig handling. Tvärtom talar dess 6 § om statsrådsledamots uraktlåtenhet »att de öfriga dem i grundlagen uttryckligen föreskrifna, men i denna AnsvL. icke särskildt uppräknade plikter och föreskrifter iakttaga och fullgöra» och lämnar för sådana fall riksdagen möjlighet att utkräfvat ansvar i form af anmälan enligt RF § 107. I AnsvL. stadgas sålunda t. ex. intet särskildt straff för statsrådsledamot, som råder konungen att utan dom och rannsaking afsätta en domare eller att utan riksdagens medverkan upphäffa allmän civillag. Och när i § 3 påläggandet af båk-, bro-, färj- och dylika afgifter undantages från straff, så *behöfver* detta icke innebära annat än att åtgärder af denna art ej ansetts vara af den konstitutionella betydelse, att de tarfvat kriminalisering.

Det må i detta sammanhang anmärkas, att ifrågavarande undantagsstadgande ej fanns i det ursprungliga, den 6 november 1809 dagtecknade förslaget till AnsvL., hvilket allmänt betraktades som drakoniskt², utan infördes först i det på grund af återremiss omarbetade³. När förstnämnda förslag behandlades i prästeståndet⁴, gjordes från flera talare anmärkning mot den öfverdrifna

¹ RYDIN, Sv. Riksdagen II: 1, s. 165. — Se ock SVEDELIUS, Om statsrådets ansv., s. 558; NAUMANN, Sv. Statsförf. rätt IV: 13; FAHLBECK, RF i historisk belysning, s. 154.

² G. AF WETTERSTEDT skref den 13 nov. 1809 till Adlersparre: »Constitutionsutskottet har utkläckt en drakonisk lag öfver statsrådets ansvarighet. Utom vatten och bröd, spö, trämjär och spanska violen brillera alla andra straff i denna författning. Prästeståndet här redan funnit den magstark, och i de öfriga stånden lära — — — starka oppositioner där emot göras». S. CLASON och C. AF PETERSENS, För hundra år sen II: 181.

³ Se K:U:s betänkanden vid riksd. 1809—10 (särsk. utg. Stockh. 1874).

⁴ 1809 Prästest. prot. III: 494 ff. — Inom adeln och bondeståndet gjordes ingen anmärkning mot § 3. I borgareståndet framställda anmärkningar äro utan intresse för frågan.

strängheten hos § 3. Biskop WEIDMAN framhöll, att den »öppnade en nog bred väg till döden för statsrådets ledamöter». Enligt RF §§ 57, 60 och 73 vore »beskattningsrätten förbehållen åt riksens ständer allena vid allmän riksdag, så att några allmänna afgifter, af hvad namn och beskaffenhet som helst, utan riksens ständers samtycke icke må kunna förhöjas, icke heller nya pålagor påbjudas, uppbaras eller fordras. Efter förutgången pröfning behöfver en ny bro någonstädes anläggas, en annan gammal repareras, och i anseende till ett förhöjdt varupris kunde fråga uppstå om en förhöjd allmän afgift under namn af bropänningar. Af enahanda beskaffenhet skulle en förhöjd frankering kunna anses.» Flera exempel kunde anföras, och det vore icke rimligt, att statsrådet i dylika fall skulle riskera hufvudet. Man ser, att denne talare, hvilken tydligen räknar bropänningar till allmänna afgifter och ett bestämmande af dessa utan riksdagen såsom grundlagsvidrigt lika väl som ett förhöjande af postportot, endast påyrkar en nedsättning af straffskalan. Likaså prosten CASPARSSON, som vände sig mot att »en mänsklig omission i hvad angår en tullminutie (60 § RF), något som kunde dragas till monopolium, eller afgift som förtyddes att vara allmän, skulle kosta lifvet». Professor FAXE fann likaledes det stadgade straffet för strängt och framhöll därvid särskildt den under den pågående riksdagen gjorda erfarenheten, »att alla ledamöter af riksens höglofl. ständer icke tänkte lika om bokstafliga innehållet åtminstone af 60 § RF»¹, vid hvilket förhållande det ej vore rätt att döma statsråd att mista lifvet, »om somliga af dem hade olika begrepp om ordaförståndet i dessa stadganden».

Något positivt stöd för att AnsvL. § 3 varit afsedd att utgöra en förklaring af RF § 60 kan i hvarje fall icke framletas ur ståndens förhandlingar vid AnsvL:s tillkomst, och KU har ej låtit sitt nya

¹ Hvaruti denna försiktigt antydda meningsskiljaktighet består, får man ej upplysning om. Ett exempel därpå finner man dock i ett prot. utdrag, som från adeln öfversändts till prästeståndet och är intaget i dess protokoll för den 4 nov. (Prästest. prot. III: 356). Håri förklarar sig adeln anse mantalspångarna icke kunna räknas bland bevillningarna, utan vara en sådan ränta, som inbegripes under de i 59 § nämnda ordinarie inkomster, hvarföre statsutskottet ej vore befogadt att föreslå höjning eller förminskning däraf.

förslag åtföljas af någon motivering, af hvilken man skulle kunna hämta ledning. Emellertid torde det nog förhålla sig så att grundlagstiftarna 1809 icke velat bestrida konungens rätt att ensam bestämman båk-, bro- och andra dylika afgifter. Före 1809 voro såväl posttaxans fastställande som bestämmandet af båk-, bro- och järn-afgifter konungens ensak. När nu i § 60 postmedlen upptogos bland bevillningarna, medan de öfriga ej särskildt omnämndes, är man berättigad att sluta till att det kungliga prerogativet beträffande dessa lämnats örubbadt. Man kan också lätt förstå anledningen härtill. Rätten att bestämman öfver posttaxan kunde lätt användas »till förökande af kronans inkomster» (AnsvL. § 3) och ett därpå möjliggjordt undanskjutande af riksdagen¹. Båk-, bro- och järn-afgifter åter kunde svårligen tänkas komma att gifva något afsevärdt öfverskott². Det saknas icke heller positiva uttryck för den uppfattningen, att det ifrågavarande prerogativet kvarstod. Från 1809 finnes visserligen intet fullt tydligt uttalande. I tvänne inom borgarståndet aflämnade memorial påpekades vissa missförhållanden inom lots- och fyrväsendet och påyrkades reformer. Memorialen, som först behandlades i EkU och därefter i sammansatt St- och EkU, föranledde en skrifvelse till K. M:t, i hvilken ständerna förklarade sig anse »följande nya stadganden i ämnet tjänliga» och därför i underdånighet anhöllo, »det täcktes E. K. M:t till dem dess nådiga bifall lämna», nämligen bl. a. att en viss angifven båkafgift måtte försvinna, och att »alla speciella detaljer rörande lots- och båkstyrelsen, såsom t. ex. föresläende af förändringar uti lotstaxan eller lots- och båkafgifter — — —, måga öfverlämnas till den blifvande direktionens befattning efter den instruktion, som E. K. M:t för densamma i nåder täcktes utfärda»³. Uttrycket »dess nådiga

¹ Jfr FAHLBECK, RF i historisk belysning, s. 154.

² I ett i borgarståndet (prot. 27/7 1809, s. 780) af BJUHR aflämnadt memorial rörande fyr- och båkväsendet framhölls just att detta ej kunde »nyttjas såsom medel till uppsamlandet af andra inkomster än som jämt erfordras till deras eget underhållande, enär hvarken i äldre eller nyare handlingar kunde visas, att här någonsin händt, hvad som t. ex. vid postverket inträffat, att nämligen efter vederbörandes eller ständernas med gifvande taxan fått tid efter annan höjas icke blott i mån af kostnaden till verkets underhåll, utan vida däröfver, i mening att för kronan någon fond till andra utgifters bestridande skulle blifva att tillgå».

³ 1809 Borgarst. prot. I: 415, 780; HI: 2, 578 ff.; V: 1, 871 ff.

bifall lämna» tyder ju visserligen på att bestämmanderätten förutsättes ligga hos K. M:t, men kan också innebära allenast ett erkännande af medbestämmanderätt. Vid 1815 års riksdag fattades däremot ett beslut, hvars innebörd torde vara fullt klar. Med anledning af ett inom bondeståndet väckt och af St- och BevU behandladt förslag hemställde ständerna, att K. M:t »måtte i nåder täckas låta öfverse och förbättra taxan för lots- och båkafgifter samt däruti fastställa en efter närvarande tids mynt- och pänningevärde lämpad förhöjning, till förmån för statsintraderna», en anhållan som får sin rätta belysning genom en samtidig skrifvelse angående tullafgifterna, i hvilken erinras om att ständerna vid 1812 års riksdag begärt en utredning »i och för den granskning af sjö-tullafgifterna och den vidare åtgärd därmed, som enligt 60 § RF dem tillkommer»¹. — I betraktande häraf bör man i själfva verket kunna acceptera den allmänt vedertagna uppfattningen af AnsvL. § 3 såsom en förklaring af RF § 60: påläggandet af båk-, bro- och färjafgifter utan riksdagens samtycke blir straff-fritt, icke därför att handlingen, ehuru grundlagsbrott, är af mindre betydelse, utan därför att den icke är något grundlagsbrott.

Hvilket ljus kastar nu AnsvL. § 3 öfver begreppet »allmänna afgifter» i RF § 60? — I förbigående må anmärkas, att det naturligtvis ej är fråga om att åberopa förstnämnda lag såsom en *autentisk* förklaring af grundlag, något som vore stridande mot RF § 83, utan endast som *vetenskapligt bevismedel* för att komma underfund med hvad grundlagsstiftarne velat inlägga i ett mindre tydligt uttryck. — AnsvL räknar med två olika slag af afgifter: *å ena sidan* skatter, nämligen dels de i § 60 omnämnda bevillningarna, de särskilda bevillningarna (tull, post etc.) och allmänna bevillningen (»den bevillning rikets ständer sig åtagit»), och dels sådana skatter, som ej äga bevillnings natur (t. ex. grundskatter, mantalspängar); *å andra sidan* »afgifter, hvilkas föremål äro inrättningar till enskildas gemensamma nytta och bekvämlighet». De förra äro odisputabelt »allmänna afgifter»; § 60 stämplrar ju också tullafgifterna såsom allmänna. De senare äro däremot till sin karaktär icke allmänna afgifter; just därför blir det icke grund-

¹ 1815 Bihang till riksst. prot. V: 3, s. 2167.

lagsstridigt, att K. M:t ensam bestämmer dem. Endast under en förutsättning få de karaktären af allmänna, nämligen om de undantagsvis äro i § 60 hänfödda till bevillningarna. AnsvL. förutsätter nämligen, genom uttrycket »sådana i denna 60 § ej omnämnda afgifter», att det bland de i sistnämnda lagrum uppräknade afgifterna finnas sådana, som egentligen äro afgifter till inrättningar för enskildas nytta och bekvämlighet och endast formellt äro skatter. Närmast syftas väl därvid på postportot. Några andra allmänna afgifter än skatterna känner AnsvL. ej. Allmän afgift blir i dess ögon liktydigt med skatt, och när båk- och färjafgifternas bestämmande genom K. M:t ensam icke betraktas som grundlagsstridigt, beror detta på att dylika afgifter ej äro att anse som skatter.

Frågan, huruvida järnvägs-, telegraf- och telefonaavgifterna äro allmänna afgifter blir alltså identisk med frågan, huruvida de äro att betrakta som skatter. Därmed äro vi inne på det sista af de argument, som anförts mot konungens rätt att bestämma förstnämnda afgifter, åberopandet af § 57.

Att postportot ej till sin reella karaktär betraktas såsom skatt, beror uppenbarligen därpå, att det erlägges såsom direkt betalning för en statens prestation, nämligen befordringen af det frankerade brevet. När man däremot betalar stämpelavgift vid inköpanDET af t. ex. en liter punsch, levererar staten icke någon mot afgiften svarande motprestation; afgiften ingår jämte andra inkomster till statskassan, från hvilken sedan allehanda utgifter bestridas. Detta är reell skatt. Däremot är det utan betydelse för en afgifts karaktär, huruvida den totala inkomsten från afgifter till en viss inrättning får disponeras uteslutande till fromma för denna inrättning eller får sammanföras med andra inkomster och användas till bestridande af statsutgifter i allmänhet¹. Det afgörande är, huruvida den afgift, som i ett enskildt fall erlägges, är betalning för en statens *samtidiga* prestation eller endast är ett bidrag till statens utgifter i allmänhet.

¹ I det utl. (nr 13), som AK:s tillf. utskott vid 1883 års riksdag afgaf med anledning af en motion om tyr- och båkmedlens öfverförande till bevillningarna, framskymtar en motsatt uppfattning.

Att med denna distinktion järnvägs-, telegraf- och telefonavgifterna ej äro skatter, synes obehöfligt att påvisa. De äro ju uppenbarligen betalning för en statens prestation. Att sedan dessa avgifter förskaffa staten inkomster, som betydligt öfverstiga utgifterna för vederbörande inrättning, kan icke i och för sig göra någon förändring häri. Eljest skulle man komma till den besynnerliga ståndpunkten, att om de af K. M:t pålagda avgifterna tillföra staten en nettoinkomst, så har K. M:t beskattat folket («om man ser saken totaliter», för att tala med V. RYDÉN) och sålunda kränkt grundlagen, men om avgifterna ej täcka utgifterna, så har K. M:t hållit sig inom lagens rāmärken. Det vill m. a. o. säga, att man först a posteriori, sedan resultatet föreligger, skulle kunna bedöma, huruvida den pålagda avgiften varit en skatt eller en avgift till en inrättning för enskildas nytta och bekvämlighet. K. M:t skulle icke i det ögonblick, då avgiften pålægges, kunna veta, om K. M:t handlar lagligt eller olagligt, ty avgiftens statsrättsliga natur blifve beroende af resultatet. — En annan sak är, att, när grundlagstiftarna förde postportot till bevillingarna, men lämnade konungen frihet att ensam bestämma båk-, färj- o. d. avgifter, detta hade sin grund i att de förra, men icke de senare troddes kunna tillföra kronan ökade inkomster, och att, därest statens inkomstsida 1809 upptagit järnvägstrafik och telegrafmedel och det till samma betydliga öfverskott som nu, det torde vara mer än sannolikt, att listan på bevillningar i § 60 kommit att ökas med sistnämnda medel. Faktiskt finnas de ej upptagna bland bevillingarna, och de sakna de reella skatternas karaktärdrag.

Emellertid måste ännu en sak beröras, innan vi kunna anse oss färdiga med frågan om tillämpligheten af § 57 på föreliggande spörsmål. Vid riksdagen 1909 hemställdes i en inom AK väckt motion (n:r 272) om skrifvelse till K. M:t rörande skatt på telefoner. Skulle man ej kunna tänka sig, att K. M:t stadgade så höga abonnemangavgifter för teleföner, att de ej längre kunde betraktas blott som betalning, utan tillika som ett slags skatt? Naturligtvis vore ett dylikt tillvägagångssätt, därest det åsyftade att skaffa kronan ökade inkomster — och något annat syfte kunde väl ej tänkas — synnerligen misslyckadt. Spörsmålet är därför i hög grad opraktiskt, och bör väl kunna vara tillfredsställande be-

svaradt med en hänvisning på de oöfverstigliga svårigheterna att bestämt fixera gränslinjen mellan skälig betalning och skatt. Riksdagens medbestämmanderätt skulle i hvarje fall ej inträda förr än denna gräns blifvit uppnådd.

*

Doktrinen har genomgående ställt sig på K. M:ts sida i fråga om rätten att bestämma öfver järnvägs-, telegraf- och telefontaxorna — med ett enda undantag beträffande järnvägstaxorna. »Tidskrift utg. af juridiska föreningen i Finland» innehåller i årg. 50 (1914) en af juris doktor N. SÖDERQVIST författad, innehållsrik och intressant, afhandling om »Konungens i Sverige rätt att förfoga öfver statens tillgångar», hvori den meningen uttalas (s. 267), att då statens järnvägar äro fast egendom, bör riksdagen på grund af RF § 77 tillerkännas rätt att fastställa trafiktaxorna. Detta hittills icke berörda grundlagsstadgande föreskrifver som bekant, att »kungsgårdar och kungsladugårdar med därtill lydande hemman och lägenheter, kronoskogar, parker och djurgårdar, krono- och stallängar samt laxfisken och andra kronans fisken samt kronans öfriga lägenheter — — — skola förvaltas efter de grunder, riksdagen därom föreskrifver — — —». SÖDERQVISTS ståndpunkt är nu den, att järnvägsdriften är förvaltning af kronans lägenheter. Att järnvägsområdet med därtill hörande byggnader böra innefattas under det i § 77 använda uttrycket »kronans öfriga lägenheter», är otvifvelaktigt. Därmed är emellertid icke sagt, att järnvägsdriften är ett *förvaltande* af sådana lägenheter. Ty icke hvarje användande af en fastighet blir liktydigt med ett förvaltande. SÖDERQVIST påpekar själf detta (s. 259) och anmärker träffande, att i annat fall § 77 skulle så godt som utplåna RF:s öfriga paragrafer, då det mesta af statsverksamheten försiggår i kronan tillhörig fast egendom och alltså kan sägas vara ett användande af denna. Därför har det heller aldrig påståtts, att riksdagen skulle äga *med stöd af § 77* bestämma telegraf- och telefontaxorna. Att telegrafering, utväxling af telefonsamtal o. d. försiggår från ett rum i en byggnad är naturligtvis lika litet att betrakta som förvaltning af denna byggnad, som de afhandlingar en professor skrifver på sitt arbetsrum är ett förvaltande af den fastighet, i hvilken arbetsrummet är beläget. Det som § 77 förstår med förvaltning måste

vara ett utnyttjande af den fasta egendomens förmögenhetsvärde¹. Telegraf- och telefonverkets byggnader ha tydligtvis också ett sådant värde och kunna följaktligen »förvaltas» enligt § 77, men den förvaltningen består i dels byggnadernas vidmakthållande, dels deras *upplåtande* till telegraf- och telefonverksamheten, hvaremot själfva denna verksamhet visserligen afser — åtminstone i viss mån — att tillföra staten inkomster, men icke med fastigheten som inkomstkälla. Byggnadernas ekonomiska resurser äro utnyttjade i och med deras upplåtande till telegrafverkets begagnande, likasom en privatbyggnad med hyreslägenheter är ekonomiskt utnyttjad i och med lägenheternas uthyrande. — Något annorlunda kunde frågan sägas ligga beträffande järnvägarna. Det kan ju icke bestridas, att järnvägsdriften innefattar icke blott, såsom telegraf- och telefonverksamheten, ett *användande* af fast egendom, utan också ett utnyttjande af dess ekonomiska resurser. Det är emellertid ej nog med att ett dylikt utnyttjande ingår som ett moment i verksamheten; utnyttjandet måste vara det hufvudsakliga momentet, det som ger verksamheten dess karaktär. Verksamheten måste *bestå* i utnyttjandet af fastighetens ekonomiska resurser, och därtill fordras att fastigheten skall vara verksamhetsgrenens väsentliga inkomstkälla eller i hvarje fall afsedd att vara detta. Och det kan man väl svårligen påstå om järnvägsdriften. Järnvägslinje och stationsbyggnader äro — låt vara mycket viktiga och oundgängligen nödvändiga — medel för driftens upprätthållande och alltså för att inkomster skola tillflyta staten, men den hufvudsakliga inkomstkällan ligger dock ej här, lika litet som landsvägar och garage äro den hufvudsakliga inkomstkällan för den som mot betalning uppehåller automobilförbindelse mellan två orter.

Nu har emellertid SÖDERQVIST sökt visa, att icke blott järnvägslinje och byggnader, utan äfven den rullande materielen hör med till järnvägsfastigheten, vid hvilket förhållande det skulle vara odisputabelt, att järnvägsförvaltningen vore ren fastighetsförvaltning. Han erinrar nämligen om, att K. F. d. ¹⁵/₁₀ 1880 ang. lag-

¹ Jfr SÖDERQVIST, a. st., s. 259 f., samt 1851 års KU:s af honom citerade betänkande nr 6, s. 19, där den meningen uttalas, att § 77 har tillämpning blott på sådana lägenheter, som kunna medföra »inkomst eller annan fiskalisk fördel för kronan».

fart, inteckning och utmätning af järnväg m. m. ej blott räknar järnvägslinje och stationsbyggnader som fast egendom, utan också lokomotiv, vagnar etc. som tillbehör. Emellertid säger nämnda förordning i § 1, att »med järnväg förstås i denna förordning sådan *enskild* järnväg, för hvars anläggning konungen medgifvit rätt till förvärfvande af erforderlig mark enligt gällande författningar om jords eller lägenhets afstående för allmänt behof, och hvilken, i följd af konungens vid järnvägens anläggning eller eljest medde lade beslut, är att såsom *enskild* järnväg anse». SÖDERQVIST menar visserligen (s. 268 n. 1), att trots detta »definitionen af begreppet fast egendom gifvelvis är tillämplig äfven å statens järnvägar», men detta måste bestämdt bestridas. Det kan nämligen för stadgandet om den rullande materielen som tillbehör till järnvägen påvisas alldeles bestämda skäl, som icke föreligga, när det gäller statens järnvägar. Lagen i dess helhet föranleddes (enl. yttrande af justitierådet OLIVECRONA i Högsta domstolen) af omtanke om såväl ägarnas rättighet till de af dem anlagda järnvägarna och fordringsägarnas anspråk på betalning därur för lämnad försträckning som ock statens intresse af att den allmänna trafiken blefve uppehållen. Om den rullande materielen t. ex. kunde bli föremål för utmätning särskildt, så kunde därigenom hela trafiken löpa fara att stoppas. Den ifrågavarande definitionen är sålunda tillkommen i alldeles samma rent praktiska syfte som lagen i dess helhet och är lika väl som denna ett uteslutande för enskilda järnvägar afsedt specialstadgande, som icke får extenderas, allra minst till att inverka på konstitutionella förhållanden.

Ledningen af statens affärsverksamhet, hvartill järnvägs-, telegraf- och telefonväsendet räknas, är i eminent mening ett utöfvande af den styrande makten. Regeringsformen utgår ifrån, att denna hör ligga hos K. M:t. Den, som vill göra gällande en inskränkning i K. M:ts maktbefogenheter på detta område, måste kunna peka på ett bestämdt grundlagsbud, som innefattar den påstådda inskränknigen. Efter mitt förmenande kan något stöd för påståendet, att hittills följd praxis i afseende på järnvägs-, telegraf- och telefonavgifters påläggande varit grundlagsstridig, ej hämtas ur något af de åberopade lagrummen, vare sig §§ 57 och 60 eller § 77.

Problemet "Mellaneuropa".

Några anteckningar.

Af

Docenten Gunnar Rexius¹.

Tanken på en ekonomisk sammanslutning mellan Tyskland och Österrike—Ungern är numera snart tre kvarts sekel gammal. Dess första framträdande i klart och målmedvetet fattad form är knutet till den österrikiske handelsministern frih. von Brucks namn, som 1850 på sin regerings uppdrag utarbetade en »Denkschrift» i frågan, hvori han lifligt påyrkade Österrikes upptagande i den tyska »Zollverein». Förslaget öfverlämnades till preussiska

¹ Använd förkortning: Ö.-U. = Österrike-Ungern. (ö.-u. = österrikisk-ungersk.

Litteratur:

Die wirtschaftliche Annäherung zwischen den Deutschen Reiche und seinen Verbündeten, hrsg. von H. Herkner (Schriften des Vereins für Sozialpolitik 155: 1—2) 1916 [cit. SVS I—II]; K. DIEHL, Zur Frage eines zollbündnisses zwischen Deutschland und Ö.-U. 1915; G. GOTHEIN, Europäische Zollunion als Siegespreis?, »Die Hilfe» ^{29/10} 1914; J. JASTROW, Die Mitteleuropäische Zollannäherung und die Meistbegünstigung. (Zwischen Krieg und Frieden 26) 1915; K. KAUTSKY, Die Vereinigten Staaten Mitteleuropas, 1916; F. V. LISZT, Ein europäischer Staatenverband. (Zwischen Krieg und Frieden 2), 1914; H. LOSCH, Die mitteleuropäische Wirtschaftsblock und das Schicksal Belgiens (Zwischen Krieg und Frieden 13), 1915; G. LUKÁCS, Die handelspolitische Interessengemeinschaft zwischen dem deutschen Reiche und Ö.-U., 1913; FR. NAUMANN, Mitteleuropa, 1915; E. PALYI, Deutschland und Ungarn. (Zwischen Krieg und Frieden 19). 1915; EUGEN v. PHILIPPOVICH, Ein Wirtschafts- und Zollverband zwischen Deutschland und Österreich-Ungarn. (Zwischen Krieg und Frieden 14); E. PISTOR, Die Volkswirtschaft Österreich-Ungarns und die Verständigung mit Deutschland. 1915; K. RENNER (pseudonym för R. SPRINGER), Oesterreichs Erneuerung, 1916; KARL FREIHERR v. STENGEL, Zur Frage der wirtschaftlichen und zollpolitischen Einigung von Deutschland und Österreich-Ungarn, 1915; SARTORIUS FREIHERR VON WALTERSHAUSEN, Der Paragraph Elf des Frankfurter Friedens, 1915; JULIUS WOLF, Ein deutsch-österreich-ungarischer Zollverband. 1915; —, Österreich-Ungarns Schicksalstunde, 1915; —, Politisch-wirtschaftliche Zukunft Deutschlands und Österreich-Ungarns nach dem Kriege, 1915; m. fl. Därjämte en mängd tidnings- och tidskriftsartiklar, hvaribland EULENBURG, rec. af en del af de ofvannämnda arbetena i Weltwirtschaftliches Archiv (cit. WWA) VII, 2 (april 1916) s. 379 ff. Se dessutom litteraturredogörelsen hos R. KJELLEN, Världskrigets politiska problem s. 142. Jfr äfven N. WOHLIN, Den europeiska handelspolitikens sannolika omgestaltning efter kriget etc., 1916.

regeringen, men denna ställde sig afvisande och saken strandade. Frågan stod i samband med det aktuella större problemet om ordnandet af Tysklands och Österrikes inbördes ställning, och det var politiska motiv, som behärskade dess behandling. Sedan dess har tanken då och då dykt upp såväl före 1866 års uppgörelse som efter densamma och i synnerhet efter förbundsfördragets avslutande 1879¹.

I Österrike har det af lätt insedda skäl varit de tyska elementen, som hufvudsakligen fört fram frågan och hållit den vid lif. För Tyskland blef saken af större intresse, först när Tyskland började orientera sin politik åt sydost. Österrike blef därmed »bryggan till orienten», den nödvändiga mellanlänken i programmet Hamburg—Bagdad.

Emellertid var det först efter krigsutbrottet 1914, som tanken mera på allvar blef aktuell². Den stämning, som det politiska bundsförwantskapet affödde, erbjöd den en gynnsam jordmån, och fiendernas antydningar om ett ekonomiskt »krig efter kriget», hvarvid centralmakterna skulle komma att i större eller mindre mån utestängas från hittillsvarande främmande marknader, gaf frågan praktisk betydelse i högre grad än förr. Dylika fientliga planer kunde man bäst möta genom en sammanslutning sinsemellan och med bundsförvanterna, Turkiet och (sedermera) Bulgarien, till en stor ekonomisk enhet, som skulle kunna i stor utsträckning stå på egna ben, och från hvilken man i den mån det fanns lämpligt kunde i sin tur utestänga främmande konkurrens.

Frågan tillhör de centrala icke blott i tysk politik, utan i den samtida världspolitiken öfverhufvud. Den innebär spörsmålet, om Tyskland, som förr merendels ansett det ligga i sitt intresse att häfda den »öppna dörrens» politik, nu skall inställa sig i den moderna »nymerkantilistiska» tendensen, beträda de »slutna intressesfärernas» väg, den imperialistiska handelspolitik, där det engelska världsväldet, Förenta Staterna m. fl. af nutidens stormakter börjat gå före.

Den litteratur, som sedan krigsutbrottet behandlat denna fråga i Tyskland och Österrike, är redan synnerligen omfattande och delvis mycket betydande. Förutom en nästan oöferskådlig mängd tidnings- och tidskriftsartiklar har spörsmålet framkallat ett stort antal broschyrer samt ett och annat större arbete. Till de intressantaste bland de sistnämnda hör FRIEDRICH NAUMANN'S »Mitteleuropa» (1915), där den kände politikern med allt det patos, hvaraf han är mäktig, propagerar för ett icke blott ekonomiskt, utan äfven statsrättsligt och kulturellt sammanslutet »Mellaneuropa». Bland de allra tyngst vägande inläggen står ett af den tyska »Verein für Sozialpolitik» utgifvet sammelvek. »Die wirtschaft-

¹ Historik hos PHILIPPOVICH, s. 7 ff.

² Då det skulle blifva för långt att här ingå på frågans förhistoria, hänvisas rörande denna en gång för alla till KJELLEN, Stormakterna, kapp. om Tyskland och Österrike-Ungern.

liche Annäherung zwischen dem deutschen Reiche und seinen Verbündeten» (1916), där problemets olika sidor från rent ekonomiska synpunkter med ingående sakkunskap behandlas af olika fackmän. Dessutom har frågan dryftats af en mängd handelskamrar, industriföreningar, arbetare- och konsumtionsföreningar samt andra korporationer af ekonomisk art.

Diskussionen erbjuder isynnerhet under det första krigsåret en rätt brokig bild. Till krigets första tid, de stora framgångarnas och de högt spända förhoppningarnas tid, höra de mera fantastiska projekten, sådana som tanken om en sammanslutning från Nordkap till Bagdad eller om ett allmänt kontinentaleuropeiskt tullförbund, som skulle innesluta äfven Frankrike och Italien o. s. v. Någon roll i ansvariga kretsar ha dylika projekt aldrig spelat, och nu torde de ha fullständigt försvunnit. Numera synes det endast vara tal om det mera nyktra programmet: sammanslutning med bundsförvanterna. Men härvid gå meningarna i sär i flera hänseenden. Medan somliga vilja i tullförbundet intaga äfven Turkiet och Bulgarien, vilja andra begränsa det till Tyskland och Ö.-U., och medan de flesta endast tänka på en ekonomisk sammanslutning (i förening med politisk allians), plädera andra, främst bland dem Naumann, äfven för ett statsrättsligt förenadt »Mitteleuropa». Emellertid är man i allmänhet ense därom, att den nu aktuella frågan kan begränsas till spörsmålet om det ekonomiska närmandet mellan Tyskland och Ö.-U., medan frågorna såväl om de öfriga bundsförvanternas anslutning som sammanslutningens utsträckning utöfver det ekonomiska gebitet komma i andra hand. Först när en lämplig form är funnen för den tysk-österrikiska ekonomiska sammanslutningen, hvilken redan i och för sig erbjuder stora svårigheter, blir det tid att tänka på andra maktens anslutning.

Frågan om förhållandet mellan Tyskland och Ö.-U har därför blifvit den dominerande, och det är till denna, vi här vilja begränsa vår undersökning. Redan den är emellertid ytterst omfattande, och det kan inom en tidskriftsartikels ram gifvetvis endast blifva fråga om en orientering i frågans viktigaste moment.

De allra flesta bland dem, som hittills deltagit i diskussionen, ha uttalat sympatier för sammanslutningsplanen. Dock ha helt afvisande röster äfven framträdt och det från olika håll. Somliga österrikiska industrier ha ställt sig skeptiska eller afböjande af fruktan för öfvermäktig tysk konkurrens¹. Eustaka tyska industrier ha intagit samma hållning. Å andra sidan har en bestämd opposition framträdt från tyskt socialdemokratiskt håll. K. KAUTSKY (Die Vereinigten Staaten Mitteleuropas, 1916) bannlyser projektet såsom en kapitalistisk och imperialistisk tanke, som vore aggressiv till sin tendens och skulle efter kriget underhålla en fortsatt spänning

¹ Se SVS II, s. 129 ff.

samt leda till nya krig. Långt ifrån att betyda ett närmande till den internationella sammanslutning, som vore socialdemokratiens framtidsideal, innebure förbundet ett fjärande därifrån. Andra socialdemokrater ha däremot uppträdt som lifliga förespråkare för tullförbundet¹, och partiet synes vara starkt splittradt i denna fråga, både i Tyskland och i Ö.U.² Slutligen ha nationalekonomer såsom DIEHL och framförallt GOTHEIN och EULENBURG ur ekonomiska synpunkter ställt sig tviflande eller afvisande³. Särskildt tungt vågande synas de invändningar vara, som den sistnämnde har att rikta mot planen i det ofvan omnämnda sammverket, där han behandlar en så viktig sida af frågan som dess betydelse för den tyska industrien. I den stora skaran av tillstyrkande röster utgöra emellertid opponenterna en försvinnande minoritet. Möjligt är, att, såsom EULENBURG förmodar⁴, deras antal skulle varit större, om icke »borgfräden» och ömsesidig hänsyn i båda länderna till bundsförvanten föranledt mången att inhibera sin kritik. I Österrike synes det hittills hufvudsakligen ha varit de tyska elementen, som tagit till orda i frågan. Tvifvelsutän är det bland Österrikes tyskar, som planen har sina varmaste anhängare; här spela gifvetvis kultur- och etnopolitiska synpunkter starkt in.

Emellertid synes det bland de mera tongifvande knappast vara någon, som tänker sig en fullständig tullunion med alldeles fritt varuutbyte mellan de båda länderna, åtminstone icke en sådan genomförd nu på en gång. Den ö.-u. industrien fordrar oeftergiffligen skydd mot öfvermäktig konkurrens från den tyska, enligt de mera optimistiskas mening dock endast under en tid, tills den

¹ Så ledamoten af österrikiska riksrådet RUDOLF SPRINGER (pseudonym Dr K. RENNER), Oesterreichs Erneuerung (1916).

² Se härom företrädesvis protokollen från den socialdemokratiska konferensen i Berlin i jan. 1916, med titel »Die Bestrebungen für eine wirtschaftliche Annäherung Deutschlands und Ö.-U.s. Protokoll der Verhandlungen, der am 9. Januar 1916 zwischen der sozialdemokratischen Fraktion des deutschen Reichstages, dem sozialdemokratischen Parteivorstand und Parteausschuss, der Generalkommission und den Vorständen der deutschen Gewerkschaften, einer Vertretung des Zentralverbandes deutschen Konsumveriene und einer Vertretung der sozialdemokratischen Partei Österreichs und der österreichischen Gewerkschaften in Berlin über die wirtschaftliche Annäherung Deutschlands und Ö.-U.s stattfanden. Hrsg. vom Vorstände der sozialdemokratischen Partei Deutschlands».

Bland de betänkligheter, som där gjordes gällande af opponenter (Ledebour, Hoch m. fl.) var den, att förbundet skulle draga med sig höjning af den yttre tullgränsen. För detta fall yrkade t. ex. Ledebour bestämdt afslag. Samma betänkligheter från frihandelsvänligt håll och från konsumentsynpunkt komma även till synes här och hvar i broschyrlitteraturen.

³ GOTHEIN dock blott mot fullständig tullunion, men ej absolut mot ett förbund med preferenstillar, blott detta kan bringas »in ein unanfechtbares staatsrechtliches Verhältnis, ohne dass wir auf die Vorteile der Meistbegünstigungsklausel dritten Ländern gegenüber zu verzichten brauchen». Men detta är just den svåra frågan.

⁴ WWA VII: 2, s. 382.

ö. u. industrien hunnit växa sig nog stark att kunna uthärda den tyska konkurrensen. Hvad frågan i praktiken gäller, är således införandet af ett system med *preferenstullar* mellan Tyskland och Ö.-U. Detta kan sedan tänkas ordnad på olika sätt. Man kan tänka sig en gemensam yttre tullgräns, d. v. s. en gemensamt fastställd »Aussentarifff» (till hvilken hvarterdera landet emellertid skulle få efter sina speciella behof göra tillägg inom en viss gräns), följaktligen gemensamt uppträdande vid avslutandet af handelsfördrag utåt; men därjämte en »Zwischenzollinie», en inre tullgräns mellan kontrahenterna, som gifvetvis skulle vara betydligt lägre än den yttre och så låg som möjligt. Eller också kunde det ordnas så, att kontrahenterna fastställde sina tulltariffer själfständigt hvar för sig, men genom inbördes öfverenskommelse med gifve tullnedsättningar sinsemellan. Detta vore tydligtvis en lösare form af sammanslutning, men utgjorde dock ett verkligt tullförbund, icke blott ett handelsfördrag, så länge man blott fasthölle principen, att de företräden, som beviljades förbundsbrodern, icke finge medgifvas någon annan främmande stat.

Mot de olika handelspolitiska alternativen korrespondera, såsom synes, olika alternativ med avseende på förbundets statsrättsliga organisation. Vill man af staterna göra en handelspolitisk enhet med gemensam yttre tullgräns, så blir man så godt som tvungen att tillskapa gemensamma myndigheter, ett gemensamt »Zollparlament» eller åtminstone en gemensam kommission. Nöjer man sig med »Vorzugsbehandlung», skulle dylika möjligen kunna undvåras. Det är, som NAUMANN påpekar, »die alte Frage von Bundesstaat oder Staatenbund aufs Handelspolitische übertragen»¹. Den lösare enheten vore lättare att åvägabringa, emedan den fordrade färre statsrättsliga nydaningar, men den fastare vore enligt N. att föredraga, emedan »sie allein ermöglicht eine reichsdeutsche Fürsorge auch für die ö. u. Wirtschaftszukunft»².

De fördelar, som skulle kunna ernås genom tullförbundet, ligga delvis i öppen dag, så till vida som de utgöras af de allmänna fördelar, som dispositionen af ett stort, ekonomiskt slutet produktions- och konsumtionsområde alltid skänker. Det stora området erbjuder en stor tryggad inre marknad och på samma gång underlättad tillgång på råvaror. Följden af bådadera blir ökad produktion, hvarmed i sin tur följer större möjlighet till rationell arbetsfördelning och specialisering, ökad intensitet i produktionen, nedbringning af produkternas priser och därmed ökad konsumtion och höjdt välstånd³. Dessutom skulle sammanslut-

¹ A. a. s. 219: »Die Technische Grundfrage aber ist, ob die zwei oder drei Handelsstaaten eine gemeinsame Handelspolitik mit Zwischengrenze oder zwei Handelspolitiken mit Gemeinsamkeitseinrichtungen haben wollen und können».

² S. 222. Jfr i öfrigt angående de olika möjligheterna J. WOLF, Ein deutsch-österreichisch-ungarischer Zollverband; EULENBURG SVS II, s. 7 ff., STOLPER, ibid. s. 153 ff. och andra uppsatser i samma verk; WOHLIN, a. a.

³ Det är, som synes, till stor del samma fördelar, som plägat tillskrivas frihandeln.

ningen ge förbundet ökad betydelse på världsmarknaden. En ekonomisk enhet på 120 mill. invånare¹ skulle (under förutsättning af gemensam handelspolitik utåt) där blifva en mäktig faktor och kunna tilltvinga sig bättre villkor, än hvardera staten ensam kunde göra. Ville man icke ätas ut från världsmarknaden af de ekonomiska stormakterna England, Amerika och Ryssland, vore en sammanslutning nödvändig, där man kunde i största möjliga mån vinna den »autarki», som dessa ägde. Ytterst skulle därmed centralmakternas politiska makt stegras, och detta framträder alltid som den ekonomiska förbundstankens hufvudsyfte.

När det talas om »autarkien» såsom en af sammanslutningens väntade resultat, så förutsätter man tydligtvis antingen Turkiets (och möjligen andra Balkanstaters) inträde i förbundet eller också tvåmaktsförbundets herravälde öfver den turkisk-levantinska marknaden. Ty ensamma förmå icke Tyskland och Ö.-U. komplettera hvarandra. Därtill äro de allt för lika i ekonomisk struktur. Tyskland är numera en utpräglad industristat med stort importbehof af landbruksprodukter. Men Ö.-U. har icke mycket af sådana att undvara, ty det ungerska öfverskottet kompenseras fullständigt af österrikiskt importbehof. I sin helhet är Ö.-U. icke längre såsom för några årtionden sedan en agrarstat, utan står på öfvergången till industristatens typ. Tyskland och Ö.-U. förhålla sig, såsom NAUMANN säger, ekonomiskt till hvarandra mera som två bröder än som man och kvinna. De komplettera hvarandra icke, utan de konkurrera. Detta läge komplicerar förbundsproblemet, såsom vi senare skola finna.

Men hvad Tyskland behöfver och icke kan få från Ö.-U., det finnes i rikt mått i Turkiet och Balkan. Detta gör, att sammanslutningen mellan Tyskland och Ö.-U. tillskrifves utomordentligt stor betydelse för ordnandet af Ö.-U:s ekonomiska och därmed också politiska förhållande till grannländerna i söder och sydost. Det spända förhållande, som sedan länge rådt till dessa och som blef den yttre anledningen till världskriget, beror nämligen icke blott på panslavism och rasmotsatser, utan lika mycket på handelspolitiska intressekonflikter. Balkanstaterna äro utpräglade agrarstater; deras hufvudsakliga ekonomiska intresse är gynnsamma exportvillkor för deras jordbruksprodukter. Men Ö.-U. har intet behof af dessa och har under inflytande af ungerska agrarintressen rest höga tullmurar till skydd för sitt inhemska jordbruk. Detta har väckt mycken afvoghet i de angränsande Balkanstaterna Rumänien och Serbien, i synnerhet i det sistnämnda, som på samma gång af Österrike hindrades att komma fram till hafvet och hvars ekonomiska lif därigenom blef insnördt i en träng tvångströja. Detta har gjort, att förhållandet både till Rumänien och Serbien under långa tider närmast kunnat betecknas som ett handelskrig, hvilket naturligtvis äfven vållat politisk spänning.

¹ Om Turkiet och Bulgarien tillkomme vida större.

Här anses det, att en sammanslutning af de båda centralmakterna skulle kunna i grund förändra förhållandena. Tyskland har användning för Balkans jordbruksprodukter, och ett med Tyskland förenadt Ö.-U. kan därför medge Balkanstaterna de gynnsamma importvillkor för deras export, som de åstunda. Ingen åtgärd skulle, anse österrikiska författare, vara mera än denna ågnad att förbättra Ö.-U:s politiska förhållande till Balkanstaterna och att om möjligt draga några af dem öfver från Ryssland på Ö.-U:s sida, i all synnerhet som det själfst spannmålsexporterande Ryssland i ekonomiskt hänseende icke har några förmåner att bjuda dem. Att detta är ett intresse äfven för Tyskland, ligger i öppen dag.

Men äfven ekonomiskt skulle det härigenom förbättrade förhållandet till Balkan blifva till stort gagn för de båda centralmakterna. I gengäld för tillmötesgåendet mot Balkanstaternas spannmålsexportintressen skulle både den tyska och den ö.-u. industrien vinna goda importvillkor därstädes. För båda vore detta viktigt. Ö.-U:s industri har där sin närmast liggande och naturligaste marknad, och äfven för den tyska skulle Balkan, anse tullförbundets vänner, blifva en viktig afsättningsplats, i synnerhet om en hel del andra marknader stängdes.

Från tyskt håll invändes stundom, att Tysklands handel med Balkan lika väl och t. o. m. billigare kan föras sjövägen (öfver Hamburg-Gibraltor) och att förbundet med Ö.-U. ur denna synpunkt vore öfverflödigt. Denna tanke afvisas emellertid af österrikiska författare med en viss indignation som ett slag i ansiktet på Ö.-U.¹

* * *

Dessa äro, i stora drag tecknade, de *allmänna* fördelar af förbundet, hvilka skulle komma båda kontrahenterna i lika hög grad eller förbundet såsom helhet till del. Frågan måste emellertid också skärskådas ur synpunkten af hvardera partens speciella intressen. Det är nämligen tydligt, då det gäller ett förbund mellan tvenne själfständiga stater, att det icke är nog med att bådas sammanlagda styrka ökas, utan man måste också se till, att hvardera parten blir belåten med anordningen. Ty i annat fall — om t. ex. den svagare staten nedtryckes till ställning af råvaruproducerande koloni åt den starkare — skulle förbundet lätt kunna blifva en söndrande faktor i stället för en enande, en ständig källa till missnöje för den part, som ansåg sina intressen uppoffrade till förbundsbroderns fördel. Och då vore förbundets syfte ju i grund förfeladt.

Vi ha därför nu att betrakta problemet dels ur ö.-u., dels ur tysk specialsynpunkt och därvid särskildt med hänsyn till de båda stora hufvudnäringarna jordbruk och industri²; därvid

¹ Så t. ex. SPIETHOFF, SVS I, s. 30.

² Se härom närmare de ingående utredningarna i SVS.

emellertid ihågkommande, att specialintressena ofta tillika — ej blott indirekt i nyss anförda mening, utan äfven direkt — äro det helas intressen.

Österrike-Ungerns ekonomiska struktur kan betecknas så, att det står på väg att från agrarstat öfvergå till att blifva industristat och att denna utveckling nu fortskridit så långt, att dess export af landbruksprodukter ej längre öfverstiger dess import däraf¹. Detta öfvergångsläge har i förening med andra omständigheter gjort handelsbalansen sedan 1908 i tilltagande grad passiv²; råvarorna ha behöfts i landet, medan å andra sidan industrien ännu icke nått den utveckling, att dess export kunnat hjälpa upp balansen.

Den ojämförligt främsta platsen såväl i Ö.-U:s import som dess export intager Tyskland. Handeln med Tyskland utgör omkring 40 % af totalomsättningen³. Handelsbalansen med Tyskland följer i stort sedt samma kurva som den allmänna handelsbalansen: aktiv till och med 1907, sedan i stigande grad passiv⁴. Här beror emellertid omslaget 1907—08 icke blott på de nyssnämnda inre ekonomiska förhållandena i Ö.-U., utan också på ett par andra omständigheter. Nämligen dels på den allmänna starka utvecklingen af Tysklands ekonomiska kraft, som medfört en starkt ökad tysk export *åt alla håll*, dels på handelsfördraget 1906, hvarigenom Ö.-U. nedsatte tullskyddet på en del industrivaror i förhoppning om att såsom ersättning vinna ökad export af landbruksprodukter, en förhoppning som emellertid icke gått i uppfyllelse. — Exporten till Tyskland bestod 1912—13 till 28,9 % af lifsmedel, 49,5 % af industriella råvaror och halffabrikat samt 21,4 % af helfabrikat. Motsvarande siffror för importen från Tyskland utgjorde resp. 3,8, 46,0 samt 50,1 %⁵.

Mot bakgrunden af dessa siffror förstår man lätt de betänkligheter, som från ö.-u. håll kunna hysas mot tullförbundet. För landtbruket bör visserligen förbundet erbjuda så godt som utslutande fördelar, i synnerhet som dess afkastning genom stegrad intensitet och modernare metoder anses böra kunna högst afsevärdt ökas utöfver de nuvarande måtten, hvilka hållas nere genom extensivt brukningssätt och i många afseenden efterblifna förhållanden. Men för industrien står saken helt annorlunda.

¹ Se statistiken t. ex. hos PISTOR.

² $\frac{\text{Import}}{\text{Export}}$ i millioner österrikiska Kronen:

1903 $\frac{1936}{2236}$, 1907 $\frac{2587}{2658}$, 1913 $\frac{3509}{2988}$ (efter PISTOR s. 120).

³ 1913 $\frac{\text{Imp. från Tyskland } 1366}{\text{Exp. till Tyskland } 1110}$ af total $\frac{3509}{2988}$ mill. Kr.

⁴ $\frac{\text{Imp. från Tyskland}}{\text{Exp. till Tyskland}}$: 1903 $\frac{706}{1024}$, 1907 $\frac{993}{1085}$, 1913 $\frac{1397}{1143}$.

⁵ Se EULENBURGS tabeller, SVS II s. 126. Jfr. de specificerade hos PISTOR s. 126.

Österrike har under de senare årtiondena skaffat sig en i och för sig icke obetydlig industri, och äfven Ungern har på sista tiden sökt uppamma en sådan inom sig. Vissa grenar anses stå på hög teknisk nivå, men i det hela taget utmärkes den ö.-u. industrien af den brist på energi och företagsamhet, som ofta plägar tillvitats hela den ö.-u. kulturen. Den har vuxit upp under högt tullskydd och delvis statssubvention. Den har slagit sig till ro inom sina tullmurar och begagnat sitt monopol på den inhemska marknaden till att hålla priserna höga i stället för att genom förbättrad organisation och däraf möjliggjorda lägre priser öka af-sättningen. I vissa fall betingas de höga priserna också af höga produktionskostnader, beroende på brist inom landet på nödvändiga råvaror (framförallt stenkol och koks), på de höga lifsmedelspriserna o. s. v. Men industrialstrens dyrhet begränsa i sin tur afsättningen. Och så har industrien råkat in i en »Sackgasse», där den lider af inneslängdhet och trånga vyer. Genom anslutningen till Tysklands rörligare ekonomiska lif och genom den större marknad, som tullförbundet skulle erbjuda, vänta förbundstankens väner friskare vindar inom den ö.-u. industrien samt en utveckling af dess energi, som skulle sätta den i stånd att genast utbärda någon tullsänkning gent emot Tyskland och efterhand enligt de mest optimistiskas förhoppningar ett fullständigt borttagande af tullgränsen. Emellertid synas alla österrikiska författare vara ense om, att Ö.-U:s industri tillsvidare ovillkorligen måste beredas skydd gent emot den tyska, dels i form af mellan-tullar, dels genom kartellbildning, hvarigenom exempelvis uppdelning af marknaden skulle kunna företagas och den ö.-u. industrien garanteras ett visst afsättningsområde. Problemet blir emellertid här att anbringa dessa skyddsanordningar så, att de icke för Tyskland neutralisera de fördelar, som detta skulle ha af förbundet. Härom närmare i det följande.

En besvärlig hake utgör den ungerska industriens specialintressen. Dess tillkomst är ett led i Ungerns själfständighetspolitik under de senare årtiondena. Utan starkare stöd i landets naturliga förutsättningar, med markerad brist på viktiga råvaror, har Ungern på artificiell väg (genom statssubventioner o. d.) uppdrifvit en egen industri², och till dennas skydd gjort anspråk på tullgräns gent emot Österrike. Detta har länge varit en af de på dagordningen stående unionella tvistefrågorna,³ 1898 var det bl. a. detta anspråk, som förhindrade förnyelsen af »Ausgleich» och sedan ställt unionen utan sådan; 1907 afslöts i stället ett handelsfördrag på 10 år.

¹ Jfr. de ingående undersökningarna i SVS I om »Die österreichische Landwirtschaft» af BALLOD och om »Die Landwirtschaft Ungarns» af FELLER.

² Ett undantag utgöra gifvetvis de industrigrenar, som bearbeta jord- och skogsbruksprodukter. Dessa hvila på fast naturlig grund och stå högt. Så kvarn-, socker-, brännvins-, trävaru-, pappers- och läderindustrierna.

³ Närmare härom KJELLEN, Stormakterna, I, s. 119 ff.

Om Ungern vidhåller detta kraf vid ett tullförbund med Tyskland, skulle man sålunda få två inre tullgränser. Österrikiska och tyska författare synas frukta en sådan hållning från Ungerns sida, och auktoritativa representanter för de ungerska näringarna ha vid de under kriget förda diskussionerna ställt den i utsikt¹. Tydligt skulle detta väsentligt komplicera frågan, och de förra författarne, i synnerhet de österrikiska, afvisa anspråket kategoriskt och med en viss förtrytelse. Utan omsvep förklara de, att detta betydde hela sammanslutningstankens undergång, och söka enträget förmå ungrarna att göra denna uppoffring för den gemensamma saken, så mycket mer som den låge i deras eget intresse genom det uppsving, förbundet skulle bereda Ungerns hufvudnäring, jordbruket och de på denna stödda industrierna. Till lockelserna fogas hotelser: ungerska industritullar komma att besvaras af österrikiska jordbrukstullar, hvilket skulle betyda en förlust för Ungerns jordbruk, som vida öfverstege de möjliga vinsterna för dess industri. Man besvärjer ungrarna att icke genom sin separatpolitik bringa hela den stora mellaneuropeiska förbundsiden på fall, att icke låta »dieses kümmerliche, blutlehere Kunsterzeugnis ohne Lebenskraft und Wachstumsenergie,» som den ungerska industrien utgjorde, få företrädet »vor der Teilnahme an einem zukunftvollen, reich gegliederten Weltunternehmen»².

Mycket beror tydligtvis här på i hvad mån kriget skall hafva svetsat Ungern närmare samman med Österrike och gjort slut på dess separatpolitik. Möjligen får man i detta hänseende icke hysa allt för stora förväntningar. Och i så fall kan den berörda frågan blifva en af de svåraste stöttestenarna vid den »mellaneuropeiska» planens förverkligande.

För *Tyskland* ligger frågan afsevärdt annorlunda än för Ö.-U., både hvad fördelar och olägenheter beträffar.

Detta faller omedelbart i ögonen när man af statistiken finner, att medan handeln med Tyskland utgjorde 40 % af Ö.-U:s totalomsättning, så har Ö.-U. en vida mindre betydande plats i Tysklands handel: Ö.-U. är endast representeradt med 8 % af Tysklands import, 11 % af dess export³. Slutsatsen är tydlig: för Tyskland har förbundet icke på långt när så stor direkt ekonomisk betydelse som för Ö.-U., därför att Ö.-U. endast är en af Tysklands många marknader och icke en marknad af afgörande betydelse. Men därmed sammanhänger, att de invändningar, som i Ö.-U. kunna göras mot förbundet, icke komma i fråga i Tyskland. Konkurrensen från Ö.-U. kan den starkare förbundsbrodern taga med lugn. Vissa specialintressen kunna kanske ha olägenhet däraf, men i det stora hela torde den blifva ofarlig. Den tyske

¹ Se SVS I, s. 43 äfvensom PALYI, Deutschland und Ungarn (rec. af EULENBURG i WWA VII:2, s. 398 f.).

² SPIETHOFF, SVS I, s. 46, jfr. s. 44 f.; PISTOR s. 163 ff.

³ SVS I, 23.

ationalekonom, ESSLEN, som i det förutnämnda sammelvirket behandlar frågans betydelse för det tyska jordbruket¹, kommer till det resultatet, att förbundet för detta icke skulle hafva någon större betydelse, vare sig till fördel eller till nackdel. Den friare importen skulle icke skada det tyska jordbruket, alldenstund Ö.-U:s exportkraft vore mycket begränsad². Men å andra sidan skulle sammanslutningen icke förmå trygga Tysklands spannmålsbehof under dåliga skördeår, enär det visade sig, att de dåliga åren i Tyskland och i Ö.-U. vanligen sammanfölla. Detta syfte skulle nås endast genom Bulgariens och i synnerhet Rumäniens anslutning. Här får Ö.-U. sålunda för Tyskland mindre betydelse i och för sig, och sin egentliga betydelse såsom brygga till Balkan.

De tyska agrarintressena äro därför nu i allmänhet för förbundet på grund af dettas för dem ofarliga karaktär. Emellertid bör beaktas, att den af förbundets vänner väntade intensiveringen af Österrikes och speciellt Ungerns jordbruk kan komma att stärka dettas exportkraft väsentligt öfver nuvarande mått, och att i så fall friktioner med det tyska jordbruket icke synas uteslutna. I fråga om den tyska industrien råder en enstämmig uppfattning, att denna i stort sedt föga skulle beröras af den ö.-u. konkurrensen, äfven om ett fåtal brancher möjligen komme att erfara några rubbningar.

Den stora hufvudinvändningen ligger här på en helt annan punkt. Den ligger i farhågan för att förbundet skulle kunna skada Tysklands förbindelser med andra marknader och där vålla Tyskland förluster, som övertvägde vinsterna af den inre marknadens utvidgning. Här skymtar man, hvad som för Tyskland är frågans kärnpunkt. Det *kontinentala* och det *oceaniska* programmet³, som sedan länge varit i viss mån konkurrerande, men icke varit oförenliga utan kunnat samtidigt fullföljas, träda i öppen konflikt. Det gäller ett steg på den kontinentala linjen, som kan verka hämmande på den oceaniska utvecklingen. GOTHEIN angaf här tonen för oppositionen: »Oesterreichs Aufgabe und Zukunft liegt an der Donau und auf den Balkan, die unsere auf dem Wasser»⁴.

Huru skulle nu sammanslutningen med Ö.-U. kunna skada Tysklands ekonomiska expansion på andra marknader? Jo, på tvenne sätt. För det första skulle Tyskland vid ingående af handelsfördrag blifva bundet vid Österrikes medverkan. Vissérigen kunde formellt sedt ett förbund tänkas, som förenade hvardera partens fullständiga handlingsfrihet utåt. Men med ett sådant förbund vore (äfven med preferenstillar) just icke mycket vunnet, enär hvardera kontrahenten då kunde genom fördrag med andra

¹ SVS, I, s. 191 ff.

² DIEHL har emellertid en motsatt uppfattning i denna fråga.

³ Jfr. KJELLÉN, Världskrigets pol. problem, s. 138 ff.

⁴ Die Hilfe ^{29/10} 1914.

slater bevilja dem förmåner, som i det närmaste neutraliserade de fördelar, som förbundsbrodern erhållit. Hur än gemensamheten formellt organiserades, vore en reell samverkan vid handelsfördrags afslutande med utlandet enligt de flestas mening oundgänglig. Men här kunde det tänkas, att Ö.-U. blefve Tyskland en black om foten. Ö.-U. skulle kunna skjuta sina specialintressen i vägen för Tysklands världspolitiska intressen.

Ännu viktigare är en annan sak. Då Tyskland gåfve Ö.-U. en särställning framför de många andra nationer, som hittills hört till kategorien »mest gynnade», så skulle dessa i sin tur svara med att vägra Tyskland villkoren som mest gynnad nation, hvarigenom Tysklands förbindelser skulle i högsta grad försvåras. Då det af de flesta anses ligga i förbundets väsen, att Tyskland icke finge ställa någon stat i paritet med Ö.-U., så blefve det nästan omöjligt att organisera förbundet så, att de icke framkallade repressalieåtgärdér från andra håll¹.

Detta är opponenternas hufvudinvändning och synbarligen ett tungt vägande argument, hvartill ingen kan undgå att taga allvarlig hänsyn.

Förbundets apologeter bemöta ofta invändningen så, att Tyskland efter kriget i *alla händelser* komme att blifva mindre väl bemött på de stora världsmarknader, som behärskades af ententemakterna och deras vasaller, och att förbundet därför i förhållande till dem snarare finge defensiv än offensiv karaktär². Hvarpå opponenterna invända, att den nuvarande politiska konstellationen vore helt tillfällig, att flera bland Tysklands nuvarande fiender om några år kunde vara dess vänner, att det därför vore oklokt att låsa fast sin handelspolitik för lång tid framåt; hvarjämte sammanslutningen också skulle bidraga att förhindra ett förbättradt förhållande till de nuvarande fienderna³. Å andra sidan göra förbundstankens anhängare gällande, att den yttre marknaden för Tyskland endast spelade rollen af »ausgleichender Hilfsmittel» till den inre. På den inre hvilade det tyska näringslivet. Denna förstärkande och utvidgning ersatte därför mer än fullständigt den eventuella förlusten af vissa yttre marknader⁴. I rak strid häremot häfda opponenterna sydöstlinjens relativt underordnade betydelse.

Ytterst måste naturligtvis svaret på dessa frågor blifva beroende af en ingående undersökning af de fördelar, som stå att vinna genom förbundet, och deras omfattning i förhållande till de eventuella nackdelarna. Frågan blir, om förbundet, trots det speciella skydd som Ö.-U. måste betinga sig, erbjuder Tyskland fördelar tillräckligt stora för att uppväga de eventuella förlusterna på vissa yttre marknader.

¹ Jfr. GOTHEINS anf. uttal. Närmare om detta problem WOHLIN, a. a.

² Så SPIETHOFF SVS I, s. 55 f.

³ Så särskildt EULENBURG i SVS II och i den anf. rec. i WWA.

⁴ SPIETHOFF a. a.

Då det tyska jordbruket, som vi sett, ställer sig i stort sedt neutralt till förbundsfrågan, kommer den afgörande tonvikten att ligga på dess betydelse för den tyska industrien. Den mest ingående undersökningen häraf har verkställts i det omnämnda sammelverket af en af opponenterna, EULENBURG (prof. i Leipzig), som kommer till det resultatet att helt och hållet afstyrka förbundet. Då hans inlägg säkerligen är det på oppositionssidan mest betydande, torde det vara af intresse att lästa uppmärksamheten på några af dess hufvudargument.

Då en fullständig tullunion måste anses utesluten, tänker sig förf. praktiskt sedt två olika möjligheter för utgestaltningen af ett preferenstullsystem. Den ena, att Ö.-U. behölle sina hittillsvarande tullsatser mot Tyskland i hufvudsak oförändrade, men höjde den yttre tullgränsen; den andra, att preferenstullarna samtidigt innebure verklig nedsättning af hittillsvarande tariffer. Den förra anordningen betydde, att den tyska industrien skulle vinna sin ökade afsättning i Ö.-U. genom undanträngande af främmande konkurrens, den senare, att förmånerna skulle vinnas dels i konkurrens med den ö.-u. industrien och dels på grundval af ökad konsumtion i Ö.-U.

För att undersöka det förra alternativets praktiska verkningar uppställer förf. en tabell öfver Tysklands andel i Ö.-U:s import af industriartiklar i genomsnitt under åren 1912—13. Tabellen har följande utseende:¹

	Einfuhr (in Millionen Kronen)		
	überhaupt	aus Deutsch- land	in Prozent
I. Elektrotechnik	37,4	34,2	92,4
Literatur und Kunst.....	63,6	57,4	90,2
Brennstoffe	278,9	223,2	80,0
Papierindustrie.....	53,4	40,3	75,5
Eisenindustrie.....	85,0	63,4	74,6
Keramische Industrie	33,0	23,3	70,6
Maschinen und Apparate	215,9	144,0	66,8
Leder- und Kautschukindustrie.....	188,9	123,7	65,6
II. Chemische Industrie.....	117,1	70,0	59,8
Holz- und Schnitzstoffe	67,8	35,7	52,6
Metallverarbeitung.....	166,9	85,3	51,0
Edelmetalle.....	60,1	29,0	48,3
Nahrungsmittelgewerbe	62,6	19,9	31,8
Mineralien.....	86,3	24,7	28,6
Textilindustrie.....	905,5	255,9	28,3
Öle und Harze.....	61,5	16,2	26,3

¹ SVS II. s. 78.

Den förra gruppen omfattar, som synes, de grenar, där Ö.-U. redan nu hämtar mer än två tredjedelar af hela sin import från Tyskland, nämligen sammanlagdt 711 mill. Kr. af 956. Den import från annat håll, som skulle kunna utträngas, representerar sålunda endast omkring $\frac{1}{4}$ milliard Kr. och är alltså ej särdeles afsevärd. Endast under de två sista rubrikerna inom denna grupp — maskiner och apparater samt läder- och kautschuk-industri — förefinnes en någorlunda betydande främmande import, 72 resp. 65 mill. kr. Men denna import består, såsom förf. påvisar, antingen av råvaror, som Tyskland icke frambringa, eller af specialartiklar, som tillverkas under gynnsammare naturliga betingelser på annat håll och som Tyskland därför själf importerar (så t. ex. vissa slags maskiner från England och Förenta Staterna). Inom hela denna grupp finnes sålunda icke mycket att vinna.

Väsentligt annorlunda ligger tydligtvis saken i fråga om den andra gruppen. Här representerar totalimporten ett värde af 1,528 mill. Kr., hvaraf endast 537 komma från Tyskland, men återstoden, c:a 1 milliard, från andra håll. Även här består emellertid den främmande importen till mycket stor del antingen af råvaror, som Tyskland icke äger, eller af specialartiklar, som det icke lönar sig att producera i Tyskland, alldenstund de tillverkas annorstädes under gynnsammare naturliga villkor. Så t. ex. i den ojämförligt största importposten, textilindustrien, utgöres icke mindre än 87 % af råvaror till stor del från Indien och Amerika. 216 mill. Kr. af Ö.-U:s totalimport kom från brittiska Indien (särskildt material för bomulls- och linneindustrien samt oljor och harts), ett säkert tecken till att det här var fråga om varor, som Tyskland ej kan lämna. Lika litet kan Tyskland ersätta t. ex. bomulls- eller mineralimporten från Förenta staterna eller järnmalmimporten från Sverige.

Allt som allt anser förf., att mycket litet skulle kunna vinnas på denna väg, d. v. s. genom utträngande af främmande konkurrens. Skulle, såsom sannolikt är, förbundet framkalla repressalie-åtgärder i andra länder, så att Tysklands afsättningsmöjligheter där försämrades, komme Tyskland icke att finna någon ersättning därför i den ö.-u. marknaden. Förbundet betydde en ren förlust och vore, om det organiserades på detta sätt, alldeles oantagligt för Tyskland. Men just på detta sätt var det som man önskade se det tillämpadt inom de starka protektionistiska kretsarna i Ö.-U., där man redan länge varit missnöjd med de tullnedsättningar, som i 1906 års handelstraktat medgifvits Tyskland.

Återstår den andra möjligheten: att preferenstillarna betydde en verklig nedsättning af nuvarande tullsats, såsom man i Tyskland i allmänhet tänkte sig saken. I detta fall berodde emellertid allt på, hur pass höga tullar gent emot Tyskland Ö.-U. fordrade att få behålla. Men här blefve det antagligen mycket svårt att sammanjämka intressena. Ty det är ju just den tyska industrien, som är den ö.-u:s farligaste konkurrent, och det är främst

emot denna, som den behöfver skyddas. Förf. har icke stora förhoppningar på Ö.-U:s villighet att uppoffra sina intressen. Och om Ö.-U. vill ensidigt häfda dessa, om det t. ex. vill gent emot Tyskland ha låga tullar på råvaror och halffabrikat, men höga på helfabrikat, så kränkas Tysklands mest vitala intressen. Tyskland skulle genom råvaruexport bidraga att göra den ö.-u. konkurrenten stark. men se sina egna fabrikat utestängda.

Antag emellertid ömsesidigt tillmötesgående, och likformig nedsättning af tullsatserna efter hela linjen. Ej ens i detta fall väntar emellertid förf. några afsevärda fördelar för Tyskland. Visserligen skulle då importen från Tyskland af vissa industriprodukter säkerligen afsevärdt ökas, men merendels icke på grund af ökad köpkraft hos befolkningen, utan på bekostnad af den ö.-u. industrien. Detta skulle leda till, att vissa ö.-u. industrigrenar kväfdes, och detta skulle i sin tur ha till följd, att importen från Tyskland i vissa andra grenar hämmades. Så t. ex. utgöres den tyska exporten af maskiner, kemiska artiklar och vissa järnvaror till stor del af artiklar, som användas af den ö.-u. industrien. Skulle vissa grenar af den senare kväfvast, så skulle därmed äfven den nyssnämnda tyska exporten reduceras. Hvad man vann med ena handen, kunde man lätt förlora med den andra. En verklig fördel finge man af tullförbundet, endast om ökningen af den tyska exporten kunde grunda sig på ökad köpkraft hos Ö.-U:s befolkning. Den centrala hufvuduppgiften vore därför att stärka Ö.-U:s ekonomiska kraft.

Det är den ledande grundtanken i förf:s hela utredning, att Tysklands exportmöjligheter icke berodde uteslutande eller ens i första hand på tullsatserna, d. v. s. på tillgången till marknaden, utan framför allt på marknaden egen »Aufnahmefähigkeit». Och denna stärktes icke genom förbundet i och för sig. Befolkningens köpkraft höjdes icke genom tillhandahållandet af tyska industrivaror¹, som vore billigare än de inhemska, ty de höga priserna på lifsmedel, bostäder och andra nödvändighetsartiklar förblefve oberörda däraf, och det vore genom dem som folkets ekonomiska kraft nedsattes. Utan hvad det gällde var att höja landets produktionskraft. Hvarje handelsförhållande är ju dubbelsidigt. »Es kommt ja nicht nur auf das Abnehmen, sondern auch auf das Bezahlen an». Ö.-U:s möjlighet att upptaga en ökad tysk export berodde därför ytterst på dess förmåga att själf i ökad utsträckning framställa och exportera »Gegenwerte». Endast ett ekonomiskt starkt Ö.-U. kan vara af värde såsom bundsförvant för Tysklands industri. Allt beror därför ytterst på Ö.-U:s egna ekonomiska utvecklingsmöjligheter.

Och på dessa har förf. en myckst pessimistisk syn. Ö.-U. är af naturen de starkt begränsade möjligheternas land. Det saknar inom sig tillräckliga mängder af viktiga råvaror: så de båda

¹ Detta är en sats, hvaremot andra tyska förf. opponerat.

grundpelarna för all större industri, kol och järn, vidare koppar och mineralsalter. Dess läge är ogynnsamt, med kort kust och svåra transportförhållanden. Den etnografiska förbistringen, de olika folkslagens olika grad af naturlig begåfning, utgör också ett afsevärdt hinder. — Till dessa naturliga förhållanden komma andra af kulturell och politisk art. Förvaltningen är i mycket efterblifven och fattig på initiativ. Men å andra sidan har det enskilda initiativet slappats genom vana vid statligt förmynderskap. Statens ingripande i det ekonomiska lifvet har varit betydligt starkare än i västra Europa. Stora lager af folket äro kulturellt efterblifna: i Österrike är $\frac{1}{6}$ af befolkningen analfabeter; i Ungern $\frac{1}{3}$. En svår olägenhet är kapitalbristen: nationalförmögenheten uppgår till 107 milliarder Kr., d. v. s. 2,100 pr inv., medan motsvarande siffror för Tyskland äro 300 och 4,100. Den sociala utvecklingen är vida mindre framskriden än i Tyskland, hvilket afspeglas bl. a. af städernas långsamma utveckling: i Ö.-U. bor endast $\frac{1}{16}$ af folkmängden i storstäder (9 till antalet) och $\frac{1}{9}$ i städer öfverhufvud med minst 50 t. inv., medan i Tyskland motsvarande siffror äro $\frac{1}{5}$ (i 48 storstäder) och $\frac{1}{4}$.

Dessa förhållanden ändras icke på en dag. Det är, säger förf., »jene historisch-natürlichen Bedingungen, die die volkswirtschaftliche Struktur bestimmen und damit auch dem internationalen Gütertausch das Gepräge geben» i vida högre grad än tullpolitiken. »Die Zollpolitik kann sich immer nur innerhalb eng bestimmter Grenzen entwickeln, in die die anderen Entwicklungsmöglichkeiten eingestellt sind»¹. Tullförbundet i och för sig skulle icke eller föga kunna bidra till Ö.-U:s ekonomiska stärkande. Man talar om den rationella arbetsfördelningen, som skulle stärka båda kontrahenterna. Ö.-U. skulle kunna specialisera sig på de industrigrenar, för hvilka det har de bästa naturliga förutsättningarna, och inom dem draga fördel af den utvidgade marknaden. Men detta är en illusion, ty de industrigrenar, där Ö.-U. står starkast, äro merendels mera periferiska (glas, porslin, modevaror o. d.) och icke utslagsgifvande för ett folks hushållning. Det kan dock icke aldeles lämnas de viktiga grundindustrierna: järnindustri, kemisk industri o. s. v. Arbetsfördelningen blifve här blott relativ. Ej heller kan det uppväga Tysklands industriexport genom egen råvaruexport. Af arbetsfördelningens och specialiseringens fördelar får man därför ej vänta för mycket.

Nej, för Ö.-U:s ekonomiska stärkande vore framförallt inre reformer i Ö.-U. nödvändiga — den tullpolitiska frågan komme i andra rummet. Så t. ex. jordbrukets höjande till större intensitet. Härför fordrades reformer i agrarförfattningen och kolonisationsförhållanden (storgodsens styckning, hvarigenom den starka emigrationen skulle hejdas). Vidare behöfdes reformer i kreditväsendet, transportförhållandena och många andra administrations-

¹ A. a. s. 76.

grenar, öfverhufvud en ny och friskare anda i förvaltningen. Och framför allt behöfdes kapital. Här kunde Tyskland träda stödjande vid sidan. Tyska banker kunde slå sig ned i Ö.-U. och befrukta marknaden med tyskt kapital. Tysk teknik och industri kunde medverka vid jordbrukets upphjälpande. Vidare kunde man underlätta det ömsesidiga varuutbytet genom fraktpolitik och förbättrande af kommunikationerna etc. äfvensom genom tariffördrag, som *icke* ginge ut på preferenstullar, men hvilade på ömsesidigt tillmötesgående vid uppgörandet af de allmänna tarifferna. På detta sätt skulle man kunna främja förbindelserna lika mycket som genom preferenstullar, men utan att därvid ha företagit något, som kunde utmana utlandet och ådraga centralmakterna ovänlig behandling på främmande marknader. Men tullförbundet borde man undvika, därför att det skulle leda till slitningar mellan de båda förbundna, sändra i stället för att ena, och därför att det icke erbjöde några fördelar (hvarken i form af autarki, rationell arbetsfördelning eller ökad afsättningsmöjlighet för den tyska industrien), som tillnärmelsevis kunde uppväga de sannolika olägenheter, som därigenom skulle vållas Tysklands handel på de större, yttre marknaderna.

Man skulle kanske kunna anmärka mot Eulenburgs undersökning, att han tager för liten hänsyn till de möjligheter, som Turkiets och eventuellt vissa Balkanstaters anslutning skulle erbjuda, eller till de fördelar, som sammanslutningen med Ö.-U. skulle skänka med afseende på förbindelserna med Balkan och lilla Orienten. Här ligger dock, såsom redan framhållits, en af frågans kärnpunkter. Att sammanslutningen med Ö.-U. ensamt icke i och för sig skulle i särskildt hög grad öka Tysklands möjligheter till autarki, ej heller stärka dess industris afsättningsmöjligheter i den grad, att eventuella förluster af andra marknader täcktes, faller ju ganska snart i ögonen för enhver, som betraktar Ö.-U:s nuvarande ekonomiska fysiologi. Först Balkan och Orienten gifva väldet dess naturliga afrundning — vare sig införlifvade i samma handelspolitiska enhet eller ekonomiskt penetrerade utan formligt tullförbund. Först i de utpräglade agrarstaterna på Balkan och Orienten, men icke i det halft industrialiserade Ö.-U., finner den utpräglade industristaten Tyskland sitt komplement, som kan upptaga dess industriprodukter mot riklig gengäld af råvaror af olika slag. Såsom brygga till Orienten får Ö.-U. för Tyskland kanske sin hufvudsakliga betydelse.

Eulenburg förbiser emellertid icke dessa synpunkter. Men han behandlar dem helt kort, varnar för att vänta för mycket af handeln med Balkan och Orienten. Det är små folk, med låga invånarantal och framför allt låg kulturnivå och svag köpkraft, som man där möter¹. I Tysklands totalhandel representera de endast en låg procent. Som en ren chimär betecknar han den bl. a. af PALY förfäktade meningen, att Tyskland på denna mark-

¹ A. a. s. 99 f. och s. 119.

nad skulle få ersättning för hvad det förlorade i väster. Hvertill komme, att Balkan kan nås sjövägen, hvadan tullförbundet med Ö.-U. ur denna synpunkt icke vore en nödvändighet.

Jag har här åt argumenten *mot* tullförbundet ägnat en något större uppmärksamhet än den af deras kvantitativa andel i diskussionen betingade. Detta icke därför att de synas vara afgörande, om också, de förefalla tungt vägande, utan hufvudsakligen därför, att fördelarna till stor del ligga i öppen dag, medan opponenternas kritik är instruktiv såsom gifvande en uppfattning af problem och svårigheter, som ofta icke genast falla i ögonen. Härmed sammanhänger också, att en stor del af den litteratur, som propagerat för sammanslutningen, inskränkt sig att anföra allmänna politiska synpunkter, men åsidosatt de ekonomiska detaljspörsmålen. Ofta nog får man ge Eulenburg rätt däri, att agitationen för förbundet uppbäres mera af politisk stämning än af grundliga ekonomiska beräkningar;¹ om också alla torde vara ense därom, att ett grundligt hänsynstagande äfven till de ekonomiska detaljspörsmålen är nödvändigt, emedan man annars riskerar att förbundets politiska effekt kan blifva rakt motsatt den önskade. Att förbundstankens realisering är förbunden med stora svårigheter, erkännes äfven af dess mest entusiastiska anhängare sådana som Naumann o. a. Som en hufvudsvårighet betraktar man allmänt, liksom Eulenburg, Ö.-U:s efterblifvenhet, och som ett centralt problem ter sig för alla Ö.-U:s inre reorganisation med tysk hjälp. Eulenburgs hufvudsynpunkt, att förbundets värde just till god del beror på Ö.-U:s inre utvecklingsmöjligheter, torde också biträdas af de flesta. Men i fråga om uppskattningen af dessa divergera meningarna starkt. Eulenburgs pessimism i detta afseende är afgörande för hans negativa ståndpunkt i tullförbundsfrågan. Förbundsvännerna däremot, i all synnerhet ö.-u. författare (Pistor, Philippovich, Spiethoff m. fl.) anstränga sig däremot att framlägga skäl för en ljusare syn på Ö.-U:s framtid.

I viss mån sväfvat hela diskussionen ännu i luften, så länge krigets utgång ännu icke är afgjord. Skulle t. ex. denna blifva ogynnsam för Tyskland och leda till att dettas sydöstliga förbindelser afstängdes,² så förlorar också sammanslutningen med Ö.-U. en god del af sin betydelse. Men äfven i motsatt fall kommer frågans läge tydligtvis att i hög grad bli influerad af de förändringar af territoriell och annan art, som kriget kan komma att medföra, och hvilka bl. a. kunna blifva af betydelse för frågan om sydostlinjens relativa vikt i förhållande till Tysklands öfriga marknader.³

¹ Särskildt rec. i WWA VII: 2.

² En möjlighet, som visserligen numera synes blifva allt mera osannolik.

³ Sedan denna uppsats insändts till tryckning (okt. 1916), har ytterligare utkommit framför allt en tredje del af Verein für Sozialpolitik's sammelvärk, hvarjämte tidskriftsinläggen fortfarande flöda ymnigt.

Staten i svenskt språkbruk.

Terminologiska anteckningar.

Af

Professor **Rudolf Kjellén.**

I min nyligen i denna tidskrift publicerade uppsats om »statskunskapens objekt» hänvisar jag på ett ställe (s. 229) till en af mig utförd språkhistorisk undersökning af själfva termen *stat*, och uttalar därvid förhoppningen att snart kunna publicera densamma. Det är denna förhoppning, som jag nu är i tillfälle att realisera.

Hvad jag här har att bjuda, är endast några anteckningar, och detta alldeles öfvervägande ur officiella författnings- och förvaltningsakter allena.* Jag är icke blind för begränsningen i detta material, men håller dock före att det just i detta fall måste betraktas som någorlunda representativt. Statsakterna bilda väl just den litteratur där man speciellt bör vänta sig statens namn antadt, sedan det en gång naturaliserats i språket; det vill åtminstone synas som skulle man där ha det största behovet af ordet.

Gifvetvis hade det varit af stort värde, om jag vid denna lilla undersökning haft fullständig tillgång till samlingarne för Svenska Akademiens Ordboksarbete. Tyvärr har detta tillfälle i det hela varit mig förmenadt, endast på en punkt har jag genom lektor HJELMQVIST's välvilja kunnat begagna mig däraf — men detta också på en af de allra viktigaste (nedan s. 306).

Som anteckningarne nu publiceras, utgöra de i allt väsentligt ett brottstycke af en föreläsning vid Göteborgs Högskola, hållen ^{20/10} 1908 såsom nummer 2 i serien »Staten som lifsform». Endast ett och annat tillägg är nu bifogadt.

* * *

Som bekant var det först MACCHIAVELLI 1514, i själfva inledningen till sin bok om »Il principe», som gjorde termen stat till ett gångbart mynt i den andliga samfärdseln. Termen framstod här som lösningen på ett språkligt problem: att finna en beteckning, nog neutral och vid att täcka såväl motsatsen mellan

fristater (reppublica) och monarkier (regno) som motsatsen mellan medeltidens landstater (terra) och dess liksom antikens stadstater (citta, civitas, πόλις)¹.

Redan vid århundradets slut höres ordet i England² och Frankrike. I Tyskland skulle det ännu länge få vänta på hemortsrätten; och när det på 1700-talet börjar allmännare höras, så har det ännu icke stannat på hela riket utan snarare på dess mera provinsiella elementer, så att man talar om riket som »Staaten». Då kejsar Frans II år 1804 resignerade till Österrikes kejsarkrona, så talar han alltså om sina oafhångiga »Königreiche und Staaten», liksom om «den vereinigten Oesterreichischen Staaten-Körper», liknande pluraler användas 1806 om Württemberg och 1820 om Baden, och själfva Preussens Författningssamling upphörde först på nyårsdagen 1907 att rubriceras som »Gesetz-Sammlung für die Königl. Preussischen Staaten»³.

Denna beteckning är icke alldeles okänd äfven i Sverige; sålunda höra vi ett arbete i svensk statskunskap 1731 omtalas som behandlande »svenska staterna»⁴. I vårt land har den terminologiska utvecklingen emellertid gått andra och tidigare vägar. Vi öfvergå nu till en betraktelse häraf, hvarvid undersökningen må vidgas ut öfver ordets alla betydelse.

Det visar sig nämligen, att ordet täcker en hel del olika tankeskiftningar hos oss. Det etymologiska sambandet med latinarnes »status», eller tillstånd i allmänhet utan särskild bimering, är i det hela för vårt språköra försvunnet; det dröjer kvar endast i osmålt form hos diplomaternas »*status quo*» och läkarnas »*status præsens*», eller ock i sammansättningar som mekanikernas *statik* och siffermännens *statistik*, för att icke tala om *statisterna* på teatern. Det vill dock synas, som om ordet en gång varit på väg att naturaliseras i denna neutrala mening. När vi i 1626 års kansliordning se omtaladt behofvet att »i vårt arkivo må finnas rättelse icke allenast öfver vår egen *stat*, utan ock *främmandes*, enkannerligen våre *nabors*», så synes denna genitiv utmärka ordet såsom betydande tillstånd och intet därutöver. Säkerligen

¹ Se JELLINEK, Allg. Staatslehre, 1914 s. 131 f., och REHM, Allg. Staatslehre 1907, s. 14 f. — Det klassiska stället hos Macchiavelli lyder: »Tutti gli *stati*, tutti i dominii, che hanno avuto ed hanno imperio sopra gli uomini, sono *stati* e sono o reppubliche o principati». Sammanhanget visar, att hans synpunkt på själfva staten är den från Aristoteles nedärfda: författningsgemenskapen.

² I det bekanta Hamlet-stället »something is rotten in the *state* of Denmark» har man velat biförklara ordet »*state*» såsom endast afseende tillstånd (hos prinsen af D.), se ARNE VON KOCH i *Moderna språk*, juni 1915, ss. 157 ff.; jfr ibm okt. 1915, ss. 199 ff. Stället är icke det enda där Shakespeare använder termen, se JELLINEK s. 133 n. 1.

³ Det var föröfrigt först den preussiska »Allgem. Landrecht» af 1794, som bröt med bruket att i titlar använda det franska *État* i st. för *Staat*; se REHM, s. 17, jfr JELLINEK s. 133 f.

⁴ ANNERSTEDT, Uppsala Universitets Historia, III, del 2, s. 358; jfr nedan.

afses icke heller något mera i 1634 års RF., då det på ett ställe heter, att »fädernesrikets» lyckliga utveckling mera är att tillräkna Guds barmhertighet än en god »*riksens stat*», och på ett annat talas om förhållanden som »vänt upp och ned på *staten*».

Vid denna tid hade ordet emellertid redan börjat användas i en specifik mening, som skulle visa sig mera lifskraftig. I instruktionen för Kammarkollegium 1618 — öfverhufvud den första statsakt, där jag mött ordet — förekommer det i sammanställningen som »*riksens stat och förmögenhet*» samt »hvad staten kan tåla». Sammanhanget gör icke tvifvelaktigt att det nu afser ett särskildt slag af tillstånd, nämligen det finansiella: rikets budget eller delar däraf. Denna terminologi synes redan på 1600-talet ha ingått i det allmänna medvetandet, däröm vittnar *statskontorets* namn med dess *statskommissarie* sedan 1680, och då frihetstidens grundlagar fastslogo »*1696 års stat*» som normalstat, så afsågo de som bekant ingenting mera än Karl XI:s stora ordinarie hushållningsplan.

Denna betydelse är rent af dominerande för ordets användning i vår ännu gällande RF. af 1809; den finnes i uttrycken »*rikets stat*», statens reglerande, statsverket; när § 59 talar om »hvad staten kan tarfva utöfver de ordinarie inkomsterna» eller § 60 direkt om »*statens inkomster*», så är äfven detta i själfva verket samma mening, afser alltså hushållningsplanen, icke den hvars hushåll det är frågan om. Samma vittnesbörd bär en så framstående institution som *statsutskottet* sedan 1809.

Med denna mening i ordet *stat* äro vi också alltjämt mycket förtrogna, vare sig vi tala om vår beklagligt stora årliga *riksstat* eller, i öfverförd bemärkelse, om vissa landarbetares beklagligt fattiga *stat* från herrgården. Men på detta statsbegrepp kunna vi icke bygga någon statskunskap. Föra vi tilläfsventyrs en »*stor stat*», så hysa vi nog icke därför några stormaktsdrömmar, och om någon skulle nödgas »*ge upp sin stat*», så behöfver han visserligen icke fördenskull förtvifla om fäderneslandet. Skulle statskunskapen anpassas efter denna bemärkelse i ordet, då blefve den magrare än någonsin: en kameralkunskap allena.

Icke heller kunna vi afse de *stater och kårer*, som katalogiseras i *statskalendern* — ecklesiastikstaten, landsstaten o. s. v. — änskönt bekantskapen med dem liksom med riksstaten icke synes oss likgiltig för vårt större statsbegrepp. Här framstår ordet i en ny skiftning, men med afseende å olika delar inom statsstyrelsen. Dessa stats tjänare äro organer blott, liksom riksstaten är hushållningsplanen, för ett stort allmänväsen — romarnes »*res publica*» grekernas »*τὸ κοινόν*» — som vi också i dess helhet beteckna med ordet *stat*. Att vår statskunskap här afseende på detta väsen är a priori klart. Men en noggrannare eftertanke skall nu uppenbara, att äfven härinom i själfva verket gömma sig olika begrepp.

Ett af dem står i öfverensstämmelse med den etymologi, som föranledde Macchiavelli att starta ordet. Stat är det rättsliga tillståndet, författningsformen, mer och mer fortskridet att beteckna bäraren af detta tillstånd eller statsmakten gent emot alla partikulära företeelser inom samhället. Perspektivet är här anlagdt subjektivt, från en utsiktspunkt inom statens medborgerliga sfär. Det är så att säga ett inrikes begrepp. Denna stat aftecknar sig alltså emot individerna som en motsats; likaså mot samhälle, kyrka, land och folk, kommun, parti o. s. v. Det är den stat som i vårt land gjorde upp affären med malm- och sockertrusterna. När vi tala därom, faller accenten genast på kollektivum såsom något annat än enskilda intressen. Det är Boströms »publika» samhälle, med de privata som nödvändig bakgrund. Detta är den stat, som vi möta i begreppen statsmakt, statskyrka, statsegendom, statsjärnvägar, statsintresse, alltjämt sedd inifrån och nedifrån, i motsats mot privata sammanslutningar och privata förhållanden. Med allt detta står denna stat inför vår föreställning som ett *abstraktum*. Vi kunna se dess organer, ämbetena; vi kunna känna dess funktioner, lagstiftning, beskattning, rättskipning; vi kunna följa den på företagarestyr, se den fullfölja sociala och ekonomiska stråfvanden -- men vi kunna icke så att säga se dess ansikte, vi göra oss ingen personlig föreställning därom. Den är en juridisk person liksom ett bolag eller ett sterbhus, ej mer. Själfrve konungen, där en sådan finnes, är blott en yttre symbol för detta stora, abstrakta väsen.

Staten i denna meningsdistinktion är nu ett ganska sent »begrepp i vår historia», för att anlita Geijers ord om människan själf. Det heter länge *riket* (»meniga riket») eller *regementet*, *kronan* eller rent af *fäderneslandet*. Ännu i 1809 års RF. är riket den normala termen, äfven i sammanhang där ingen som helst territorial mening synes häfta vid tanken (»rikets tjänst» i §§ 35, 47, 102; »rikets allmänna hushållning» § 89; »rikets domstol» eller »riksrätten», motsvarande tyskarnes Staatsgerichtshof, i §§ 101, 102). Vår grundlags »magna charta», § 16, som drar upp gränslinjerna emellan statsmakt och enskild frihet, nämner icke statens namn, utan gömmer dess begrepp inom konungens: den individuella rätten framställes som en inskränkning i konungens handlingsfrihet eller styrande makt. En annan frihetsparagraf är § 86, som värnar tryckfriheten mot offentlig censur, och vi ha ett vittnesmål från en af de främste grundlagsstiftarne¹ att man här tänkt på icke den verkställande eller lagstiftande eller dömande makten för sig, utan »kollektivt hela den allmänna myndighet, hvaraf dessa tre blott äro delar»; men icke heller här använder lagstiftaren ordet stat, som för oss genast erbjuder sig, utan säger »den offentliga makten».

¹ A. G. SILFVERSTOLPE i Konstitutionsutskottet^{10/}, 1810, se dess tryckta handlingar s. 439.

Det är öfverhufvud endast vid två tillfällen som vår gällande främsta författningsurkund använder statens namn klart i här ifrågavarande betydelse, nämligen i sammansättningarna *statsförfattning* och *statsråd* med åtföljande *statsministrar*. Vi erinra oss nu, att ämbetsiteln statsråd här icke är alldeles ny i vår historia, utan i själfva verket återupptogs efter ett sekels vakans; den unge Karl XII hade nämligen år 1697 inkallat sina statssekreterare Polus och Piper i rådet och gett dem titeln statsråd, men den bortföll med den enes död 1708 och den andres fångenskap 1709. *Statssekreterare*-namnet leder oss ännu längre tillbaka, nämligen till 1634 års RF, artt. 12 och 42, där det dock endast förekommer i den latinska dräkten »secretarius status», samt till 1661 års kansliordning, där det äfven är försvenskadt (första och andra »sekreteraren af staten»). Alldenstund dessa ämbetsmän icke voro instängda inom den finansiella förvaltningen utan tillhörde kansliet, hvilket 1626 betecknas »uti ett regemente som själ uti en kropp» och 1661 som »dess lif eller så till sägandes själfva hjärtat», så måste ordet stat i denna förbindelse afse vårt allmänna abstrakta statsbegrepp; och är detta det äldsta spår däraf jag kunnat finna. På den tiden buro de högste rådgifvarne, tidens allmänna terminologi likmätigt, titeln *riksråd*; i dess definitiva aflösning mot statsråd 1809 afspeglar sig följaktligen det förändrade språkbruk, som efterhand skulle göra statens namn härskande som beteckning för den offentliga makten i riket, medan ordet rike stiger ned till en mera geografisk betoning — där det ej kvarlefver från gammalt såsom i *riksstaten* och i själfva *riksdagen*.

Som vi se, är vårt nuvarande allmännaste statsbegrepp en jämförelsevis sen eröfring af språket. Det vore visserligen mycket förhastadt att döma språkbruket endast efter de offentliga handlingar, till hvilka jag vid denna undersökning varit väsentligen hänvisad. Att begreppet varit välkändt för 1809 års män, det visar sig t. ex. redan vid en flyktig blick i HANS JÄRTAS skrifter; det framstår också pregnant i Konstitutionsutskottets första memorial, då där användes den välbekanta formeln »status in statu», en stat i staten. Men redan det faktum, att de icke funnit mera användning för detsamma i grundlagsredaktionen, och än mindre föregående lagstiftare före dem, torde icke kunna fränkännas betydelse i fråga om språkbrukets allmänlighet och klara genombrott.

Ännu i dag, då detta statsbegrepp vuxit fast i vårt medvetande, saknas icke synonymer. Af de gamla har *kronan* hållit sig längst; vi finna den i kronoskogar, kronoskatt, kronofogde o. s. v. Äfven *regering*, modernisering af det gamla regemente, användes i vissa tankeförbindelser med fördel, liksom pregnant *statsmakten*, den *lagstiftande makten*. Nyare synonymer äro *samhälle*, *folk* eller *nation* och *land* (fäderneslandet) eller just de af mig påvisade nya elementerna i begreppet; men de visa sin nyhet i en mera begränsad användningsmöjlighet.

Vi ha fixerat en betydelse af ordet stat, som föremål för en verklig statskunskap. Är språktrafiken med ordet nu verklig slut? Vi gå ännu en gång på upptäcktsfärd bland våra gamla handlingar för att få visshet därom, och vi skola ej behöfva söka länge. Det skall visa sig, att språkbruket redan tidigare har fullt bemäktigat sig staten i ännu en bemärkelse, som alltjämt lefver kvar i full friskhet, och som i detta sammanhang är förtjänt af den yttersta uppmärksamhet.

Under Svenska Akademiens ordboksarbete har, enligt benäget meddelande af Lektor HJELMQVIST, ordet stat i meningen allmänväsen första gången anmärkts hos STIERNHJELM i »Fågnesången» 1642, där skalden sjunger: »Nu Herre, tu som i tin arms kraft, underlig, beskyddat har vårt land och stat; vi bedje tig tu värdes än titt folk beskärma!»

I samma skalds »Lycksalighetens äreprakt», skrifven 1650, heter det vidare: »Thenne är then, som förmedelst sänja och endräktighet . . . styrker, stöder, uppehåller och evigt bevarar stater och republiker»¹.

På senare stället betecknas ordet medelst antika som jämförelsevis främmande. Det skulle emellertid ej dröja länge förrän det i denna bemärkelse presenterades som fullständigt naturaliseradt och till sin mening oförtydligt. Detta är i 1661 års kansliordning, utfärdad af en regering som stod midt i tidens storpolitik och stormaktssocietet, med intima utländska relationer. Där talas om svenska och främmande »statsaffärer», om »statsärender som härhemma eller utanom Sveriges stat kunna förelöpa», om »främmande potentater, prinser och stater», om »republiken Venedig och andra stater i Italien», om »suveräna stater», om »andra stater och svenska ministrar, som uti andra stater residera»². Vid jämförelse med förra kansliordningen af 1626, där de utländska kontrahenterna ännu rubriceras efter sitt styrelsesystem (»främmande konungar, furstar, republiker, städer, herrar», art. 3, 6, jämför 1634 års RF, art 63, 64, »främmande herrar, republiker och städer»)³ utan att ordet stat någon gång nämnes, betecknar detta utan tvifvel en nyhet i språkbruket, som emellertid redan synes ha slagit igenom, ett bevis på behofvet däraf. Man behöfde en generel term för de politiska enheterna i stats-systemet, och termen blef äfven här stat, liksom då Macchiavelli sökte ett genus proximum ofvanför monarkien och republiken.

Ännu i Frihetstidens begynnelse förspörjes dock en viss osäkerhet i denna användning, såsom när MARTIN KAMMECKER rubri-

¹ Se Valda skrifter af Stiernhielm, utg. af FR. TAMM, ss. 28 och 30.

² Se STYFFE, Samling af instruktioner rörande den civila förvaltningen, ss. 344, 346, 347, 332, 331, 337, 331, 339.

³ Den långa rubriceringen förekommer äfven i 1661 års Kansliordning. Se vidare 1660 års Additament, art. 16, samt 1719 och 1720 års Konungaförsäkran § 3 (»främmande potentater och republiker»).

cerar sitt »Collegium öfver Sveriges rikets stat» 1731 (detsamma som omtalas såsom gällande »svenska staterna», ofvan s. 303); man skulle a priori vilja tolka ordet i denna sammanställning som afseende tillstånd i allmänhet, men på kapitelrubriceringen — icke blott statsförvaltningen och landregeringen, utan äfven riksgrensarna och »intresset gent emot andre potentater» — ser man att det verkliga har afssende på Sverige i statssystemet¹.

I 1720 års RF (§ 28) startas synonymen »främmande makter», som sedan täflar med staten i denna bemärkelse². Detta är det stående uttrycket i 1809 års RF, på de få ställen där anledning ges (§§ 12, 32, 35); men de begge termernas fullkomliga öfverensstämmelse framlyser ur grundlagsstiftarnes andra verk. Sålunda talar 1810 års Tryckfrihetsförordning (öfverensstämmande med 1812 års) i § 3, mom. 9 om »till osämja med främmande makter syftande omdömen — om samtida nationer eller stater»³ och i samma paragraf mom. 10 om »statens å färde varande underhandlingar med främmande makter». Successionsordningen § 8 begagnar direkt uttrycket »regerande furste af utländsk stat», och Ansvarighetslagen för statsrådets ledamöter § 7 uttrycker sig »förbund mellan riket och annan stat». I detta sammanhang må slutligen också påpekas Riksakten af 1815 § 4, där Sverige och Norge tillsammans, som folkrättslig enhet, betecknas som *staten* i motsats mot hvardera riket, när konungen skall besluta om krigsförklaring eller ej⁴.

Det statsbegrepp, som sålunda arbetat sig fram, är numera fast invuxet i vår föreställning. Vi skola icke undgå att finna det vara ett nytt, eller åtminstone annorlunda inriktadt begrepp än det förra. Detta är staten i folkrättslig mening, vänd utåt mot andra stater, icke inåt mot sina undersåtar. Vi se den icke från vår subjektiva synvinkel, motsatt oss själfva; vi se den i objektiv gestalt som en bland många i ett statssystem. Den presenterar sig icke längre som en abstrakt myndighet, utan i en fullt konkret bild. Ur denna synpunkt blir det *européiska statssystemet* alltså genus proximum för svenska staten, medan den *konstitutionella monarkien* var det ur den förra. Accenten på statsbegreppet

¹ Se ANNERSTEDT, anf. st., s. 357. År 1749 föreläste VOLTEMATS öfver »européiska staterna», men redan 1742 hade han utgivit »Anvisning till hela statskunskapen». Detta är första gången jag sett vår vetenskaps namn i denna form; jfr OLOF CELSIUS' »Utkast till föreläsningar öfver statskunskapen» 1747. Ibm s. 358.

² Se t. ex. 1766 års Tryckfrihetsstatut: »samtida regerande makter».

³ I de förberedande förslagen stod »nationer och stater», se KU:s handl. 1809—10, ss. 216, 378.

⁴ Konungen äger »fatta och utföra det beslut, han anser för *staten* gagneligast». I denna formulering kan man visserligen spåra inflytande från Norges Grundlov § 26, med hvilken paragrafen här öfverensstämmer; men det är bevisligt, att ordalagen undergingo en särskild uppmärksamhet innan de öfverflyttades till riksakten, se KJELLÉN, Unionen III, 6. I norska Grundloven är termen stat vanligare än i den svenska Regeringsformen.

är flyttad från de inrikes motsatserna till enheten utåt; bakgrunden är icke längre privata intressen utan andra stater; perspektivet har förskjutit sig från gradans nedifrån, där alla olikheter och ojämnheter falla i ögonen, till fogelns uppifrån, där de försvinna i ett större helt. Det är den stat, som ingår i tankeföreställningarna statsförbund och statssystem, statsskepp, statskonst, statsman.

Den allmännaste synonymen är alltså *makt*. Detta är diplomaternas officiella term vid folkrättsliga aftal; det heter »de höga kontraherande makterna» (eller »les Hautes Parties contractantes»). — Macht, puissance, potenza, power. Synnerligen vanliga i det allmänna språkbruket äro här också *nation* och *folk*. Vi hörde nationens namn som synonym i vår Tryckfrihetsordning, och vi finna det kanske redan i den gamla kansliordningen 1661, där svenska nationen omtalas¹. Vi igenkänna det i den af BENTHAM lancerade termen »internationell rätt» för rättsförhållanden emellan stater. Klar är synonymen folk ur samma synpunkt i ordet folkrätt (jus gentium), som tydligen vunnit burskap därför att ordet stat var upptaget i den abstrakta inrikesbemärkelsen (jämför folkrätt med statsrätt). Likaså »*nationalekonomisk*» synpunkt mot »*statsfinansiell*»; där betyder nation det vidare och stat det trängre statsbegreppet. Norrmännen säga ännu »*statsekonomi*», och det samma sade biskop AGARDH i sin »statsekonomiska statistik öfver Sverige» 1852. Men vi tala ock direkt om staterna i världshistorien såsom nationer eller folk. Likaledes är det vanligt — i själfva verket det vanligaste af allt i dagligt tal — att benämna dem efter det namn de som land eller rike äga på den politiska kartan.

I denna uppfattning af staten träda således de längst åt vänster stående elementen, land och folk, rent af i förgrunden, så vidt vi våga döma af språktrafiken som exponent af de allmänna föreställningarna. Samhället försvinner långt i bakgrunden; vi föreställa oss knappast samhällena i sådan enhet, att de kunna tänkas uppbara roller i historien. Däremot är icke tanken på författningen alldeles främmande; åtminstone brukas äfven här regeringen eller själfva statschefen som liktydig med staten, och man kan äfven i vissa fall antyda statsskicket i samma mening, såsom då man talar om den Habsburgska monarkien, Donaumonarkien eller den franska republiken som uppträdande i historien.

Sålunda se vi bägge statsbegreppen hvart för sig omgifvet af ett drabantfölje af synonymer, icke alldeles sammanfallande, men dock i mångt och mycket gemensamt. Redan denna gemenskap ger vid handen, att begreppen icke fiendtligt utesluta hvarandra. I samma mån vi skärpa blicken för de etniska och geografiska elementerna i den abstrakta staten inför inrikesperspektivet, i samma mån närmar sig detta begrepp till omfånget det andra. Plötsligt

¹ STYFFE, anf st., ss. 331, 341; synes här närmast afse infödningsskap.

faller det som fjäll af ögonen, och vi se att det är frågan om samma företeelse i bägge fallen. Det är samma statsmakt, ena gången verksam utåt mot andra statsmakter, andra gången verksam inåt mot undersåtar. Det är blott den skillnaden att vi, själfva undersåtar, när det gäller vår egen stat a priori äro benägna att uppfatta den från den sida, där den skiljer sig från vår egen intressesäfr. Denna klyfta ligger oss nära och synes därför väsentlig. Det är först på afstånd, utifrån och uppifrån, som klyftan försvinner i en större helhet; då kasta vi om perspektivet, så att äfven privatsfärerna inneslutas i detta hela — liksom aktieägare och styrelse tillika i bolagets, barn och husfader i fadershemmets enhet.

Vår terminologiska vedermöda har således lämnat till vinning det resultatet; att vårt språk sedan sekler opererar med tvänne relativt skilda statsbegrepp, ett inre och ett yttre, men att denna skillnad endast är den mellan tvänne sidor af samma medalj. Från annan synpunkt betraktadt, kunna de skjulas in i hvarandra, så att det yttre begreppet blir ett öfverbegrepp, ej tvärtom.

Statskunskapen har hittills i allmänhet fattats i underbegreppets begränsning. Det är tid att efterse, om icke en anpassning till öfverbegreppet skall gifva vår vetenskap hvad den hittills i väsentlig mån har saknat: en egen enhet i en egen mångfald.

En studie i svensk valutapolitik vid midten af 1700-talet.

Af

Kand. Artur Montgomery.

(Forts.)

När tanken på ett växelkontor under 1740-talet blef alltmör aktuell, var det egentligen under tvänne olika former projektet uppträdde. På det ena hållet ville man, att staten skulle starta ett växelkontor, på det andra ansåg man det bättre, att saken öfverlämnades åt de mer betydande köpmännen i Stockholm. Likaså voro meningarna delade om sättet för kontorets verksamhet. Å ena sidan tänkte man sig, att växelhandeln skulle kunna behärskas genom statsmonopol¹, något som ju i det hela kom på ett ut med maximipris, å andra tänkte man sig kunna nå målet genom af staten stödt undersäljande². För den händelse saken anförtröddes åt regeringens ledning, tänkte man sig, att statskontoret eller banken skulle leda affären.

I banken diskuterades förslaget³. Det skulle väl förmodligen ha tagit formen af ett försäljande af växlar på utlandet till gradvis sjunkande kurs. Det synes också ha varit afsikten, att banken skulle erhålla en monopolartad ställning på växelmarknaden. Men detta förslag väckte inom banken föga anklag, och det skulle också ha inneburit en fullkomlig brytning med det dåvarande systemet för bankens verksamhet, som ej inbegrep handel med utländska valutor. Som det nu var, dref banken inte utländska affärer och hade följaktligen inga utländska tillgångar. Ett växelmonopol måste därför ha haft till följd, att banken öfversvämmats af remitterter utan att erhålla motsvarande tillgång på utländsk valuta. Ett underbjudande i växelhandeln utan monopol skulle väl med bankens svaga tillgångar och bristande kredit utomlands

¹ Riksrådet Åkerhielms mening. Hemliga rådsprotokoll rörande växelkursen 1744—45.

² Riksrådet Tessins åsikt.

³ Bankodeputationens protok. 22 juni 1747. (Tryckt 1765 i S. U:s berättelse — af d. 17 april).

ej haft större effekt men under alla omständigheter dragit betydande kostnader. Detsamma som gällde banken, gällde i ännu högre grad statskontoret. Det var utländska tillgångar som fattades¹.

Genom traktaten med Frankrike af d. 28 maj 1747 bragtes emellertid frågan i ett nytt läge. Sverige tillförsäkrades härigenom ett årligt subsidiebelopp af 300,000 riksdaler, hvilket var ungefär en tiondel af den årliga trasseringssumman på Stockholms börs². Särskildt från regerings- och ämbetsmannahåll synes man ha ansett, att indragandet af detta tillgodohafvande skulle, om det sköttes väl, vara i stånd att bringa kursen i ett betydligt gynnsammare läge. Äfven S. U. tog saken om hand och öfverlämnade åt sin finansdeputation att utreda frågan och inkomma med förslag. I deputationens instruktion ingick, att den skulle höra »redelige män, som äga insigt i sådana saker»³. Det framgår också af dess utredning, att man rådgjort i frågan med köpmän, och det synes väsentligen ha varit deras åsikter, som kommit till uttryck i deputationens aktionsplan⁴. Betänkandet börjar med en teoretisk utredning. Det fastslås, att växelkursen regleras af tillgång och efterfrågan. Denna sats är väl också i sin allmänhet tämligen oangripelig. Men man måste då också ta hänsyn till att ett ökande af de svenska omloppsmedlen under eljest oförändrade omständigheter måste leda till ökad efterfrågan. Deputationen däremot uppmärksammade endast den pridförskjutning, som hade sin grund i försämrad handelsbalans. Denna ledde till stigande pris, hvilket vederbörande tolkade som ett symptom af »växelbrist» och ett bevis för att handelsbalansen var ogynnsam. Växelns »verkliga» värde däremot sammanföll med det gamla metallpari. Äfven en annan faktor ansågs emellertid ha medverkat till att höja kursen, nämligen spekulationen. Att sådan förekom, är också otvifvelaktigt, äfven om dess betydelse för kursen var mera tillfällig och i alla händelser ej räckte till att framkalla en oafbruten stegring. Ett »så gammalt som mycken riktig grund ägande» ordspråk sade emellertid, att konst kan med konst mötas, förklarade deputationen. Detta skulle kunna ske genom upprättandet af ett växelkontor under ledning af framstående köpmän och verksamt understödt af kronan och banken. Bankens medverkan motiverades därmed, att det genom kursens fallande skulle bli omöjligt att

¹ Det vimlade vid denna tid af olikartade projekt att bringa landets finanser i ordning. Ett af de mer originella var att skaffa staten en inkomstkälla genom en sorts folkförsäkring. Förslaget, som härrörde från en engelsk-tysk projektmakare Hoppman, behandlades dock afgjort kritiskt och affärdades med bl. a. den motiveringen, att beräkningen uppgjorts efter Londonförhållanden (Halley), under det mortaliteten i Sverige var vida lägre, och statens vinst följaktligen skulle bli ytterst problematisk. S. U:s bref i utrikes ärenden 1746—47, s. 261 ff.

² Se s. 319 not 1.

³ S. U:s protok. 30 maj 1747.

⁴ Bland rådets remisser i S. U:s handlingar 1746—47.

exportera kopparplåtar ur riket, och banken alltså med mera trygghet kunde utvidga »roullancen» och penninglånen. Det väsentliga för circulationen ansåg man alltså vara, att ett visst kvantum af densamma utgjordes af metall.

Regeringen förordade emellertid för sin del en annan lösning af frågan. D. v. s. i själfvä principen var man fullt ense med deputationen. Men man ansåg, att växeltransaktionerna borde anförtros statskontoret under regeringens öfverinseende. Faran af att öfverlåta saken åt enskilda växelhandlare underströks. Vidare framhölls fördelen af att trasseringen och rikets utgifter voro i en och samma hand, så att man kunde lämpa det ena efter det andra, »som Riketsienst kräfwet». Slutligen skulle det hela på detta vis ställa sig billigare. Principen för statskontorets operationsplan kan man sammanfatta i ordet sparsamhet, men det kan ej förnekas, att man öfverskattade både möjligheterna härför och betydelsen häraf för växeltransaktionerna¹.

Hvad som bestämde ärendets vidare utveckling, synes till stor del ha varit riksdagsintriger och merkantila intressen. Någon egentligen »partiskiljande» fråga har det ej varit². Motsättningen var mellan rådet och statskontoret å den ena sidan och köpmannaintressen å den andra. Och äfven här var meningsskiljaktigheten ej principiell utan rörde endast ledningen af företaget. Rådet, som visade en ganska tydlig jalousi mot S. U., såg naturligtvis helst att det hela ställdes under dess ledning, och det var därför, som det lancerade den tanken, att växeltransaktionerna borde uppdras åt statskontoret. Det var väl denna plan, som brakte köpmännen till ingripande. Det är knappast troligt och vill heller inte framgå af handlingarna, att de stora exporthusen i hufvudstaden från början haft någon entusiasm för idén om ett växelkontor. Men genom planen att öfverlämna det hela åt statskontoret braktes de själfklart att uppträda som konkurrenser. Här hotade ju onekligen en fara för deras handel, så mycket större, om som troligt är, statskontoret med sina små resurser endast lyckats åstadkomma oberäkneliga och temporära rubbningar af kursen. Det var då naturligt, att de hellre sökte få saken under sin ledning. Allt eftersom den insikten spred sig, att subsidierna ensamma ej räckte till, utan att äfven utländsk kredit måste tas i anspråk, ökades köpmännens anhängare, då man efter de senaste låneförhandlingarna visste, hur litet staten och banken härvidlag hade att komma med. Statskontorets försiktiga och obeslutsamma hållning vid de afgörande underhandlingarna afgjorde så saken till köpmännens fördel. S. U. intog från början ingen deciderad ståndpunkt, och äfven inom

¹ Hufvudkällan för ärendets behandling är rådets remisser i S. U:s handlingar 1746—47. För detaljerna jmf. SJÖSTRAND a. a. s. 96 ff.

² Presidenten i statskontoret C. Bielke var emellertid liksom åtskilliga inom ämbetsmannakåren mössa. STAVENOW: Till belysning af partistriden vid riksdagen 1746—47, Upsala 1890, s. 41 not 1.

finansdeputationen voro meningarna in i det sista delade. En af de deputerade¹ förklarade rent ut, »at i framtiden en swår efterfrågan däröfwer kunde blifwa». Man antog köpmännens anbud i den öfvertygelsen, att ingen bättre möjlighet för tillfället fanns, sedan alla regeringens valutapolitiska åtgärder gjort fiasko². Nöden växte dagligen, sades det, och om inte kursen fälldes, kunde inte banken räddas, så vida den inte infortrade sina lån, hvilket skulle leda till mångas ruin. Och landtmarskalken befarade rent af, att om ej åtgärder vidtogos, »inbyggarna i landet på slutet ej skulle kunna i handel och wandel komma ifrån hwarannan på annat sätt, än att byta wahra mot wahra». Inte heller rådet motsatte sig längre finansdeputationens plan, och så vann den då två dar före riksdagens slut S. U:s bifall.³

Vid räfsten 1765 uppgafs det, att borgmästare Plomgren varit den drivvande kraften i köpmännens åktion⁴. Det förefaller ju onekligen öfverraskande, att en så försiktig affärsman som Plomgren haft någon större lust för denna farliga spekulationsaffär, men uppgiften har dock åtskilligt, som talar för den. Visserligen höll han sig i det längsta i bakgrunden⁵, men det är dock anmärkningsvärdt, att vid de betydelsefulla novemberförhandlingarna i bankodeputationen trenne af de senare bolagsmännen i växelkontoret genom en sorts öfverrumpling lyckades vinna deputationen för fullmäktiges yttrande, som härrörde från Plomgrens hand och betecknade nederlag för rådet⁶. För öfrigt måste det ju stämplas som en oformlighet, att flera af de senare bolagsmännen i växelkontoret som ledamöter af S. U. och bankodeputationen hade full kännedom om hur långt finansdeputerade hade rätt att gå i sina medgifvanden. På detta vis blefvo förhandlingarna en ren formsak, och det var tydligt, att bolagsmännen skulle veta att tilltvinga sig största möjliga förmåner⁷. Äfven en annan omständighet bi-

¹ T. Ankarcröna. S. U:s prot. 12 dec. 1747.

² Ett starkt intryck gjorde säkert köpmannen Grills uppträdande på grund af hans erfarenhet i saken. Han hade varit delägare i det gamla växelkontoret och ville visserligen ej på nytt engagera sig, då han ännu ej fått décharge, men förklarade sig vara af den mening, att det i öfverensstämmelse med deputationens projekt var möjligt att sänka kursen. Konceptprotok. bland rådets remisser till S. U. 1746—47.

³ S. U:s prot. 12 dec. 1747.

⁴ S. U:s berättelse — — — af d. 17 apr. 1765. (Tryckt) s. 3. Här misstydtes väl dock hans förhållande till de öfriga bolagsmännen.

⁵ Finansdeputationens prot. 19 dec. 1747 bland S. U:s prot. och konc. (supplem.).

⁶ Bankodeputationens prot. 9 och 30 nov. 1747. (Tryckta 1765 i S. U:s berättelse — — — af d. 17 april).

⁷ Alla dessa förhandlingar insveptes i största hemlighetsfullhet. S. U:s senare skrivelser i frågan äro försvunna. Ursprungligen tycks finansdeputationen ha haft för afsikt att hemlighålla detaljerna i öfverenskomsten t. o. m. för regeringen. Därhän gick det dock ej. Finansdeputationens prot. 19 dec. 1747, hemligt rådsprotokoll rörande växelkursen 30 dec. 1747 och expeditionen till bankofullmäktige med underrättelse om kontraktet (i koncept bland S. U:s prot. och konc. supplem.).

drog i hög grad till att vid underhandlingarna ställa köpmännen i en stark position. Just vid denna tid inträffade nämligen i utlandet ett par stora bankrutter af firmor med betydande svenska förbindelser. Följden var att en mängd växlar återsändes till Sverige protesterade¹. En tillfällig åtstramning i acceptfirmornas kredit gjorde sig gällande. Trots att vid denna tid det sista kvartalet af subsidierna indrogs och följaktligen en ovanligt stor summa trasserades, steg kursen vid midten af december 1747 omkring 28 % öfver 1740 års medeltal, och någkomster från Karl XII:s tid väcktes till lif.

Kontraktet slöts således under för staten så ogynnsamma omständigheter som möjligt. I trots här af förefalla knappast villkoren hårda i förhållande till den stora risken, som man väl emellertid ej hade fullt klar för sig i hela dess vidd². Hvad det gällde, var ju att neutralisera inflationen af den svenska valutan genom en konstlad inflation af den utländska, eller att bringa tillgång och efterfrågan efter utländsk valuta i en fördelaktigare inbördes proportion, endast genom att påverka tillgången. Svårigheten härvid var att stegra sedelvärdet ej blott mot utlandets silfvervaluta utan äfven mot det inhemska silfret. Skedde ej detta, kunde kurssänkningen betydligt försvåras genom metallinflöde från utlandet, hvilket ej skulle afstanna förrän ungefärlig jämvikt inträdt mellan den utländska silfvervalutan och det inhemska silfverpriset³. Att stegra sedelvärdet mot det inhemska silfret kunde eljest endast ske genom att bringa den svenska valutan i normalt skick. De omständigheter, som förhindrade sådana åtgärder, ha redan berörts. En konstlad sänkning af kursen måste därför ha till följd, att till en början nästan hela växelbehovet fick tillfredsställas af kontoret, under det trassenterna skickade sina växlar till inkassering. Detta åter hotade att leda till att kontoret stupade på omöjligheten att uppdrifva en tillräcklig utländsk kredit. En nödvändig förutsättning för kontorets verksamhet synes därför ha varit, att myntpräglingen spärrats. Om detta skett eller växelkontoret lyckats motstå den första påfrestningen, borde utvecklingen gestalta sig på följande vis. Sedlarnas värde stegrades mot den utländska valutan, under det deras köpkraft inom landet var oförändrad. Svenska produkter måste därför ställa sig dyrare än utländska, kurssänkningen verkade som en premie på importen och en beskattning af exporten. Landets betalningsbalans på utlandet måste därför år

¹ Nettelbladhs inlaga, S. U:s prot. 12 dec. 1747.

² Ej utan skäl påpekade också Plomgren svårigheterna vid »afhandlingar» med staten. Så hade 1727 års växelkontor ännu ej erhållit décharge, och själf hade han nära tre år måst vänta därpå, sedan han under ryska kriget indragit de franska subsidierna. S. U:s prot. 12 dec. 1747. Dessa tidigare växelkontor hade för öfrigt bland allmänheten ett dåligt rykte. S. U:s prot. 20 okt. 1747.

³ Detsamma gäller naturligtvis guld och koppar. Om varuhandeln längre ner.

från år ställa sig sämre och kontoret dra ständigt ökade kostnader, tills den oundvikliga kraschen inträdde. Skillnaden i utvecklingen, om präglingen spärrats eller ej, hade, bortsett från den allra första tiden, ej varit väsentlig. I förra fallet hade silfveragiot kvarstått, i det senare hade silfret drabbats af samma prissänkning som den utländska valutan, men i öfrigt hade sedlarnas inhemska köpkraft varit oförändrad.

I verkligheten tenderade också utvecklingen åt detta håll, äfven om en del omständigheter bidrogo till att göra den mindre markerad¹. Först och främst måste man ta hänsyn till att arbitrageaffärerna voro så relativt outvecklade. Detta möjliggjorde afsevärda differenser mellan de utländska kurserna inbördes och i förhållande till det svenska silfveragiot och fördröjde utjämnandet mellan den in- och utländska prisnivån. Ett par omständigheter tillkommo också, som utöfvade ett icke oväsentligt inflytande på sedelvärdet. Främst de stigande allmänuropeiska konjunkturer, som gjorde sig gällande snart efter fredslutet 1748. Behovet af omsättningsmedel ökades, och samtidigt steg priset på särskildt den förnämsta svenska exportvaran järnet. Sedan fr. o. m. 1743 och 1745 smärre sedelvalörer börjat utsläppas i rörelsen, tenderade väl också penninghushållningen att vinna ökad utbredning på naturalhushållningens bekostnad, och härigenom absorberades en del af den alltjämt växande sedelcirkulationen. Men trots alla genom dessa faktorer orsakade avvikelser tenderade dock utvecklingen i den riktning, nyss skildrats, hvilket framgår af handelsstatistiken² och följande tabell öfver kursen.

¹ Silfvermyntningen visade, som man kunnat vänta, då präglingen, bortsett från proberaravgiften, var fri (Förordning 7 juli 1731, jmf emellertid SEFSTRÖM a. a. I s. 12), under de följande åren ett kraftigt uppsving. Men denna ökning torde till största delen härröra från bankens silfverinköp — genom växelkontoret — i utlandet. Den enskilda präglingen torde, om den öfver hufvud förekommit, ha varit relativt obetydlig. Statistik öfver präglingen i bil. 4 till Myntdirektörens berättelse 1912 (af WALLROTH). Af största intresse skulle det vara, om man kunde få någon klarhet öfver agiot mellan sedlarna och deras ursprungliga metalliska underlag, kopparplåten, under den följande tiden. Källmaterialets otillräcklighet torde dock här vara ett afgörande hinder.

² Se s. 151 i föreg. häfte af denna tidskrift. Jmf äfven prisstatistik s. 254.

Medelkursen för december:

	Pund Sterling	Riksdaler Holländsk kurant	Riksdaler Hamburger banco	Svensk rikdaler
1740.....	99,5	100,4	100,2	99,9
1741.....	107,2	109,4	108,1	101,5
1742.....	100,4	101,3	102,3	101,9
1743.....	117,5	118,6	118,9	109,5
1744.....	119,7	122,9	122,4	111,1
1745.....				
1746.....				
1747.....	128,8	128,9	126,3	123
1748.....	122	118,1	119,5	123
1749.....	116,2	115,2	117,3	123
1750.....	108,4	107,4	109,4	112,4
1751.....	107,8	106	107,7	115,1
1752.....	101,2	101,1	103,1	107,1
1753.....	102	101,1	104,1	109,8
1754.....	103,1	101,1	104,5	109,1
1755.....	109,1	107	107,5	109,8

100 = medelkursen för 1740.

Åren 1745 och 46 rådde tvångskurs, och noteringarna äro alltså ej tillförlitliga. De äro också för dessa båda år mycket sparsamma. Beträffande arbitrageaffärerna jmf. s. 245 (om guldpunkternas läge).

Kontorets verksamhet kunna vi i öfrigt endast jämförelsevis ytligt bedöma, då dess böcker och räkenskaper ej finnas i behåll¹. Hvad som väl bidrog till den hemlighetsfullhet, hvori kontoret insvepte sig, var, att en del personer voro intresserade i företaget, som bestämdt önskade förbli okända². Man kan naturligtvis ha en del misstankar, inom hvilka kretsar dessa anonyma bolagsmän voro att söka, men det torde dock vara omöjligt att här nå till annat än blotta antaganden. För öfrigt måste man medge, att

¹ Man måste också försöka få en föreställning om, hur transaktionerna kunna ha tett sig från de utländska acceptfirmornas synpunkt, och hur långt de kunde bevilja kredit utan att den inom rimlig tid täcktes af verkliga tillgodohafvanden. Det vill synas, som om skulderna på den ena platsen ofta betalats genom remboursering från en annan, och att på detta sätt en öfverflyttning af krediten ägt rum. S. U:s skrivelse 10 apr. 1761 (Tryckt 1765 i »Frågepunkter — — —» bland stora deputationens handlingar s. 47). Dock torde väl, om man bortser från Amsterdam, kreditmöjligheterna ej varit så stora att metoden kunnat komma till generell användning. I så fall drefs väl det hela från acceptfirmornas sida som en visserligen ej riskfri men vinstgivande låneaffär mot sekunda säkerheter som depositionsbevis i banken o. d. Det torde vara ansevärliga belopp i ränta, provision o. d., som gått till dessa firmor, enligt S. U:s nyss citerade skrivelse 10 à 12 proc. årligen.

² Finansdeputationens prot. 19 dec. 1747 (bland S. U:s prot. och konc. suppl.).

äfvén andra omständigheter gjorde hemlighetsfullhet af nöden. Om kontorets operationsplan blifvit närmare bekant, hade med all sannolikhet en hel del spekulanter vid den då rådande höga kursen skaffat sig så stor utländsk trasseringskredit som möjligt för att, sedan kursen sänkts, återbetala sin skuld¹. Detta kunde ha ledt till betydande svårigheter för kontoret. Växelkontorets ordinarie understöd från staten uppgick till åtminstone 200 à 250,000 daler silfverm. årligen². Emellertid lämnade kontraktet möjligheten öppen för ytterligare betydande understöd från statens sida³. Och hvad som kanske var viktigast, det »vällofliga» växelkontoret ansågs utomlands nära nog som en publik institution, som staten vid eventuella svårigheter ej kunde lämna i sticket⁴.

Kontoret förband sig att under 1748 sänka kursen på Amsterdam till circa 18 %, för 1749 till 15,2 och för 1750 och de följande åren till 12,4 % öfver 1740 års medeltal. Då kontraktet endast gällde Amsterdamvalutan, torde kontoret hufvudsakligen ha trasserat på Amsterdam och till största delen lämnat de öfriga kurserna åt arbitrageörerna. Detta framgår af tabellen s. 317⁵, där man kan följa trycket på Amsterdamvalutan, under det de öfriga kurserna och speciellt det svenska silfveragiot endast långsamt tendera att adjustera sig härefter⁶. För öfrigt lade en klausul i kontraktet det direkt i kontorets intresse att hålla kursskillnaden mellan Hamburg och Amsterdam så hög som möjligt⁷. Kontorets viktigaste inkomst torde därför ha varit af rent spekulativ art: att förtjäna på kursskillnaden och fördela kursförlusten på så många händer som möjligt. Kontorets verksamhet undandrar sig naturligtvis i detta afseende all beräkning. Den största faran för kontoret var möjligheten af en allmän affärskris, som skulle leda till en skarp åtstramning i acceptfirmornas kreditgifning och ökad behof af utländska betalningsmedel, som gifvetvis i första hand skulle rikta sig mot kontoret. Man måste därför ansé det hela som

¹ Jmfr. S. U:s beredningsutskotts prot. 19 juni 1756.

² Summan kunde ej på förhand bestämdt fixeras (räntefria lån o. d.). 1765 uppgjordes beräkningar häröfver.

³ Särskildt kom i det följande bankens kopparexport kontoret till godo.

⁴ Jmfr Fersens yttrande i S. U:s beredningsutskotts prot. 20 jan. 1756.

⁵ Se också not 1 på nästa sida.

⁶ Kontoret erhöj ej växelmonopol, hvilket väl i främsta rummet berodde på de nedslående erfarenheterna från växelförordningens tid. — Att kursen fr. o. m: 1750 sjönk under den kontrakterade summan, kan väl till någon del tänkas bero på att allmänheten fick klarhet öfver kontorets verksamhet och väntade en fortgående årlig kursänkning. Detta kan miss-tänkas ha ledt till thesaurering af sedlar. (Jmfr förhållandena 1766. STAVENOW: Frihetstiden, i Sveriges hist. intill tjug. seklet s. 318). I hvarje fall hade det varit märkvärdigt, om ingen spekulation i stegring af sedelvärdet förekommit. Men en sådan måste ju leda till en nedsättning af penningens circulationshastighet.

⁷ Kontoret ersatte nämligen kronan subsidierna i Hamburger banco till den kurs, det höll Holländsk kurant.

en spekulationsaffär med visserligen tillfälliga vinstmöjligheter men i längden säker förlust, så vida inte staten trädde emellan.

Rörande omfånget af växelkontorets operationer uppgjordes vid räfsten 1765 beräkningar med stöd af mäklarnas uppgifter. Dessa visa en afsevärd stegring af växelsumman. Visserligen här första året (1747, året före operationernas början) genom feltryck uppsatts mer än 50 % för lågt och jämförelsen därigenom för-ryckts, men äfven sedan detta korrigerats, föreligger en afsevärd ökning ¹.

Något som betydligt stärkte kontorets ställning, var det samtidiga inrättandet af järnkontoret. Detta afsåg att genom organisation af exporten pressa upp priset på Sveriges förnämsta exportartikel, järnet. Hvarje organisation af utrikeshandeln i syfte att, så långt landets ställning medger det, jämka priserna måste naturligtvis ha ett visst inflytande på kursen. Men en större vinst kan ju blott uppstå i fråga om de varor, beträffande hvilka landet antingen som producent eller konsument intar en monopolartad ställning. Detta om man bortser från importförbud o. d. för »öfverflödsvaror». Hvad som ökade järnkontorets betydelse för växelkontoret, var att de båda stodo under delvis samma ledning ².

¹ Växelsumman uppges till 1,781,045 riksdaler i stället för 2,781,045. Denna felaktiga uppgift har gått igen i den senare litteraturen t. ex. SJÖSTRAND a. a. s. 117. Att det är tryckfel, framgår af jämförelse med de öfriga kolumnerna i tabellerna. Trasseringssummorna i de viktigaste myntslagen äro enligt denna källa (S. U:s protokollsutdrag d. 20 sept. 1765, bil. 1; tryckt) i afrundade tusental.

	Pund	Hamburger banco	Holländsk kurant
1747	58	1,256	1,345
1748	70	1,304	1,429
1749	104	1,598	1,957
1750	110	1,500	1,736
1751	77	1,512	1,274
1752	71	1,730	1,601
1753	84	1,311	1,465
1754	103	1,519	2,062
1755	106	1,802	2,995

² Den stegring af järnpriset, som följde, berodde väl emellertid främst på de stigande konjunkturerna. Sveriges ställning på den internationella järnmärknaden var ju visserligen stark men ingalunda obestridd. Se HECKSCHER: Produktplakatet (i Hist. stud. tillägn. H. Hjärne 1908) s. 728. Jmfr också SEFSTRÖM a. a. I s: 65. I den 1761 tryckta skriften »Saga om Mercurius och Minerva I» uppges järnpriset i London ha varit pr ton:

1748 13 à 14½ pund	1752 17½ à 17 pund
—49 14½ à 15 »	—53 16½ à 16⅞ »
—50 16¾ à 17⅞ »	—54 16½ à 17 »
—51 17 à 17½ »	—55 16¼ à 18 »

1754 började förkänningarna af en katastrof. D. 12 juli detta år uppgick enligt dess egna uppgifter växelkontorets skuld i Hamburg till 28,924 riksdaler och d. 31 dec. till 156,169. För Amsterdam voro samma siffror 178,772 och 468,146. D. 31 dec. 1755 hade visserligen skulden i Hamburg sjunkit till 70,691¹ men samtidigt hade den i Amsterdam stigit till 722,320. Kontorets trassering visar under 1755 en stegring af mellan 75 och 100 %, så vidt man kan döma af de tillgängliga siffrorna². Krigsutbrottet mellan Frankrike och England 1755 samt de äfven i öfrigt hotande utsikterna tycks ha ledt till en allmän åtstramning i den utländska krediten. Kontoret öfversvämmades af kunder. Svårigheten att utomlands få kredit voro så stora, att t. o. m. ostindiska kompaniet fick afslag³. Äfven Hamburgerbanken befann sig i ett kritiskt läge⁴.

Detta års internationella kris ledde till den svenska valuta-politikens bankrutt. Äfven om växelkontoret ännu några år under skiftande former frestade tillvaron, så var dock dess öde afgjort, så mycket mer som en ytterligare kraftig inflation af valutan inträdde, dels genom ohejdad bankkredit, dels genom pommerska kriget. Detta grandiosa försök att bli kvitt sina skulder utan att vare sig betala dem eller göra bankrutt hade strandat.

Emellertid måste man komma ihåg, att saken för frihetstidens politici tedde sig helt annorlunda. Om man i likhet med denna tid bland de faktorer, som konstituera växelkursen, lägger en så öfvervägande vikt vid tillgången, så är det ju också konsekvent, att man i första hand söker påverka denna. Men man inskränkte sig ej till växeltransaktionerna. Genom prohibitiva tullsatser, förbud mot öfverflödsvaror, inrättandet af järnkontoret och understöd af industrien trodde man sig ha sörjt för att handelbalansen hastigt skulle bringas i ett gynnsamt skick. Härigenom skulle den utländska växelskulden af sig själf afvecklas och kursen återgå till en höjd, som gjorde växelkontoret öfverflödigt. Att nu själfva idén till ett af privata köpmän ledt växelkontor låg så nära tillhands, berodde väl på flera orsaker. Först och främst måste man komma ihåg, att affärerna på utlandet helt och hållet lågo i händerna på privata firmor, som i flera hänseenden ersatte våra modärna banker. Vidare hade systemet med kreditväxlar redan vunnit stor utbredning. Man trasserade vid hög kurs på kredit och sålde växeln dyrt, i hopp att kursen vid betalningstiden skulle ha sjunkit. Det var dock endast kända firmor med goda utländska förbindelser, som kunde ha någon större framgång häri. Just denna koncentrering af växelhandeln till några få firmor, som åt-

¹ Lånemöjligheterna i Hamburg voro alltid begränsade. v. HALLE a. a. s. 11 not 16.

² S. U:s beredningsutskotts handlingar 1755—56.

³ » » » prot. 21 jan. 1756.

⁴ Banken stängdes genom senatsdecret »für alle Herausnahmen». v. HALLE a. a. s. 5.

minstone till en del grundade densamma på en ganska otillförlitlig utländsk kredit, gynnade uppkomsten af ett växelkontor. »Vi lefva på utländsk kredit genom att taga vaxlar på kredit och betala dem genom eviga omsättningar från en ort till en annan», klagade redan i början på 1730-talet Dalins Argus¹.

Om den svenska valutapolitiken under förra delen af 1740-talet gör ett starkt intryck af brist på planmässighet och af famlande, kan man ej säga detta om de följande åren. Den politik, som tog sig uttryck i växelkontoret, är i sitt slag konsekvent och genomförd. Grundfelet är misstaget rörande sedelns funktion och betydelse för penningväsendet. Men detta misstag delades vid denna tid af de flesta både teoretici och practici, äfven om undantag finnas². Sedelpolitiken befann sig ju ännu i det hela på experimentets stadium. Det är ur den synpunkten man har att betrakta den svenska valutapolitiken under denna tid, och domen måste då gestalta sig afgjordt mildare, än den de segrande mössorna vid räfssten 1765 en smula som prophetæ ex eventu afkunnade.

¹ Cit. efter ARNBERG: Anteckningar om Frihetstidens politiska ekonomi I 1868 s. 74. Om utländska förebilder till växelkontoren funnits, är inig obekant. SEFSTRÖM a. a. I s. 57, anser, att de voro något i alla andra »välbeställte» länder okänt. Samme förf. förklarar s. 53, att »få Handlande äro i Sverige, som då Utlänningen påminner om Gældens betalande, icke måste nyttja det usla expedient, at på en och samma Summa tillika remittera och trassera, på det Utlänningen igenom winsten af provisioner förmedelst Capitalets så ofta omsättjande må hållas wid godt humeur — ».

² Jmfr. också förhållandena under inflationsperioden i början af 1800-talet, som erbjuder flera beröringspunkter med den nu skildrade, t. ex. Karl Johans försök att reglera växelkursen genom undersäljande af vaxlar. BRISMAN: Realisationsfrågan 1808—34, Göteborg 1908, s. 101.

Litteratur.

S. J. BOËTHIUS: *Om statslifvet*. Stockholm 1916. P. A. Norstedt & Söners förlag. I o. II.

Det område af statsvetenskapen, som professor B. i föreliggande arbete framställt, plägar med nutida terminologi kallas »allmän statslära». Denna vetenskap vill till skillnad från den rent deskriptiva statskunskapen belysa, säger förf. i förordet, »hvad statslifvet i och för sig är, i hvilket förhållande det står till andra mänskliga lifsområden och hvad däraf följer i metodologiskt hänseende, för att sedan på grundvalen af de vunna resultaten söka utreda innebörden i och själlva meningen med de statliga företeelser, om hvilkas yttre gestaltning statskunskapen i inskränkt bemärkelse ger kunskap».

Den allmänna statsläran söker sig sålunda på djupet, under och bakom de skiftande företeelser, som bära verklighetens namn. En inre frändskap med filosofien röjer sig häruti; många tankens stormän hafva också brottats med problemen om statens väsen och ändamål, om individens förhållande till det starka mänskliga förband, som omsluter honom, och om statens rätt och plikt härvid. Statsteoriernas historia är ett stort, kanske det största och lärrikaste kapitlet inom allmänna statsläran.

I Sverige har alltför länge saknats en vetenskaplig framställning af denna betydelsefulla del af statsvetenskapen. Mer än femtio år hava förflutit sedan J. A. Nyblæus först utgaf sin utmärkta afhandling *Om statsmaktens grund och väsende*. Detta arbete är dock mera en skarpsinnig vidräkning med särskildt naturrättens läror utifrån författarens boströrianska ståndpunkt, än en allsidig eller objektivt hållen statsteoriernas historia. I senare tid har bl. a. Reuterskiöld (*Grunddragen af den allmänna rätts- och samhällsläran*) i största knapphet vidrört samma ämne.

Det är för att fylla en lucka i vår politiska litteratur, som prof. Boëthius' verk sett dagen.

Redan från början af sin verksamhet som professor skytteanus har B. ägnat den allmänna statsläran sitt synnerliga intresse, såsom framgår af åtskilliga smärre skrifter och artiklar, i hvilka B. framträder som en öfvertygad anhängare af den moderna (tyska) statsdoktrinen. Prof. B:s föreläsningar i allmän statslära

hafva efterlämnat ett varaktigt intryck hos alla dem, som i likhet med anmälaren haft förmånen bevista desamma. Dessa föreläsningar utgöra den plan och grundriktning, efter hvilken boken Om statslifvet uppbyggt. Arbetets syfte har dock låtit framställningen växa till mångdubbla proportioner; vissa partier äro omarbetade och den vetenskapliga apparaten ojämförligt mycket vidlyftigare, än det muntliga föredraget från katedern kunde tillåta. En kort öfverblick af arbetets innehåll, såsom det själfv är uppställt, torde här vara på sin plats.

Främst bland de arbetet inledande *grundläggande undersökningarna* uppställes spörsmålet, huruvida vetenskapen om statslifvet bör hafva en öfvervägande ideologisk eller empirisk prägel. Med fullt erkännande af nödvändigheten af de båda hvarannan kompletterande forskningsmetoderna, analys och syntes, konstaterar förf. rättmätigheten i att »kräfvä empiri af den forskning, som har att söka förklara en så konkret verklighet som statslifvets företeelser». Statsvetenskapens empiriska metod blir emellertid en annan än naturvetenskapernas. Statslifsforskningen, säger förf., »kan aldrig nöja sig med att blott konstatera, att något är eller ens hur det så blifvit, utan drifves oemotståndligt till värdeomdömen».

De lagar för statslifvet, man ansett sig kunna påvisa, få ej heller jämsställas med de orubbliga naturlagarna. Tvärtom varnar förf. kraftigt mot att tillägga absolut betydelse åt de »lagar», han tager i skärskådande, såsom lagen för typbildning (samma statsinstitutioner vid samma kulturstadier hos hvarje folk), miljöns lag, de ekonomiska, statistiska och geopolitiska lagarna. Statslifvets af många vetenskapsmän urgerade »organiska lagbundenhet» ger förf. åter anledning framhålla den grundväsentliga skillnaden mellan en naturlig organism, hvars omedvetna celler lyda fasta naturlagar, och staten, där primärdelarna utgöras af viljebegåfvade, själfständiga individer.

Efter denna allmänt orienterande inledning, tager förf. till behandling det invecklade problemet om »stat och samhälle». Under tillbakavisande af sociologiens alltför vidtomfattande definition af samhälle, framställd i Sverige af G. Steffen, preciserar B. sin uppfattning af »samhälle i vidsträcktaste bemärkelse, till en sammanslutning mellan människor, som i någon mån är organiserad för realiserandet af ett eller flera bestämda ändamål och som är afsedd att ha en viss konstans». Under detta vidsträckta samhällsbegrepp faller såväl den flyktiga associationen, hvars existens helt är beroende af deltagarnas tillfälliga intresse, som de »samhällsbildningar af fastare struktur», korporationer af olika slag, hvilka kunna kallas »samhällen i inskränkt bemärkelse». Bland dessa intager staten främsta rummet som det publika samhället i motsats till de andra som privata samhällen.

Det för staten konstitutiva är dess af hvarje yttre faktor oberoende härskarmakt, medan de privata samhällena endast af sta-

ten kunna få sig tilldelade rättslig tvångsmakt. Statsbegreppets formaldefinition blir därför »ett samhälle med ursprunglig rättslig härskarmakt.»

»Att lefva statslif är en nödvändig disposition hos människo-naturen», säger förf. Potentiellt har människan alltid varit statsvarelse, fastän staten är produkten af en lång utveckling. Ur matriarkatets eller hordens och patriarkatets eller familjens samhällsbildande stadier framväxte det gentiliska samhället. De indoeuropeiska folken befunno sig omedelbart före sitt inträde i historien på släktsamhällets stadium.

På dessa grundläggande och preliminära undersökningar om samhället och staten följer en *öfversikt af statsteoriernas historia*. Härmed äro vi inne på arbetets kvantitativt och — vare det sagdt utan förringande af det öfriga — kvalitativt mest vägande del, där författarens djupa historiska vetande kommer till sin fulla rätt.

Allt teoretiserande om staten har till förutsättning en viss grad af kulturutveckling. Den första statsteorjen, den teokratiska, har uppvuxit, där kulturens vagga stått, i Babylon, Egypten och Kina. Ur religionens och kultens famntag lösgjorde sig en verklig statsvetenskaplig spekulering först i Grekland. Romarnas praktiska statsmannasinne försmådde sysslandet med mera ingående statsrättsliga spörsmål. Dock är det till ej ringa del genom den grekiskt bildade Cicero, som antiken påverkat senare tider.

Medeltidens teokratiska statsteorier stamma dels ur asketisk-hierarkiska åskådningar om pålven som den rättmätige härskaren öfver alla folk och stater i hans egenskap af Guds representant på jorden, dels ur den gammaltestamentliga uppfattningen af regeringsmakten som en omedelbar förläning af Gud.

Medeltidens statsrättsliga spekulering uppväcktes främst af striden mellan påfvemakt och kejsarmakt i deras ömsesidiga anspråk på universalväldet, medan de dock hvar för sig tillsattes genom val. Under inflytande af det på 1100-talet uppblomstrande studiet af den romerska rätten uppkom, påverkad af lex regia-begreppet, läran om härskarfördraget, som så småningom trängde de teokratiska teorierna i bakgrunden. Folksuveränitetens tanke växer fram.

Renässansens stora protest mot medeltidens asketiska lifsåskådning har å statsvetenskapens område kommit till uttryck hos Machiavelli. Reformationens män instämma i domen öfver medeltidens teokratiska statsuppfattning, men vända sig lika afgjordt emot Machiavellis etiska nihilism. Bland de skotska presbyterianerna (Buchanan) och Frankrikes förtryckta hugenotter (Frans Hotman och Junius Brutus) utbildas på grundval af det medeltida härskarfördraget och folksuveränitetensläran en åsikt om rätt till motstånd mot världsligt förtryck (»tyrannmord»).

Mot dessa monarkomakernas religiöst färgade antimonarkiska läror och till försvar för det af inbördesstrider hårdt ansatta franska

nationella konungadömet uppträder nu Jean Bodin med sina »Six livres de la république» 1577. Som den siste bland reformationens statsvetenskapliga tänkare kan man räkna Bodins store motståndare, den i Nederländerna verkande tyske rättslärd Johannes Althusius († 1638).

Boëthius har genom den bredt lagda skildringen af den senare medeltidens och reformationstidens statsrättsliga spekulation låtit dessa perioder framstå i deras rätta storhet. Utan de föregående seklernas tankearbete hade 16- och 1700-talens statsrättsliga systemer aldrig sett dagen. Ur medeltidens — och medelbart antikens — läror om jus naturale, härskarfördraget och folksuveräniteten framväxte *naturrätten*, alla tiders glansfullaste politiska spekulation, hvares makt öfver sinnena ännu är oerhördt stor.

Den naturrättsliga skolans åskådning var från grunden individualistisk. Människan betraktades som en till själfva sin natur statslös varelse. De under naturtillståndet gentemot hvarandra suveräna individerna lydde en i förnuftet sig manifesterande, öfverallt och för alla lika naturrätt, hvares innehåll jämfästades med positiva rättsregler — skolans stora logiska misstag. Samhällsfördraget blef utgångspunkten för all statlig utveckling. Därur deducerade Hobbes fram sin obevekliga härskarsuveränitet och Rousseau en lika otyglad folksuveränitet, bägge utmynnande i statsdespotism. Den andra naturrättsliga hufvudriktningen öfver Locke och Montesquieu bevisade från samma premisser statsmaktens skyldighet att respektera hvarjehanda »naturliga» individuella rättigheter.

I ett särskildt kapitel påvisar förf. hur naturrätten trots sin allt statslif upplösande individualistisk-atomistiska grundåskådning dock skänkt vetenskap och lif resultat af bestående värde. Tanken om en öfver den positiva rätten hägrande »naturlig rätt» har varit och är alltfort en drifvande kraft i de flesta reformer af de olika rättsordningarna. Dogmen om folkets suveränitet har så inträngt i västerländskt medvetande, att hvarje försök att ånyo proklamera en privaträttslig härskarsuveränitet i längden misslyckats. Det var vidare naturrättsliga åskådningar som gäfvit upphof till tanken att på statsrättslig väg söka betrygga den personliga friheten.

Franska revolutionen och Napoleons framfart åstadkommo en reaktion mot naturrätten och det på två linjer: *restaurationen* (*reaktionen*) representerad af de Maistre, Bonald, v. Haller och praktiskt af heliga alliansens politik; samt *den historiska skolan*, hvares upphofsmän äro Edmund Burke, Adam v. Müller och v. Savigny. Dennes skrift »Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft», 1814, med dess mot naturrättens abstrakt-rationalistiska samhällslära riktade åskådning af staten som en organisk enhet af det genom tiderna fortlefvande folket blef utgångspunkten för historiska skolan i Tyskland. I Sverige upptogs den historiska skolans statsbegrepp af Hans Järta och E. G. Geijer

och i Frankrike framträdde en närbesläktad riktning, de s. k. doktrinärerna, representerad af Royer-Collard och Guizot. Den historiska skolans främsta insats är dess folkbegrepp, hvilket öfvertagits af den moderna statsvetenskapen. En viss höjelse hos flera af skolans anhängare för härskarsuveränitet samt ett doktrinärt fasthållande vid gamla och redan föråldrade institutioner gaf näring åt den idériktning, som under namn af *liberalismen* blef en yngre och modererad form af naturrätten.

Liberalismens naturrättsligt individualistiska statsuppfattning yppade sig i förkärleken för ett folkvalde utöfvadt genom parlamentarism eller demokratisk republik. Benjamin Constant i Frankrike, Welcker och Rotteck i Tyskland blefvo kontinentens främsta liberala banérförare. I England fick liberalismen en prägnant form i Benthams teori om lyckan som individens och statens högsta lifsprincip, »utilitarismen», samt i Adam Smiths epokgörande lära om arbetets frihet, hvarur frihandelsteorien och manchesterliberalismen vuxit fram. Liberalismen — 1800-talets teoretiserande klassiska liberalism, som ej bör förväxlas med våra dagars praktiskt politiska partiliberalism — betraktade staten endast såsom en inom så snäva linier som möjligt begränsad rättsstat. Reaktion mot denna åskådning kom med socialismen, hvars utveckling och läror förf. skildrar i den historiska öfversiktens sista, kanske väl flyktigt skisserade kapitel.

I sin öfversikt af statsteoriens historia har prof. B. gifvit en lika öfverskådlig som lärd och djupgående teckning af de försök som under tidernas lopp gjorts att förklara staten och lösa statslifvets problem. Tankeriktningarna äro insatta i den historiska miljö, som förklarar deras framträdande, en objektiv och förstående kritisk värdesättning sluter sig till redogörelsen för hvarje skola eller framstående tänkare. Det politiska statsteoretiserandet i Sverige beröres jämsides med kontinentens idéströmningar, hvilka ju i väsentlig grad påverkat utvecklingen här hemma. Prof. B. har fört sin historik fram till förra hälften af 1800-talet.

Efter vunnit insikt i de äldre statsteorierna, föras vi i arbetets sista afdelning, *utkast till allmän statslära*, in på den moderna statsdoktrinens område. På grundval af historiska skolans folkbegrepp har denna »fasta statsdoktrin» vid medlet af 1800-talet utbildats af tyska rättslärde, främst v. Gerber och Gierke.

Staten är ett samhälle med ursprunglig härskarmakt. Subjekt för denna är det genom tiderna fortlefvande statsfolket »folket såsom en organisk enhet af forntid, nutid och framtid». Denna sig genom generationerna sträckande folkorganism kan med fog kallas statens suverän, hvarigenom naturrättens vid hvarje tidpunkt fritt själfbestämmande folk — den falska folksuveräniteten — blir blott en mandatarie åt honom. Den fullständiga definitionen på en *modern* stat sammanfattar B., i anslutning till Jellinek, sålunda: »ett folk rättsligt organiseradt såsom

fortlevvande enhet genom en rättsordning, i kraft hvaraf det har ursprunglig härskarmakt öfver sina medlemmar och inom sitt område».

Statens ändamål har alltid varit föremål för skilda teorier. En dylik anser statens verksamhet böra helt inriktas på främjandet af mänsklighetens religiösa och sedliga fullkomning. Montesquieu — och från sin säregna filosofiska ståndpunkt Hegel — ansåg hvarje nation hafva sin särskilda uppgift att fylla. Locke definierade statsändamålet med skydd för den personliga friheten, Kant och liberalismen med individuell rättssäkerhet. Den moderna statsläran förkastar åsikten om ett staten tillkommande särskildt ändamål och utvidgar detta till att omfatta »möjliggörandet af statsfolkets kultur såsom något fortbestående och sig utvecklande». Den moderna rättsstaten kan ej stanna vid ett blott garanterande af rättsskydd — visserligen det oundgängligaste af alla statsändamål — utan måste äfven gripa sig an med positiva kulturuppgifter. I hvilken grad detta sedermera bör ske, huruvida vissa kulturuppgifter främjas bäst af staten ensam, eller af enskilda, beror på olika tidsförhållanden. B. uppehåller sig särskildt vid den svårlösta frågan om förhållandet mellan stat och kyrka. Han uppvisar huru den medeltida och kalvinska kyrkohegemonien, det protestantiska statskyrkoväsendet och senare tiders frikyrkosystem var för sig utgöra försök — på grund af problemets natur mer eller mindre kompromissartade — till reglering af den ständiga antimonien: kristlig religiös frihet och statlig tvångsmakt.

I kapitlet »Rätten i vidsträckt mening» gifver förf. en kort och koncis öfversikt af rättens begrepp, uppkomst, betingelser och indelning — en rättsencyklopedie i fickformat, om man så får säga — som speciellt för statskunskaps studerande uti den humanistiska fakulteten bör komma väl till pass.

Läran om *statsorganen* är den moderna statsdoktrins förnämsta själfständiga insats i den vetenskapliga diskussionen. På grundvalen af den historiska skolans utbildade folkbegrepp har man lyckats klarlägga väsendet hos utöfvärna af statens viktigaste funktioner, statsorganen. Äldre tiders identifiering af staten med dess organ, härskaren eller folket kan härmed, hvad vetenskapen beträffar, anses definitivt öfvervunnen.

Statsformerna indelar B., och den moderna tyska statsvetenskapen, efter Aristoteles gamla schema, men med uteslutande af aristokratien, uti monarki och republik. Författaren följer härutinnan strängt den moderna tyska doktrinen (Jellinek). Denna öfvervägande juridiskt färgade statsdoktrin, som i läran om statsorganen firat en ovedersäglig triumf, har stannat vid en mindre lycklig lösning beträffande indelningen af statsformerna. Monarkiens särmarke angifves bl. a. vara, att det högsta statsorganets bestämmanderätt utöfvas af en fysisk individuell vilja. I Preussen eller Österrike kunde en dylik definition af monarki tänkas, men är det icke väl formalistiskt att tvinga in Englands kabinettstyrelse under samma

schema? I republiken utgör regeringsorganet en juridisk kollektiv vilja, anser man. Vilket »kollegium» bildar regeringsviljan i Förenta Staterna? Förebilden till presidenten i Förenta Staterna var veterligt Englands konstitutionelle monark. Också erkänner man en stark frändskap mellan presidentrepubliken och den konstitutionella monarkien. Skillnaden dem emellan angifves med en frågan om statsskickets grundkaraktär så ovidkommande anmärkning som att presidenten, i motsats till monarken, är ansvarig och tillsatt för begränsad tid.

Efter ett kapitel om fasta förbindelser mellan stater (statsförbund, förbundsstat o. s. v.), avslutas arbetet med en exkurs »Om staten såsom person», hvori förf. närmare utför sin i den moderna statsläran grundade åsikt om staten »såsom ett verkligt väsen med en egen tillvaro, upphöjd öfver sina medlemmar och därför etiskt förpliktande dem».

Föregående summariska referat har endast velat visa den allmänna tankegången uti Prof. Boëthius' arbete Om statslifvet. Rikedomen af fakta, den vidsynta historiska blicken, som gifver systembyggnadernas virrvarr bakgrund och sammanhang, den lugnt vetenskapliga polemiken i text och noter, må enhver läsare i arbetet själf taga kännedom om. Talrika litteraturhänvisningar stå den intresserade till buds för specialforskningar. Ett fullständigt personregister underlättar i hög grad studiet. Den välgörande objektivitet, som hvilar öfver framställningen, skyddar förf. för särskildt statsvetenskapsmannens stora fara: att à tout prix och till förfång för kompositionen i dess helhet, häfda en egen särmening i stort som smått.

Prof. B:s arbete riktar sig, som han själf framhåller, i främsta rummet till de studerande vid universiteten. Hela den politiskt intresserade och bildningssökande svenska allmänheten må emellertid hänvisas till denna allsidiga, tankeväckande och samtidigt så lättlästa utredning af statslifvets mångfaldiga problem. Det pulserande politiska lifvets mer eller mindre grumliga sträfvanden och idéer bli först rätt begripliga i ljuset af gångna tiders förberedande tankearbete. Boken Om statslifvet är ägnad att blifva en ypperlig vägledare genom tidens växlande och svårlösta frågeställningar. Därför äro vi professor Boëthius all tack skyldiga för det betydelsefulla verk, hvarmed han sålunda riktat vår fattiga statsvetenskapliga litteratur. Samtidigt må det vara tillåtet att uttala förhoppning om fortsatt vetenskapligt skapande. Men skulle emot mångas önskingar och hopp den högtvärderade författaren föredraga sitt välförtjänta otium cum dignitate, och blefve »Om statslifvet» professor Boëthius' sista större arbete, så är därmed rest en värdig minnessten öfver en sällsynt arbetsrik och fruktbringande forskargärning.

Erik Fahlbeck.

Till red. insända skrifter:

- Arbetsstatistisk Tidskrift*, utg. af Industristyrelsen i Finland. Årg. 10. N:r 4. Hfors 1916.
- Bostadskommissionens Utredningar*: IV. Belåning av bostadsfastigheter i Sverige år 1912. I—II. Redogörelse utarbetad av KURT BERGSTRÖM. Sthlm 1916.
- Det nya Sverige*, utg. af ADRIAN MOLIN. Årg. 10. H. 9. Sthlm 1916.
- Finsk kommunaltidskrift*. Årg. 1. H. 7 9. Hfors 1916.
- Finsk Tidskrift*, utg. af R. F. v. WILLEBRAND. 1916. Sept.—nov. Hfors 1916.
- Försäkringsföreningens Tidskrift*, 1916. H. 5—7. Sthlm 1916.
- Göteborgs statistik*. Tredje allmänna bostadsräkningen i Göteborg, den 31 december 1915. På uppdrag af kommittén för stadens kommunalstatistik utförd af C. A. TISELIUS. Gbg 1916.
- Helsingfors stads statistik*. I. Hälso- och sjukvård. 1914. Redogörelse afgifven af Helsingfors stads Statistiska kontor. Hfors 1916.
- Historisk Tidskrift*, utg. af Svenska Historiska Föreningen genom TORVALD HÖJER. Årg. 36. H. 3. Sthlm 1916.
- Industria*. Svenska arbetsgivarföreningens tidning. Red. AXEL BRUNIUS. N:o 18—24. Sthlm 1916.
- Kommersiella Meddelanden*, utg. av Kungl. Kommerskollegium. Årg. 3. N:o 16—21. Sthlm 1916.
- Kommunal författningshandbok för Stockholm*. 1915. Utarbetad av Stockholms stads statistiska kontor. Sthlm 1916.
- Kommunal författningssamling för Stockholm*. Register 1862—1915. Utg. av Stockholms stads statistiska kontor. Sthlm 1916.
- K. Socialstyrelsen*. Statens förlikningsmäns för medling i arbetstvister verksamhet år 1915. — Översikt af statens förlikningsmäns verksamhet under åren 1907—1914. — Underdånigt utlåtande med förslag till lag om vissa åtgärder till främjande av arbetsfred. Sthlm 1916.
- Meddelanden från Handelskammaren i Geste*. 1916. H. 2. Gefle 1916.
- Mercator*. Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. XI. N:o 34—47. Hfors 1916. *
- Nationalökonomisk Tidsskrift*. Udg. af Nationalökonomisk Forenings Bestyrelse. Red. EINAR COHN. 1916. H. 4—5. Kbhvn 1916.
- Nordisk Tidskrift* för vetenskap, konst och industri, utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. 1916. H. 5—6. Sthlm 1916.
- Skogen*. Populär tidskrift, utg. av Svenska Skogsvårdsföreningen. Årg. 3. H. 9—10. Sthlm 1916.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift*. Årg. 14. H. 9—11. Sthlm 1916.
- Social Tidskrift*. Årg. XVI. H. 7. Sthlm 1916.
- Sociala meddelanden*, utg. av K. Socialstyrelsen. 1916. N:o 8—9. Sthlm 1916.
- Statistisk månadsskrift*, utg. av Stockholms stads Statistiska kontor. Årg. XI. H. 7—9. Sthlm 1916.
- Statsökonomisk Tidskrift*, utg. av Bestyrelsen for den Statsøkonomiske Forening. 1916. H. 4. Kria 1916.
- Stockholms stads statistik*. III. Hälso- och sjukvård år 1915. — VIII. Brand- samt sjuk- och djurtransportväsen år 1915. — IX. Arbetsförmedling år 1914. — XIII. Renhållning år 1915. Sthlm 1916.
- Svensk Juristtidning*, utg under red. af TORE ALMÉN, GUSTAF APPELBERG, BIRGER EKEBERG, GÖSTA HASELIUS, KARL SCHLYTER. 1916. H. 5. Sthlm 1916.
- Svensk Tidskrift*, utg. af E. F. HECKSCHER och GÖSTA BAGGE. Årg. VI. H. 6—7. Sthlm 1916.
- Sveriges officiella statistik*. Bergshantering. 1915. Av Kommerskollegium. — Sjöfart. 1914. Av Kommerskollegium. — 1912—1913 års allmänna bostadsräkning. XII. Stora Tuna. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1916.
- Tiden*. Månadsskrift för socialistisk kritik och politik. Utg. av Sverges socialdemokratiska arbetarparti. Red. HJALMAR BRANTING och GUSTAV MÖLLER. 1916. N:o 9—10. Sthlm 1916.
- Tidskrift*, utg. af Juridiska Föreningen i Finland. 1916. H. 5. Hfors 1916.
- Tidsskrift for Rettsvidenskab*, udg. af Bestyrelsen for den Stang'ske Stiftelse i Christiania. Aarg. 29. H. 3. Kria 1916.
- KEILHAU, WILHELM, Grundrentelæren. Kria 1916. H. Aschehoug & C:o.
- LINDHAGEN, ANNA, Koloniträdgårdar och planterade gårdar. (Centralförbundet för socialt arbete). Sthlm 1916. P. A. Norstedt & Söners Förlag.
- LUNDBORG, RAGNAR, Det moderna statssystemet. Några konturteckningar i anslutning till det pågående världskriget. Skellefteå 1916.
- MORGENSTIERNE, BREDO, Engelsk parlamentarisme, dens vekst og hovedlinjer. Kria 1916. H. Aschehoug & C:o.
- REUTERSKIÖLD, C. A., Sockerregleringen och förfogandelagarne. Uppsala 1916.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

SKÅNE

Malmö

Samtliga fonder $\frac{1}{2}$ 1916
öfver 37,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,800,000 kr.

■ ■ ■

Meddelar **brand-** och **lifförsäkringar.**

■ ■ ■

För bolagets lifförsäkringsrörelse gälla nya, af Kungl. Maj:t i Nov. 1910 fastställda grunder, innebärande ytterst tidsenliga och liberala försäkringsvillkor. Bolagets nya prospekt af 1911 innehåller en rikedom på försäkringskombinationer, delvis för vårt land nya, och tillhandahålles på begäran hos bolagets agenter.

■ ■ ■

Lifräntor Pensioner